

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Academia scientiarum et artium Slovenica

Razred za filološke in literarne vede
Classis II: Philologia et litterae

T R A D I T I O N E S

Zbornik

Inštituta za slovensko narodopisje
in
Glasbenonarodopisnega inštituta

Acta Instituti ethnographiae et Instituti ethnomusicologiae
Slovenorum

29/II



Ljubljana
2000

ISSN 0352-0447
 TRADITIONES 29/II, 2000

TRADITIONES

Volumen 29, Segunda Parte
 2000
 Editorial de la Universidad de Salamanca
 Salamanca, España
 ISBN 84-7781-447-7
 Depósito Legal: S. 1.147/1998
 C. 1.º de Edición: 1998
 C. 2.ª Edición: 2000
 C. 3.ª Edición: 2000
 C. 4.ª Edición: 2000
 C. 5.ª Edición: 2000
 C. 6.ª Edición: 2000
 C. 7.ª Edición: 2000
 C. 8.ª Edición: 2000
 C. 9.ª Edición: 2000
 C. 10.ª Edición: 2000
 C. 11.ª Edición: 2000
 C. 12.ª Edición: 2000
 C. 13.ª Edición: 2000
 C. 14.ª Edición: 2000
 C. 15.ª Edición: 2000
 C. 16.ª Edición: 2000
 C. 17.ª Edición: 2000
 C. 18.ª Edición: 2000
 C. 19.ª Edición: 2000
 C. 20.ª Edición: 2000
 C. 21.ª Edición: 2000
 C. 22.ª Edición: 2000
 C. 23.ª Edición: 2000
 C. 24.ª Edición: 2000
 C. 25.ª Edición: 2000
 C. 26.ª Edición: 2000
 C. 27.ª Edición: 2000
 C. 28.ª Edición: 2000
 C. 29.ª Edición: 2000
 C. 30.ª Edición: 2000
 C. 31.ª Edición: 2000
 C. 32.ª Edición: 2000
 C. 33.ª Edición: 2000
 C. 34.ª Edición: 2000
 C. 35.ª Edición: 2000
 C. 36.ª Edición: 2000
 C. 37.ª Edición: 2000
 C. 38.ª Edición: 2000
 C. 39.ª Edición: 2000
 C. 40.ª Edición: 2000
 C. 41.ª Edición: 2000
 C. 42.ª Edición: 2000
 C. 43.ª Edición: 2000
 C. 44.ª Edición: 2000
 C. 45.ª Edición: 2000
 C. 46.ª Edición: 2000
 C. 47.ª Edición: 2000
 C. 48.ª Edición: 2000
 C. 49.ª Edición: 2000
 C. 50.ª Edición: 2000
 C. 51.ª Edición: 2000
 C. 52.ª Edición: 2000
 C. 53.ª Edición: 2000
 C. 54.ª Edición: 2000
 C. 55.ª Edición: 2000
 C. 56.ª Edición: 2000
 C. 57.ª Edición: 2000
 C. 58.ª Edición: 2000
 C. 59.ª Edición: 2000
 C. 60.ª Edición: 2000
 C. 61.ª Edición: 2000
 C. 62.ª Edición: 2000
 C. 63.ª Edición: 2000
 C. 64.ª Edición: 2000
 C. 65.ª Edición: 2000
 C. 66.ª Edición: 2000
 C. 67.ª Edición: 2000
 C. 68.ª Edición: 2000
 C. 69.ª Edición: 2000
 C. 70.ª Edición: 2000
 C. 71.ª Edición: 2000
 C. 72.ª Edición: 2000
 C. 73.ª Edición: 2000
 C. 74.ª Edición: 2000
 C. 75.ª Edición: 2000
 C. 76.ª Edición: 2000
 C. 77.ª Edición: 2000
 C. 78.ª Edición: 2000
 C. 79.ª Edición: 2000
 C. 80.ª Edición: 2000
 C. 81.ª Edición: 2000
 C. 82.ª Edición: 2000
 C. 83.ª Edición: 2000
 C. 84.ª Edición: 2000
 C. 85.ª Edición: 2000
 C. 86.ª Edición: 2000
 C. 87.ª Edición: 2000
 C. 88.ª Edición: 2000
 C. 89.ª Edición: 2000
 C. 90.ª Edición: 2000
 C. 91.ª Edición: 2000
 C. 92.ª Edición: 2000
 C. 93.ª Edición: 2000
 C. 94.ª Edición: 2000
 C. 95.ª Edición: 2000
 C. 96.ª Edición: 2000
 C. 97.ª Edición: 2000
 C. 98.ª Edición: 2000
 C. 99.ª Edición: 2000
 C. 100.ª Edición: 2000



TRADITIONES

Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje in Glasbenonarodopisnega inštituta
pri Znanstvenoraziskovalnem centru
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Acta Instituti ethnographiae et Instituti ethnomusicologiae
Slovenorum ab Academia scientiarum et artium
Slovenica conditi

Izhaja enkrat letno - Quotannis semel editur

Uredniški odbor - Consilium commentariis edendis
dr. Angelos Baš, dr. Tone Cevc,
dr. Jurij Fikfak, izredni član SAZU dr. Milko Matičetov,
dr. Monika Kropelj, mag. Helena Ložar-Podlogar (glavna urednica)
Mirko Ramovš (urednik), dr. Mojca Ravnik.
Lektorica slovenskih besedil: Marjeta Humar

Naročila in pojasnila na naslov - Titulus officii praenotationibus
permutationibusque quaerendis:
Slovenska akademija znanosti in umetnosti - Biblioteka
Novi trg 5/I - SI-1000 Ljubljana

ali - seu

Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU
SI-1000 Ljubljana, Gosposka 13, Slovenija

Oblikoval: Peter Skalar
Grafična priprava: OMAHEN s.p., Kamnik
Natisnila: Tiskarna VB & S, Ljubljana

Internet www.sazu.si

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Academia scientiarum et artium Slovenica

Razred za filološke in literarne vede
Classis II: Philologia et litterae

T R A D I T I O N E S

Zbornik

Inštituta za slovensko narodopisje
in
Glasbenonarodopisnega inštituta

Acta Instituti ethnographiae et Instituti ethnomusicologiae
Slovenorum

29/II



Ljubljana
2000

Uredila - rededit
Helena Ložar-Podlogar

T R A D I T I O N E S

Tiskano z denarno pomočjo Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije in Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU

KRONIKA / CHRONICA

- 7 Jurij **Fikfak**, Mednarodno posvetovanje Maske in maskiranje v Sloveniji in zamejstvu
- 13 Marjetka **Golež Kaučič**, Med romunsko resničnostjo in baladnim raziskovanjem. – 30. mednarodno posvetovanje raziskovalcev balad
- 17 Jurij **Fikfak**, Mednarodno posvetovanje Kvalitativno raziskovanje – Nove težnje v razvoju in uporabi kvalitativnih metod

POROČILA IN RECENZIJE / DE NOVIS LIBRIS RELATIONES ET IUDICIA

- 23 *Slovenske ljudske pesmi III. Pripovedne pesmi* (Marija Klobčar)
- 24 Zmaga Kumer, *Oj ta vojaški boben. Slovenske ljudske pesmi o vojaščini in vojskovanju* (Marija Klobčar)
- 26 Dario Marušič, *Predi predi hči mojá. Ljudske pesmi severne Istre* (Maša Komavec)
- 27 Zmaga Kumer, *Mi smo prišli nócoj k vam. Slovenske koledniške pesmi* (Marija Klobčar)
- 28 Zmaga Kumer, *Eno si zapojmo. Pesmarica slovenskih ljudskih pesmi* (Marjetka Golež Kaučič)
- 23 N. I. Tolstoj, *Jazik i narodnaja kultura* (Marija Stanonik)
- 30 Marko Terseglav, *Uskoška pesemska dediščina Bele krajine* (Marija Klobčar)
- 32 Zmaga Kumer, *Vloga, zgradba, slog slovenske ljudske pesmi* (Marija Klobčar)
- 33 Bernard Nežmah, *Kletvice in psovke* (Marija Stanonik)
- 35 Rado Radešček, *Slovenske legende 2* (Marija Stanonik)
- 36 Rožana Koštial, *Ljudske iz šavrinske Istre* (Maša Komavec)
- 38 *Tradicie slovenskej rodiny* (Mojca Ravnik)
- 40 *Slovenske ljudske pesmi IV, Pripovedne pesmi* (Marija Klobčar)

-
- 41 *Dve domovini / Two Homelands. Razprave o izseljenstvu 9* (Andrej Vovko)
- 43 Marija Klobčar, *Kamničani med izročilom in sodobnostjo*. (Mojca Ravnik)
- 46 *Žena z pohl'adu etnológie* (Marija Stanonik)
- 47 *Folklor* (Marija Stanonik)
- 47 *Sud'by tradicionnoi kultury* (Marija Stanonik)
- 48 *Tihi pomniki minljivega časa. Drobcí o šegah slovesov in pokopališki kulturi* (Andrej Vovko)
- 50 Marija Stanonik, *Slovenijo je Bog nazadnje ustvaril* (Barbara Ivančič Kutin)
- 52 Zmaga Kumer, *Zlati očenaš, slovenski ljudski pasijon* (Marjetka Golež Kaučič)
- 54 Zmaga Kumer, *Še eno si zapojmo* (Marjetka Golež Kaučič)
- 55 Mirko Ramovš, *Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem* (Marjeta Tekavec)
- 59 *Dve domovini / Two Homelands. Razprave o izseljenstvu 10* (Andrej Vovko)
- 61 *Mariji: brezjanski romarji* (Marija Stanonik)
- 63 Rožana Špeh, *Šupeter je na lepa vas. Zbirka ljudskih pesmi* (Maša Komavec)
- 65 *Koroški etnološki zapisi* (Marija Stanonik)
- 66 *Tako smo živeli. Življenjepisi koroških Slovencev 7* (Marija Stanonik)
- 67 Antonio Qualizza, *Se zmisleš ...Canti popolari* (Urša Šivic)
- 68 Leopold Kretzenbacher, *Sterbekerze und Palmzweig-Ritual beim "Marientod"* (Zmaga Kumer)
- 70 Marija Cvetek, *Bohinjske pravljice* (Monika Kropelj)
- 72 Tone Cevc, *Lončene posode pastirjev* (Ivica Križ)
- 74 Leopold Kretzenbacher, *Der "Drache" als Stadtwappen in Ljubljana...* (Zmaga Kumer)
- 75 Leopold Kretzenbacher, *Jonas, "Prophet" wider seinen Willen, ruht aus unter einer Rizinus-Staude* (Zmaga Kumer)
- 76 Hans M. Tuschar, *Kunst am Rande / Umetnost z roba* (Helena Ložar-Podlogar)
- 80 Sodelavci tega zbornika

Maske in maskiranje v Sloveniji in zamejstvu

Mednarodno posvetovanje - Ptuj, 24.–27. februar 2000

Zadnje obsežnejše delo o maskah in maskiranju v Sloveniji in zamejstvu je bila znanstvena monografija dr. Nika Kureta *Maske slovenskih pokrajin* (1984). V svoji temeljiti in pregledni raziskavi je postavil evropski okvir in kulturno-zgodovinske temelje raziskovanju mask, pri čemer je zajel skoraj vse fenomene tovrstne ljudske ustvarjalnosti na Slovenskem. V zadnjih 15-ih letih, kar je Kuretovo delo izšlo, se je v ljudski kulturi, najbolj vidno pa verjetno prav v kulturi mask in maskiranja, zgodilo toliko inovacij in sprememb, ki jih strokovna javnost še ni dovolj sistematično razčlenila in premislila, da je bil potreben širši razmislek, ki so mu botrovale tudi spremembe nekaterih pogledov na smer in horizont raziskovanj v sami stroki.

V okviru Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU (dalje ISN ZRC SAZU) so se posebej ob delu za večpredstavnostni projekt zbrali sodelavci, ki so raziskali posamezne fenomene mask in maskiranja na Slovenskem: tu naj izpostavim predstavitev Dobrepoljskih mačkar, pustovanja v Mariboru, karnevala v Litiji in Cerknici, film o Livku ...

Vsi ti razlogi so pomenili, da je nujno potrebno prirediti posvetovanje, ki sta ga organizirala *Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU*, v katerem je Niko Kuret pred petdesetimi leti začel sistematično raziskovanje področja mask in v katerem je ta fenomen še vedno eno osrednjih raziskovalnih področij, saj se z njim bolj ali manj sistematično ukvarja pet raziskovalcev; in *Znanstvenoraziskovalno središče Bistra Ptuj* kot okolje, znotraj katerega sta med osrednjimi temami tudi ptujski karneval in kurentovanje, ki je letos na Ptujju obhajalo 40. jubilej in je doživelo svoj pregled v posebni publikaciji, pojav kurenta in kurentovanja pa je bil tudi tema doktorske disertacije Aleša Gačnika.

Glavni cilji srečanja so bili raziskati, evidentirati in opisati današnje stanje tradicionalnih in sodobnih pustnih ter karnevalskih šeg in navad na Slovenskem; odkriti doslej še neznane oblike organiziranih in neorganiziranih oblik maskiranja in nenazadnje odpreti nekatera vprašanja o pustni in karnevalski kulturi; izražena je bila želja, da bi se osredotočili na analizo razmerij med tradicijami in inovacijami v tradicionalni in karnevalski pustni kulturi in razgrnili oblike sodelovanj med mestom in podeželjem; nenazadnje je pri raziskovanju mask in maskiranja pomembno tudi vprašanje vpliva medijev, turistične industrije in z njo povezane komercializacije tradicionalnih pustnih praznovanj ...

Posvetovanje se je odvijalo v Viteški dvorani Pokrajinskega muzeja na Ptuj v predpustnih dneh, od 24. do 25. februarja 2000.

Po uvodnih besedah prirediteljev in sponzorjev je **Naško Križnar** v predavanju *Pustne šege – primer vizualne dokumentacije* s pomočjo vizualne dokumentacije Avdiovizualnega laboratorija ISN ZRC SAZU pokazal na značilna pustovalska območja v Sloveniji in nakazal tematiko ljudskih pustovanj. Pri tem je opozoril na zelo jasno dramaturško zasnovo pustovanj, njihovo organiziranost in na estetsko vlogo pustnih likov in predstav. Video-raziskovalec, ki dokumentira pustne šege, v na prvi pogled neproblematičnem polju raziskave odkriva metodološke dileme. Hipotetična in dejanska problematičnost vizualne dokumentacije sta izziv za stalno izpopolnjevanje raziskovalnih metod in za odpiranje novih raziskovalnih vidikov, ki jih te metode prinašajo.

V prvem tematskem bloku so bili nekateri prispevki namenjeni predstavitvi pustovanj v severnovzhodni Sloveniji. **Aleš Gačnik** je v svojem prispevku *Sindrom kurentomanija: Raziskovanje inovacij v tradicionalni pustni kulturi* izhajal iz domneve, da so raziskovalci mask in maskiranja tako v Sloveniji kot v Evropi premalo pozorni na spreminjanje tradicionalne pustne kulture in da še vedno raje iščejo prežitke tradicionalnih pustovanj, kot da bi dokumentirali in raziskovali modifikacije in inovacije v tradicionalni pustni kulturi. Ob tej, po avtorjevem mnenju, zagledanosti v staro se nam bo spreminjajoča podoba tradicionalne pustne kulture izmaknila. Domnevi je mogoče ugovarjati vsaj z dveh vidikov:

– najprej gre za same poustvarjalce, od katerih marsikdo pride v Ljubljano bodisi na ISN bodisi v Slovenski etnografski muzej bodisi v kakšen pokrajinski muzej in tam sprašuje, kako naj »pravilno« pustuje (ali kako so včasih pustovali, pa bi zdaj tako tudi oni; ali koliko centimetrov je širok pas turškega carja) in torej sprašuje po (nekdanjem, t. j. tradicionalnem) modelu pustovanja;

– potem gre za samega raziskovalca, ki ima dano situacijo pred seboj in mora obstoječe dogajanje, to je sinhrono podobo in realizacijo nekega modela, natančno opisati ne glede na to, kateri usmeritvi pripada. Sami poudarki pri opisu te podobe pa bodo povedali, ali gre za »tradicionalista«, ki

v tej realizaciji išče star model (npr. etimologijo šege) ali za »modernista«, ki ga zanima realizacija modela, ali celo za »postmodernista«, ki razkriva govorico subjekta raziskave in besedila.

Verjetno pa je res, da ima med vsemi temi pojavi še prav »posebno mesto kurent oz. korant, najbolj grajan in obsojan subjekt slovenske kulturne dediščine«. Gre za pojav, pravi Gačnik, ki ima še vedno določene elemente tradicije, hkrati pa z njo skoraj na vseh ravneh tudi prelamlja. Simptomatika kurenta se Gačniku razkriva kot bolezensko stanje, kot »univerzalni sindrom, ki nam pomaga pri branju in razumevanju tudi ostalih prežitkov v tradicionalni kulturi Evrope«. Ta komentar lahko sklenem s pripombo, da nam pojav kurenta kaže na nekatere poti in stranpoti komercializacije, ki je je ali je bo deležen vsak bolj odmeven pojav »ljudske kulture«.

Prispevek **Štefana Čelana** *Kórant – Kúrent, Tradicija ali razvojna priložnost* je ponudil domnevo o tem, kako naj bi znotraj sodobne teorije sistemov razumeli kurenta in kurentovanje kot razvojno možnost tega okolja. V prispevku *Deset pustnih dni na Ptuj in v bližnjih vaseh* je **Božena Kmetec-Friedl** predvsem opozorila na vlogo kurentovanja za samo mesto Ptuj, za katerega razvoj je neprimerno dejstvo, da se danes kurentovanje in mestno življenje dogajata vsaksebi, na različnih lokacijah. Umetnostna zgodovinarica **Stanka Gačnik** je v svojem prispevku razčlenila prelomni vpliv doživetja mrtvega kurenta in tradicionalne pustne kulture na ustvarjalni opus Franceta Miheliča, ki je s svojo upodobitvijo kurenta prispeval tudi zaščitni znak kurentovanja. **Brigita Tetičkovič** se v prispevku o dveh skupinah, o ploharih iz Cirkovec in o oračih s Ptujkega in Dravskega polja, sprašuje o vlogi tradicije, o razmerju med vasjo in mestom in mejah med magijo in znanostjo. **Andrej Brenc** je opozoril na orače iz Zgornjega Gruškova, ki se že nekaj desetletij zbirajo na domačiji glavnega organizatorja Franca Svenška, in ki v premeru nekaj kilometrov obhodijo vse okoliške griče in doline. **Nataša Konestabo** je spregovorila o zadregah organizatorjev pri organizaciji borovega gostovanja in o dejstvu, da sami organizatorji ali vaška skupnost velikokrat želijo od etnologa izvedeti, kaj naj bodo vsebine in kakšne naj bodo pojavne oblike tradicije.

V drugem bloku so bili prispevki o maskah in maskiranju od severozahodne do južno zahodne meje. **Martina Piko** je na kratko opisala šego vlačjenja ploha v mestu Pliberk in okolici. Opozorila je na *pustne veselice in seje*, in na njihov zgled Beljaški pust (Villacher Fasching), glavno pustno prireditev v Avstriji. Največ izročila o šemljenju je na Koroškem ohranjenega o Pehtri babi ali Pehtri, o pojavu, ki je še danes živ na Zilji in v Rožu, v Podjuni pa vse bolj izginja. **Tatjana Dolžan Eržen** je opisala *Bohinjske šeme – otepovce*, ki hodijo od hiše do hiše na štefanovo ali na silvestrovo. **Polona Šega** se je v *Obhodih našemljencev v Drežnici konec 90. let 20. stoletja*

osredotočila na dogajanje v kraju v pustnem času leta 1998, predvsem na pustovanje in na fantovsko skupnost kot njegovo izključno nosilko. *Ravensko pustovanje*, ki je podobno drežniškemu, in vlogo fantovske skupnosti je podrobno opisala **Barbara Zych**. **Inga Miklavčič Brezigar** je predstavila pregled pustovanj na Goriškem nekoč in danes, tipologijo mask in razširjenost maskiranja na primorskem podeželju, npr. v Drežnici, na Ligu, Banjšicah in v Brdih, prav tako pa je opisala tudi karnevalska pustovanja v mestnem ambientu, npr. v Gorici v Italiji in v Novi Gorici, nenazadnje tudi razne pustne družbe, otroška pustovanja ... O težavah vizualizacije pustnih šeg je na primeru liških pustov spregovorila **Darja Skrt, Alja Kotar** pa je predstavila liško pustovanje in izdelovalca mask Branka Žnidarčiča. Mačkare, njihovo dobrepoljsko in ponikovsko različico je natančno primerjala in razčlenila **Helena Ložar - Podlogar**.

Poseben blok so tvorili prispevki o pustovanjih v mestih in o karnevalih. Tako je pustovanje in njegove različne pojavne oblike v Ljubljani med obema vojnoma raziskala **Špela Kučan; Vesna Moličnik** pa je opozorila na nekatere vidike vizualne raziskave oblike pustovanja v Ljubljani leta 1999. V prispevku *Od pusta do karnevala v Mariboru* je **Peter Simonič** na posameznih primerih raziskal raznovrstnost sodobnega predpustnega dogajanja v Mariboru. Pri tem je opozoril na majhen delež resničnih udeležencev dogajanj ob pustnem času in na posledice komercializacije, ki vpliva na obliko in številčnost pustnih praks. **Stanka Drnovšek** je obravnavala pustovanje v Cerknici od predvojnega časa do danes, osredotočila pa se je predvsem na obdobje 80-ih in 90-ih let, ko je cerkniški karneval dobil značaj turistične prireditve, na katero prihajajo obiskovalci iz vse Slovenije.

V zadnjem prispevku je **Jurij Fikfak** nakazal nekatere osnovne dileme in omejitve samega zbiranja podatkov, izbire predmeta raziskave, terminoloških zadreg in predvsem interpretacije.

Ob posvetovanju lahko rečem, da je praviloma napačna predpostavka, da bo že sama sprememba predmeta raziskave pomenila tudi spremembo raziskovalne paradigme, saj ukvarjanje z novimi pojavi še ne predpostavi tudi novih oblik raziskovanja.

V prispevkih je nekaj terminoloških zadreg. Ena njih je pojem običaj, ki je prišel na Slovensko z ilirskim gibanjem. Kako stara sintagma so šege in navade, nam dokazuje že Jarnikovo besedilo iz leta 1809: »Stare šege nu vužance se skuz nove brišejo ...«, ki je postalo tudi vodilo Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnika v Celovcu. V etnologiji je besedo običaj zavrnil Niko Kuret, zdaj pa se iz novinarskega jezika vrača v etnologijo in folkloristiko navadno kot sinonim za sintagmo šege in navade. Posebej postane pojem sporen in nepregleden v zvezah šege in običaji ali običaji in rituali ..., saj gre za primere, ko si sami etnologi meglijo pojmovni obseg besede.

Na terminološke zadrege kaže tudi pojem etnografski sedanjik, ki za Aleša Gačnika ni le »zgodovinska, ampak tudi razvojna kategorija, kar od raziskovalcev načina življenja zahteva nenehno metodološko inovativnost«. Ko zapišemo etnografski sedanjik, ni mogoče misliti na sedanjik narodopisja, natančneje same ljudske kulture, ampak na znotraj narodopisja, etnologije, kulturne in še kakšne antropologije uveljavljeno tradicijo zapisovanja svoje podobe resničnosti neke kulture [Köstlin, 1991; Davis, 1992/1995; Fikfak, 1999].

Naj dodam, da so na spletni strani ZRC SAZU dostopni tako program <<http://www.zrc-sazu.si/events/maske/program.pdf>> kot povzetki <<http://www.zrc-sazu.si/events/maske/povzetki.pdf>> posvetovanja.

Jurij Fikfak

Literatura

Davis, John, 1992/1995: Tense in ethnography: some practical considerations. V: Judith Okely and Helen Callaway (ur.): *Anthropology & Autobiography*, ASA Monographs 29: 205-220. London, New York: Routledge.

Fikfak, Jurij, 1999: Ljudstvo mora spoznati sebe. Podobe narodopisja v drugi pol. 19. stoletja. Ljubljana: Založba ZRC in Forma 7.

Köstlin, Konrad, 1991: Der Alltag und das ethnographische Praesens. V: *Ethnologia Europaea* 1: 71-86.



Kameli in piceki iz Markovec v karnevalskem sprevodu na Ptuj 26. 2. 2000. – Foto: H. Ložar - Podlogar



Orači iz Lancove vasi v karnevalskem sprevodu na Ptuj, 26. 2. 2000. – Foto: H. Ložar - Podlogar

Med romunsko resničnostjo in baladnim raziskovanjem

30. mednarodno posvetovanje raziskovalcev balad,
Bukarešta, Romunija (14.–20. avgust 2000)

Med 14. in 20. avgustom 2000 so se na jubilejnem 30. posvetovanju raziskovalcev balad v Bukarešti zbrali vsi tisti, ki so na tak ali drugačen način povezani s svetom ljudskih balad.

Prireditelj posvetovanja je bila univerza v Bukarešti, njen oddelek za literaturo, etnologijo in folkloro in seveda kot glavni organizator univ. prof. dr. Nicolae Constantinescu, predstojnik katedre za etnologijo in folkloro.

Bukarešta se je dobesedno topila od vročine, ko sem z nekaterimi kolegi stopila iz letališke stavbe in že so nas pričakali ljubeznivi gostitelji ter nas odpeljali v Akademica hotel v neposredni bližini univerze. V stavbi zraven hotela smo imeli vsa predavanja in diskusije. Dvomilijonsko mesto je brenčalo od gibanja, v strogem centru so se lesketali novi hoteli, malo naprej pa sta po isti cesti vzporedno pripeljala najnovejši avtomobil in konjska vprega. Kot neke vrste kulturni šok. Toda pravi pretres je šele sledil. Na ulicah je ležalo, hodilo, teklo na stotine zapuščenih psov, v tropih ali posamezno, žejnih in podhranjenih. Moj prvi vzgib je bil, ko sem prispela v hotel, kjer so na pragu sedeli psi z žalostnimi očmi, da jih ogovorim, pobožam. Toda naši gostitelji so nas začeli svariti pred »nevarnimi psi«, ki naj bi napadali, grizli idr. Seveda je bilo to daleč od resnice, psi so bili samo preplašeni, drugače pa izjemno ljubeznivi in nikakor ne napadalni. In tako se je začela sodobna balada o bukareštanskih psih s srečanjem, vsakodnevnim druženjem med odmori, kjer smo si delili hrano in vodo, kjer se je na dvorišču hotela okoli mene vsako jutro, opoldne in zvečer zbralo nekaj psičk z mladički, mladih in neugnanih psov, starejših in dostojanstvenih in plašnih ali celo apatičnih kužkov. Vsi pa so hrepenečih in žalostnih oči zrli vame, tako da je moja naloga poleg predstavljanja slovenske baladne tradicije postala še predstaviti slovensko

humanost in naklonjenost zapuščenim bitjem. Tako sem jim ves teden nosila hrano, jih božala, se z njimi po slovensko pogovarjala in jim vsaj za trenutek odkrivala, da je lahko človeški svet tudi prijazen in ne samo krut ali brezbrizen. Že po enem samem dnevu so mi začeli ponujati tačke, se dobrikati in se me nežno dotikati s smrčki. Balada o »prekletih psih« je na koncu simpozija dejal eden od udeleženi, sama bi rekla balada o bitjih, »ki jim ljudje zavidajo njihovo naravno ljubkost« (Sussana Tamaro), zato jih zavračajo. Poleg zapuščenih psov smo na bukareštanskih ulicah videli tudi zapuščene otroke in revne starce in starke. Revni gospe smo omogočili hotelski obrok. To je bila romunska resničnost, ki je na nekatere kolege še kako vplivala, drugi pa so si zatiskali oči.

Pod vtisom vsakodnevnega druženja s temi zavrženimi bitji je potekala konferenca, ki je združila kar šestdeset raziskovalcev iz Romunije, Nemčije, Ukrajine, ZDA, Madžarske, Belgije, Portugalske, Hrvaške, Škotske, Danske, Norveške, Finske, Makedonije, Francije, Anglije, Walesa in Slovenije, predstavljenih je bilo več kot štirideset referatov. Zelo velika je bila zastopanost romunskih kolegov, ki so se izkazali za izjemne raziskovalce, njihovi referati so bili zelo dobri. Teme predavanj so bile tokrat povezane s tretjim tisočletjem. Govorili smo o vlogi in položaju balad ter njihovem raziskovanju na prehodu v novo tisočletje, o baladah in identiteti v spreminjajočem se svetu, o baladah in sorodnih zvrsteh. Program predavanj in drugih spremljevalnih dejavnosti je bil zelo poln, vendar je organizatorju uspelo, da je bilo naše druženje zelo pisano, da smo v diskusijah lahko osvetlili še tista vprašanja, ki so se nam porajala ob poslušanju predavanj. Poleg predavanj so nam organizatorji želeli predstaviti tisto svetlo in prijazno Romunijo, predvsem pa Romunijo, kjer naj bi ljudsko izročilo še živelo, raziskave o njem pa bile upoštevane in cenjene od oblasti. Predstavili so nam delovanje univerze, njenih oddelkov ter romunske akademije za znanost, kjer sem izvedela za Slovence zanimiv podatek, da je bil Urban Jarnik njen član.

Gostitelji so nam priredili sprejem pri rektorju univerze, nas peljali na ogled romunskega kmečkega muzeja na prostem, na izlet v Targoviste, (kjer je bil leta 1989 ujet Ceausescu), v Sinaio, kjer smo imeli priložnost videti znamenito pravoslavno cerkev in samostan Dealu Monastery, kjer so nam priredili obed. Posebno zanimivo je bilo poslušati dva pravoslavna duhovnika, ki sta nam pred jedjo in po njej zapela zahvalno molitev. V Sinaii smo si ogledali še pravljično lepo kraljevo palačo Hohenzollern. Eno popoldne smo preživeli na obisku v Inštitutu za etnografijo in folkloro C. Brailou, kjer smo si ogledali njegovo delovanje in publikacije. Podatek, da v arhivu hranijo 4000 voščenih valjev, me je osupnil, saj je to neizmerna dragocenost za evropsko kulturno dediščino. Obiskali in ogledali smo si še predsedniško palačo Petroceni, kjer smo bili sprejeti pri svetovalki predsednika in so nam priredili

koncert vokalne in inštrumentalne ljudske glasbe, ki je bila žal bolj komercialna kot izvirna. Pravo izvirno ljudsko glasbo in ples smo imeli priložnost videti in slišati le na izletu, ko so nam v slikovitih razvalinah samostana nekje na poti v Sinaio predstavili pol ure resnično izjemnega ljudskega izročila. Ko smo se vračali domov, smo imeli še pozno večerjo v restavraciji v bližini Bukarešte, kjer so nam priredili koncert njihove znane interpretke ljudskih pesmi Marie Vadure. Njeno petje pa je bolj spominjalo na pevke narodnozabavne glasbe kot na poustvarjanje ljudskega. To je bilo kar veliko razočaranje, čeprav se je zdelo, da nam hoče prireditelj pokazati tisto »najboljše«, kar premore romunska kultura.

Predavanja so razčlenjevala spoznanja evropske in svetovne raziskovalne misli na področju balad z razmišljanji folkloristov, etnologov, literarnih zgodovinarjev, lingvistov ali samo ljubiteljev ljudskih balad. Referenti so govorili o zbirkah portugalskih balad (**J. J. Dias Marques**), o raziskovanju romunskih balad v drugi polovici 20. stoletja (**Sabina Ispas**), o t. i. plesnih baladah na Ferskih otokih (**Frances J. Fisher**), o angleškem preporodnem gibanju in vlogi balad v njem (**David Atkinson**), valižanskih baladah (**Wyn E. James**), belgijski baladi kot zgodovinski pesmi (**Anne Caufriez**), pojavu Indije kot teme v angleški baladni tradiciji (**Gerald Porter**). **Nicolae Constantinescu** je predstavil vprašanje poučevanja ljudske balade na univerzi v Bukarešti skozi preteklost; **Kirsten Kearney** je govorila o sodobnih škotskih literarnih ustvarjalkah, ki so jemale tako motive, teme, ritme za svojo lastno ustvarjalnost iz škotske baladne tradicije. **Ildiko Kriza** je razpravljala o ugankah v madžarskih baladah in se spraševala, kje je konec enega žanra in kje se začenja drugi, posebno pozornost je posvetila liku Kralja Matjaža, ki nastopa kot baladni lik in lik v ugankah; **Thomas A. McKean** je govoril o melodičnih izrazih, ki jih pevci balad uporabljajo za opis interpretacije petja balad na Škotskem. Ugotavljal je, da pevci sami pri opisu dobrega petja ločujejo dobrega pevca od slabega po posebni estetiki petja (doživeto petje, posebno vsebinsko in melodično poudarjanje fraz). Njegova terenska spoznanja so bila, da pevci večinoma svobodno uporabljajo izraze za načine petja v primerjavi z ustaljenimi baladnimi obrazci idr. Zelo zanimiv tudi za slovensko pesemsko izročilo je bil referat **Sigried Rieuwerts** iz Nemčije, ki je govorila o angleškem zbiralcu in zapisovalcu balad Childu (ekvivalent našemu Štreklju) ter njegovi zbirki, ki je vsebovala tudi že podatke o zapisih tistih tipov balad, ki so poleg angleške variante, zapisani tudi drugod po Evropi – že takrat je uvrstil med balade Twa Sister o Brajdiki in Ančiki (Š 117), ki jo je zapisal Korytko. V opombi je Child zapisal, da je balada slovenska.

Naj mi bo dovoljeno, da spregovorim še o slovenskem prispevku, ki sem ga naslovila Slovenska balada na prehodu v tretje tisočletje. Govorila sem o tem, da slovensko ljudsko balado v današnjem času lahko opazujemo z

različnih vidikov – kot še vedno živo ljudsko izročilo na terenu, pri t. i. srečanjih z ljudskimi pevci in godci, v preporodni glasbi, baladno izročilo kot del t. i. mitologije slovenskega naroda, kot nacionalni kanon, ki prodira v literaturo, glasbo, politiko, družbeno življenje Slovencev nasploh. Ti elementi t. i. mitologije slovenskega naroda so predstavljeni z dvema likoma iz slovenskega ljudskega baladnega izročila, z Lepo Vido in Kraljem Matjažem, ki sta dobila posebno mesto, ne samo v ljudskem pesništvu temveč tudi v literaturi, kulturi in slovenski družbi nasploh. Poseben poudarek referata je na tem, da je v slovenskem prostoru ljudska balada še zelo živa, da jo najdemo na terenu, da jo v svoj repertoar vključujejo poustvarjalci, da dobiva veliko pesniških realizacij v poeziji. Kar pomeni, da se bosta položaj in vloga ljudske balade še spreminjala v naslednjem tisočletju, zdi pa se, da se ne bo spremenil njen pomen za slovensko identiteto, za jezik in kulturo.

Pogovori, spoznavanja in druženja so bili tisti del posvetovanja, ki je bil meni najljubši, saj smo si prav v odmorih in na izletu ter pohajkovanju po mestu, v dialogih izmenjali veliko več informacij o posameznih baladnih izročilih, načinih raziskovanja po svetu, literaturi, ki jo uporabljamo, in tudi o deželah, od koder prihajamo, kot pa v samih predstavitvah referatov. Vse to nam je tisti teden spremenilo v babilon jezikov, spoznanj in doživetij, bili smo predstavniki narodov in v konglomeratu kultur spoznavali vse, kar nas je zblíževalo in razdruževalo. Tako smo bili znanstveniki in navadni ljudje, kazali ali zakrivali smo svoje obraze, predvsem pa smo pokazali človečnost ali brezbržnost ob kruti romunski resničnosti, ki smo jo včasih gledali z distance, saj smo vedeli, da bomo ob koncu tedna odpotovali domov.

Marjetka Golež Kaučič

Kvalitativno raziskovanje – Nove težnje v razvoju in uporabi kvalitativnih metod

Mednarodno posvetovanje - Bled, 5.–8. november 2000

Mednarodno posvetovanje o kvalitativnem raziskovanju sta skupaj pripravila *Inštitut za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti* (dr. Jurij Fikfak) in *Inštitut za družbene vede Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani* (dr. Frane Adam). V utemeljitvi potrebe po posvetovanju sta zapisala, da je med različnimi raziskovalnimi metodami na področju raziskovanja družbenih in humanističnih ved, posebej tistih, ki imajo opraviti z govorico in s podobo sveta Drugega – subjekta/objekta raziskave, njegovih verbalnih ali vizualnih sporočil, kvalitativna metodologija gotovo eden najpomembnejših dosežkov zadnjih 20-ih let. Organizatorja sta si zamislila znanstveno srečanje kot prostor, v katerem naj tako slovenski kot tuji strokovnjaki iz različnih disciplin, predvsem s področja raziskovanja kulture in družbe (etnologije in kulturne antropologije, sociologije in socialnega dela) predstavijo svoja znanja in dosežke, da bi na tej osnovi dobili ustrezno izhodišče za medsebojno sodelovanje ter spodbude za nadaljnji razvoj kvalitativnih raziskav.

Glede na udeležence je bilo posvetovanje organizirano v naslednje tematske bloke:

Epistemološka vprašanja kvalitativnega raziskovanja in razmerje med informatorjem in raziskovalcem; vprašanja narativnega intervjuja in biografskih metod; metoda objektivne hermenevtike na primeru koroškega plebiscita; posamezne aplikacije kvalitativnega raziskovanja in računalniško podprta kvalitativna analiza z različnimi programi. Za nekatere udeležence pa smo 8. novembra v prostorih in s strojno opremo računalniškega podjetja Marand, d.o.o. organizirali seminar o računalniško podprti kvalitativni analizi besedil s programom ATLAS.ti, ki ga je predstavila **Susanne Friese**.

Posvetovanje je s prispevkom *Kvalitativno raziskovanje v dobi post-pozitivistične (post-normalne) znanosti*, pravzaprav s seznamom epistemoloških vprašanj odprl **Frane Adam**. Avtor izhaja iz domneve, da se je v znanosti zgodila tranzicija iz pozitivistične paradigme metodološkega ekskluzivizma in monizma v post-pozitivistično paradigmo, v kateri so postali pomembni »kontekst aplikacije«, triangulacija kot ena od metodoloških rešitev in mehke spremenljivke, npr. kulturni ali socialni kapital. Pri tem je postalo razvidno, da družbene znanosti ne zmorejo generirati rešitev v obliki receptov, ampak da lahko ponudijo le hipotetične rešitve v obliki scenarijev mnogoterih možnosti ipd. Pri tem opozarja, da post-pozitivizem ne pomeni preprosto odprave znanstvenih pravil, t. j. anti-pozitivizma in da je med kvalitativnimi in kvantitativnimi prijemi potrebna sprava. Kanadski sociolog in kulturni antropolog **Will C. van den Hoonaard** je svoj prispevek uokviril z zgodnico o kvalitativnem raziskovanju kot Pepelki kvantitativnemu raziskovanju. V nasprotju s Pepelko pa kvalitativno raziskovanje ne objokuje ali obžaluje svoje usode. Epistemološki okvir kvalitativnemu raziskovanju je začrtan s samim induktivnim prijemom. **Jurij Fikfak** je v prispevku *Od etnografije do autoetnografije* pokazal na raziskovalno dilemo, ko domačini - subjekti raziskave porečejo raziskovalcu »Vi veste več o nas kot mi sami« in s tem priznajo veljavnost drugačnega diskurza, različnega od njihovega vsakdanjega praktičnega diskurza in navadnega razumevanja reči. Seveda se mora raziskovalec v iskanju in produkciji resnice zavedati moči in možnosti zlorabe te »več- ali vsevednosti«. **Tatiana Bajuk Senčar** je razmišljala o vlogi terenskega dela v kulturni antropologiji v času globalizacije, za katero smo domnevali, da naj bi kulture poenotila. Z novimi pojavi, posebej s transnacionalnimi kulturnimi formacijami, ki naj bi kazali na manjšanje kulturnih razlik, se je kulturni antropologiji odprlo novo polje raziskav; konkretno terensko delo zato avtorju omogoča, da na novo definira koncepte kulture, ekonomije in znanosti pri vprašanjih, ki so zunaj tradicionalnih okvirov antropološke znanosti.

V drugem tematskem bloku *Od intervjuja do biografske analize* je poljska sociologinja **Kaja Kazmierska** sistematično opisala zahteve, možnosti in deloma tudi meje narativnega intervjuja, ki sta ga razvila Fritz Schuetze in Gerhard Riemann za analizo življenjskih zgodb in pri katerem je raziskovalec predvsem poslušalec ne pa spraševalec. Tehnika narativnega intervjuja sloni na (za marsikoga v blejskem avditoriju sporni) zamisli, da obstaja podobnost (homologija) med strukturo življenjskih izkušenj in strukturo avtobiografske pripovedi. Strukturna analiza transkribiranega besedila omogoča raziskovalcu, da označi osnovne strukture poteka izkušnje v dani življenjski zgodbi. Glavni očitek tehniki narativnega intervjuja je bil, da je posebej zaradi učinka samopredstavitve v veliki meri prav tako konstruiran kot druge pripovedi.

Graški etnologinji **Gerlinde Malli** in **Elisabeth Katschnig Fasch** sta v prispevku *Reči, ki delajo življenje težko. Nasproti Bourdieujevi metodi razumevanja* opisali mednarodni projekt, v katerem s pomočjo Bourdieujeve metode simpatetičnega ali »vživetega« razumevanja raziskujejo trpljenje in nemoč posameznika. V diskusiji so poslušalci izpostavili enega od osnovnih metodičnih problemov raziskovanja: Kaj naj dela opazovalec? Ali je raziskovalec in poskuša razumeti, kako ljudje razumejo in sprejemajo resničnost; ali je socialni delavec, ki odloča o tem, kdo dobi in kdo ne dobi socialne podpore ali komu je odvzeta skrbniška pravica itd.? **Breda Čebulj Sajko** je na primeru avstralskih Slovencev raziskala pomen avtobiografske metode za etnološke raziskave, pri čemer so avtobiografije neogibno povezane s samim posameznikom in njegovim pogledom na svet in zgodovinsko resnico. **Marija Stanonik** je v prispevku *Biografija - resničnost ali mit?* prikazala in razčlenila temeljne značilnosti slovenskih biografskih in avtobiografskih del.

Eno osnovnih vprašanj kvalitativne analize je, ali ima naš »objekt/subjekt« raziskave svojo teoretsko argumentacijo ali pa smo raziskovalci tisti arbitri, ki nam je dovoljeno, da mu pripišemo, kaj (naj) pravzaprav misli. Ta vprašanja na svoj način rešuje t. i. Glaser-Strausova »grounded theory« ali utemeljena teorija (več o njej gl. prispevek Vanje Huzjan Gabrijelčič v tem zborniku *Traditiones*). Pri tem izhaja iz dejstva, da je vsakemu dokumentu, vsaki pripovedi lastna določena teoretska zasnova, in seveda tako tudi problematizira tiste nastavke, ki govore o prevladi ali o potrebi teorije nad prakso. Tehnika te teorije je, da razume besedilo ali dokument kot celoto in da v njem samem poskuša najti lastno teoretsko argumentacijo. Drugače gleda na ta vprašanja nemški sociolog **Ulrich Oevermann**, ki dokumente analizira v zaporedju sekvenc v okviru lastnega pojmovnega aparata in analize, t. j. znotraj objektivne hermenevtike. Pri tem izpostavlja vprašanje vpliva konteksta na naše razumevanje določenega dokumenta ali primera. T. i. rekonstrukcija primera (*Fallrekonstruktion*) se mora najprej in predvsem nanašati na dejstva, ki so vsebovana v samem primeru, v samem dokumentu. Pri analizi intervjujev pa velja posebno mesto, posebna analiza vsaki izjavi, saj s tem, ko se pojavi, odpre nešteto možnosti argumentacij in poti analize. Na željo organizatorja je analiziral avstrijsko/nemško in jugoslovansko/avstrijsko propagandno gradivo ob koroškem plebiscitu leta 1920. Kar nam je na okrogli mizi 19. 12. 2000 v Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani o značaju plebiscita povedal akademik Janko Pleterski, namreč dejstvo, da se na plebiscitu ni odločalo na narodni ampak predvsem na državni osnovi, nam je na primeru razglednice, na kateri sta mojstrsko upodobljena avstrijski/nemški kmet in jugoslovanski/srbski vojak, s svojo metodo predstavil Oevermann. Nadčloveško velik kmet, ki žuga srbskemu vojaku, ki poskuša prežagati nedeljivi koroški grb, nam hkrati kaže civiliziranega Avstrijca, ki brani svojo zemljo, in barbar-

skega Srba, ki se hoče polastiti tuje lastnine. V tem diskurzu slovenskega naroda na Koroškem preprosto ni. Naj pristavim, da je avstrijska propaganda v tem in podobnih primerih uspešno premaknila težišče plebiscitne polemike in odločitve, pri čemer je za domače potrebe občasno uprizorila navidezni multikulturalizem, v katerem je naenkrat postalo pomembno slovensko ali »vindišarsko« koroško narečje, knjižni jezik pa je pomenil sovražno Ljubljano in delitev »nedeljive« Koroške, za tuje potrebe pa je pokazala na nepravilnost srbske zahteve po Koroškem ozemlju.

V tematskem bloku *Študij primerov in uporaba* so nekateri raziskovalci predstavili konkretne primere uporabe in dileme raziskovanja. **Blaž Mesec** je med prvimi na Slovenskem uvedel kvalitativno raziskovanje na osnovi Glaser-Strausove utemeljene teorije, pri čemer je bil posebej pozoren na dejstvo, da mora biti pot od empiričnih enot do teoretičnih stališč razvidna in preverljiva. Pri tem je predstavil nekatere konkretne izkušnje, predvsem svoje delo socialnega delavca na poletnem taboru v Rakitni, pri Rdečem križu, intervjujev z ljudmi na robu preživetja in intervjujev v psihiatrični kliniki. Najbolj pomemben pa je bil zanj študij socialnega dela z družino, z ženami, žrtvami zlorabe v zakonu. **Naško Križnar** je spregovoril o produkciji in branju vizualne informacije. Pravi, da so nam vidni vtisi na terenu že dani. Tehnologija zapisa vizualne informacije pa nam omogoča, da ohranimo vidno informacijo, nastalo v naravnem okolju za daljše obdobje, ko si jo lahko kadarkoli ponovimo. Pri tem zapis vizualne informacije ni objektivna podoba, neodvisna od zapisovalca, zato je mogoče lažje govoriti o opisnosti kot objektivnosti vidne informacije. **Darka Podmenik** je skupaj s **Petro Oselli** predstavila potek raziskave Regionalni park Reka Dragonja, katere namen je pritegnitev lokalne skupnosti pri ustanovitvi regionalnega parka ob reki Dragonji v slovenski Istri.

V tematskem bloku *Računalniško podprta kvalitativna analiza* so raziskovalci spregovorili o nekaterih računalniških programih, a tudi o dilemah, ki spremljajo računalniško obdelavo. Nemška sociologinja in psihologinja **Susanne Friese** je osvetlila pogoste dileme o tem, kaj pravzaprav lahko naredimo z računalniškimi programi, s katerimi si pomagamo pri kvalitativni analizi besedil, slik idr. Vse poslušalce, ki so mislili, da bo računalnik kar sam produciral analize, je prizemljila z mnenjem, da so programi le orodje, ki nekatere postopke olajša, a vendar ne vseh, nekatere sploh omogoča, od uporabnikov pa na splošno zahteva, da se glede na tip podatkov odločajo za primerno programsko opremo. Med seboj je primerjala programe kot so ATLAS.ti, Nudist, Nvivo, Ethnograph, WinMax idr. **Vanja Huzjan Gabrijelčič** je spregovorila o analizi konkretnega intervjuja s programom ATLAS.ti. Pri analizi intervjuja je najprej segmentirala besedilo; nato je znotraj teh segmentov ustrezne dele besedila kodirala in zapisovala opombe in komentarje h

kodam; s pomočjo osnega kodiranja je poskušala dobiti osnovne kategorije besedila in komentarje k njim. **Maša Guštin** je najprej predstavila video o Josefu Zelgerju in njegovem programu GABEK, nato pa je **Josef Zelger** spregovoril o organizaciji in prezentaciji vsakdanjega znanja s tem programom. Gre za holistični koncept prezentacije kompleksnih družbenih situacij. Zelger je s svojim konceptom, s katerim rešuje nekatere konfliktna situacije v trajnih ali začasnih skupnostih, uspešno prodrl tudi v nekatera večja podjetja, na primer v Mercedes Benz. Pri GABEK-u ne gre le za program za izdelavo miselnih vzorcev, ampak tudi za merjenje intenzitete in veljavnosti posameznih relacij med entitetami. V zadnjem prispevku se je **Lea Šugman Bohinc** znotraj širokega polja konverzijske analize omejila na vprašanje konverzijske učinkovitosti v različnih psihosocialnih in učnih kontekstih.

Posvetovanje smo sklenili z okroglo mizo o nekaterih perečih vprašanjih kvalitativnega raziskovanja.

Podatki o posvetovanju so na spletni strani: www.zrc-sazu.si/isn/bled2000.htm, za uporabnike programa ATLAS.ti pa sta na voljo tako spletna stran www.atlasti.de z demo programom kot poštni seznam atlas.ti@zrc-sazu.si.

Jurij Fikfak



Primer jugoslovanskega/slovenskega propagandnega gradiva. Iz arhiva Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani.



Abe muš er!

Primer avstrijskega/nemškega propagandnega gradiva. Iz arhiva Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

SLOVENSKE LJUDSKE PESMI III, Pripovedne pesmi. Uredili: Marko Terseglav, Igor Cvetko, Marjetka Golež, Julijan Strajnar. Ljubljana, Slovenska matica, 1992, 493 str.

Po enajstletnem premoru je v zbirki Slovenske ljudske pesmi izšla tretja knjiga, ki združuje legendarne in socialne pesmi.

Spremembe v uredniškem odboru, pojasnjene v predgovoru, so vplivale le na čas izida, medtem ko so sami principi ureditve dela ostali bolj ali manj nespremenjeni. Glede na konstantnost redakcijskih in izdajateljskih principov, ob katerih so malenkostne novosti skoraj neopazne, se delo popolnoma sklada s predhodnima zbirkami, zaradi precejšnje časovne zamude pa niso bile upoštevane pesmi, posnete oziroma odkrite po letu 1971.

Ureditev zbirke torej ostaja bolj ali manj enaka: seznamom, potrebnim za razumevanje zapisov v knjigi, sledi uvod, ki vsebinsko pojasnjuje delo samo. Knjiga prinaša legendarne pesmi, ki so bile delno objavljene že v drugi knjigi, zaradi njihove številčnosti pa je 44 tipov predstavljenih v tretji zbirki. V uvodu so pojasnjeni vzroki za njihovo številčnost, opozorjeno pa je tudi na druge razsežnosti, ki jih imajo legendarne pesmi. Predstavljene so pesmi, ki govorijo o pomoči svetnikov v raznih življenjskih situacijah, in tiste, ki na svoj način opisujejo življenje svetnikov. Poleg svetniških legend so objavljene pesmi, ki govorijo o plačilu za krepostno življenje ali pa o človeški hudobiji in kaznih zanjo, in božjepotne legende.

Drugi del knjige prinaša socialne pesmi oziroma pesmi, v katerih je navzoč socialni konflikt. V sami zbirki na nov tematski sklop ni nobenega opozorila – da gre za novo temo, razberemo šele iz kazal ob koncu knjige. Na prvi pogled

nelogično združevanje legendarnih in socialnih pesmi je ob seznanitvi z vsebino razumljivo: socialnokritično ost navadno omili ali pa celo popolnoma nadomesti zatekanje k nadnaravnemu. Socialne pesmi zajemajo le manjši del zbirke.

Nepogrešljivi del in hkrati posebna vrednost te znanstvene zbirke so izčrpna in komentirana kazala. Kazalo pesmi po metrično-ritmičnih tipih je v primerjavi s kazali prejšnjih dveh knjig obsežnejše, saj zajema vse tipe, hkrati pa je poenostavljeno, tako da je dostopno širšemu krogu. Po tipih verzov oziroma po njihovi metrično-ritmični strukturi so tako razdeljene vse variante. Novost je tudi v tem, da je v tej knjigi za ponazoritev verzne strukture namesto črkovnega sistema ponovno uporabljen stari grafični sistem, medtem ko je pri kazalu kitičnih oblik za ponazoritev vsebinske različnosti verzov t. i. Voduškov črkovni sistem ohranjen.

Vsa kazala – ta so, kot rečeno, daljša kot v prejšnjih dveh zbirkah – opozarjajo na posebnost ljudskega petja, in sicer predvsem zato, da bi preprečili nesporazume in različne interpretacije. Daljši in izčrpnější so tudi angleški povzetki.

Tretja knjiga v zbirki Slovenske ljudske pesmi tako kljub časovnemu zamiku prinaša dragoceno, znanstveno opremljeno gradivo, ki skupaj z ostalimi zbirkami odstira vrednote slovenskega ljudskega pesemskega izročila.

Marija Klobčar

ZMAGA KUMER, Oj, ta vojaški boben. Slovenske ljudske pesmi o vojaščini in vojskovanju. Celovec, Založba Drava, 1992, 214 str.

Zbirka Slovenske ljudske pesmi o vojaščini in vojskovanju je specifičen prikaz slovenske zgodovine in slovenskega značaja. Avtorica zbirke, dr. Zmaga Kumer, je namreč slovenske vojaške pesmi s širokim vedenjem strnila v zanimiv preplet, ki je v občutju slovenske osamosvojitve postavil pred nas še eno izmed ogledal.

Delo je zasnovano kot premišljeni izbor najznačilnejših primerov vojaških pesmi, torej ne zajema vseh razpoložljivih pesmi o vojaščini, celo vseh variant ne. To zbirke vsebinsko ne bi obogatilo, povečalo bi le njen obseg. Izbrane pesmi so razvrščene v dva dela. Prvi vsebuje pesmi, ki se nanašajo na vojaščino nasploh, in sicer na novačenje od časa najemniških vojsk in vpoklicev po uvedbi splošne vojaške obveznosti do prve svetovne vojne, o nekdanjih vojaških skrivačih in o občutjih ob najrazličnejših stiskah. Drugi del zaznamujejo pesmi, v katerih je čutiti odmev vojn, ki so tako ali drugače zadevale Slovence od začetka 18. stoletja do prve svetovne vojne.

Avtorica zbirke poudarja, da se pesmi, povezane z vojaščino, z glasbenega stališča, torej po melodiji, ritmu in načinu petja, ne razločujejo od drugih slovenskih ljudskih pesmi. Iz teh razlogov so objavljeni le enoglasni zapisi, čeprav za nekatere obstajajo večglasni zvočni posnetki. Zbirka namreč ni pesmarica, prav tako kljub strokovni neoporečnosti nima znanstvenega značaja, zato določenih podrobnosti, ki bi bile za znanstveno izdajo nujne, ne vključuje. Iz teh razlogov pri izboru variant ni odločala razširjenost po pokrajinah, temveč vsebinska zanimivost. Zbirka z dodanimi arhivskimi podatki o pesemskem gradivu omogoča nadaljnje poglobljanje tistim, ki jim objava sama ne zadošča.

Vsebina ne razkriva samo dediščine ljudske kulture, temveč na svojstven način ohranja spomin na zgodovinsko ozadje: tako je najti sledi od časov, ko so novačili vojake z vpoklicem, do najemniških vojsk in t. i. splošne vojaške obveznosti, ki je bila sprva celo dosmrtna. Prav uvedba splošne vojaške obveznosti naj bi pri nas rodila vojaško narodno pesem in ji ob odklonilnem odnosu do vojaščine vtisnila »pečat solzavosti«.

Delo tako razkriva elegičen pogled na usodo, ki je človek ne kroji sam. Temeljno sporočilo je, da Slovenci nimamo pravih vojaških pesmi, torej bojevitih pesmi, ki bi bile namenjene vojakom kot posebni poklicni skupini in bi odsevale veselje do vojaškega stanu. V tem pogledu je bila odločilna odsotnost lastne državnosti.

Čeprav na prvi pogled preseneča, da v to zbirko ni vključena tudi druga svetovna vojna, je takšna odločitev razumljiva: razmerje politične moči, stoletja postavljene pred Slovence, je bilo namreč v tem času tako specifično, da tudi pesem tega obdobja zahteva posebno obravnavo in poseben poslušalca. Prav tako zbirka nima namena, da bi zajela celovit pogled, povezan z vojaščino – od enega najpomembnejših mejnikov za mlade fante, naborov, do spominov na vojaščino, ki so bili za marsikaterega moža edini stik s svetom. Tako tematika še vedno pušča prostor, odprt za nadaljnja soočanja z dediščino »služenja vojske« in vojskovanj.

Zbirka slovenskih ljudskih pesmi, povezanih z vojaščino in vojskovanjem, je bila pripravljena za izdajo ob stoletnici rojstva in štiridesetletnici smrti ustanovitelja Folklornega inštituta, dr. Franceta Marolta, vendar je ta obletnica ne zaznamuje. Glede na vsebino, ki jo prinaša, je veliko bolj povezana z velikim dejanjem slovenske osamosvojitve, na kar opozarja tudi avtorica sama. V zbirki je tako navzoče občutje slovenskega upora, z njim pa tudi zavest, da se Slovenci takrat, ko smo resnično ogroženi, znamo upreti.

Marija Klobčar

DARIO MARUŠIČ, *Predi predi hči mojá, Ljudske pesmi severne Istre z notnimi zapisi napevov*, Koper, Založba Lipa, 1992, 100 str., transkripcije, fotografije

Zbiralec, zapisovalec in raziskovalec istrskih pesmi in glasbe, pisec, poustvarjalec ljudske glasbe in skladatelj Dario Marušič je v zbirki *Predi predi hči moja* objavil 58 pesmi, ki jih je zbral in zapisal v koprskem Primorju severne Istre. Večina objavljenih pesmi je iz Strunjana, nekaj pa tudi iz krajev Pregara, Sermin, Korte, Izola, Sv. Anton, Koper, Topolovac in Gojaki.

Knjiga je razdeljena na uvodno besedo, pesmarico z začetno razlago in legendo posebnih znakov pri notnih zapisih, kakršni se ponavadi uporabljajo pri transkripciji ljudskih pesmi, sledi zapis osemindesetih pesmi, opremljen s podatki, kdo je pesem zapel in kje je bila zapeta, ter z inicialkami zapisovalca. Kot je avtor omenil v uvodni besedi *občudovalcem ljudskih pesmi*, je za objavo pripravil zgolj pete pesmi, torej s tekstovnim in melodičnim zapisom. Pod zapisi so navedene variante pesmi, objavljene že v drugih zbirkah, in njihova kratka razlaga – *splošne ugotovitve*: o razširjenosti pesmi, od kod izhaja, kdaj je nastala, nekatere je avtor tudi klasificiral. Pesmi so napisane v narečju, vendar poenostavljeno, brez posebnih fonetičnih znakov, kakršni se ponavadi uporabljajo pri dialektalnem zapisu. Pesmarica je s tem dostopnejša širšemu krogu ljubiteljev ljudske pesmi. Pri italijanskih pesmih je dodan tudi slovenski prevod, ki manjka pri dvojezični slovensko-italijanski pesmi št. 42 *Zigo, zigo, zago*. S tem je italijansko negovorečim bralcem in pevcem pesem deloma nerazumljiva. Za boljšo razumljivost narečnih besed in pesmi s hrvaškimi besedili, ki se pojejo v Istri, je na koncu dodan slovarček manj znanih besed. Čeprav je v slovarčku zajeto kar lepo število uporabljenih besed, je še vedno pomanjkljiv, saj lahko besede, vsakdanje in razumljive prebivalcem zahodnega slovenskega ozemlja (*litrat, storu, jaketa* ...) bralcu z drugega konca Slovenije povzročajo velike preglavice. S tem je osiromašena sporočilnost pesmi, ki pri ljudski pesmi ni zanemarljiva.

Proti koncu knjige je avtor dodal poglavje *Ljudska glasba v severni Istri*, kjer je predstavljena različnost istrskih ljudskih glasb glede na starost izročila in na okolje, v katerem delu Istre je neka pesem doma. V knjigi je seveda predstavljena večinoma tonalna glasba novejšega izročila, ki je domača koprskemu Primorju.

V tem, zadnjem, poglavju si lahko bralec prebere še kaj o jeziku oz. istrskih narečjih, njihovem razvoju in o razlikah med narečji, o razvoju in vplivu nekaterih zgodovinskih dogodkov na glasbeno podobo severne Istre in o premalo upoštevanem delu ljubiteljev slovenske ljudske glasbe pred drugo svetovno vojno in po njej. Očitek pa je seveda kar umesten, saj je ta pesmarica ena prvih, v kateri so zbrane pesmi slovenskega dela Istre. Dario Marušič je v delu nanizal tudi imena pomembnejših zapisovalcev ljudske glasbe, pesmi in

plesa na ozemlju, razpetem med tri države, navedel pa je tudi, kdaj je bilo kaj objavljeno in v kateri publikaciji. Na koncu poglavja *Ljudska pesem v severni Istri* je zapisanih še nekaj pesmi, ki so znane tako po Evropi kot tudi med prebivalstvom Istre: med Slovenci, Hrvati, Italijani in Istroromuni.

Sledi že prej omenjeni slovarček *Manj znane besede*, seznam pevcev *Pevci in številke pesmi, ki so jih zapeli*, *Kazalo po začetnih verzih s številkami pesmi*, ki se vedno uporabljajo v ljudskih pesmaricah, naštetja je tudi literatura, ki jo je avtor uporabil pri zbirki, ter seveda povzetek *Riassunto* za italijansko govoreče bralce. Lično opremljena knjiga ponuja na borih stotih straneh gotovo kar lep izbor pesmi, ki domujejo v severni Istri.

Maša Komavec

ZMAGA KUMER, Mi smo prišli nócoj k vam. Slovenske koledniške pesmi, Ljubljana, Založba Kres, 1995, 300 str.

Zbirka koledniških pesmi, ki jo je pripravila dr. Zmaga Kumer, je nastala iz povsem pragmatičnih razlogov: koledovanje, ki po drugi svetovni vojni ni bilo več zaželeno, marsikje pa je usahnilo zaradi spremenjenega načina življenja, so ponekod s slovensko pomladjo začeli ponovno oživljati. Zbirka kolednic je bila, kot pravi avtorica v uvodu, pripravljena zato, da bi pomagali tistim, ki bi želeli obnoviti koledovanje, kakršno je bilo pri njih v navadi.

S tem avtorica pojasnjuje tudi odločitev, da namen zbirke ni znanstvena predstavitev koledniškega izročila. Zaradi večje razumljivosti so zabrisane nekatere izrazite narečne posebnosti, nekatere pesmi pa so bile iz teh razlogov redakcijsko tudi bolj spremenjene. Praktičnim ciljem je podrejen tudi izbor pesmi. Zbirka je namreč zasnovana kot pomoč kolednikom, kljub temu pa avtorica poudarja, naj tam, kjer so izvirne kolednice še ohranjene med ljudmi, pevci te pesmi tudi sami poiščejo.

Razvrstitev pesmi narekuje sam koledar: kolednice so strnjene v posamične vsebinske sklope, ki jih zaznamujejo prazniki, ti pa so razvrščeni od novega leta do tepežnega dne. Dokaj znanim novoletnim, predvsem pa trikraljevskim kolednicam sledijo svečniške, komaj ohranjenemu spominu na gregorjevske spet nekoliko bolj poznane jurjevske, florjanovske in kresne; na koledovanje na god svete Barbare in svete Lucije in na bobljanje je spomin komaj ohranjen, medtem ko so nekoliko bolj poznane še božične in štefanske kolednice pa tudi tepežnice.

Motivi koledovanja in vzroki za njegovo zamiranje so navedeni pri posamičnih vsebinskih sklopih, nadaljnje poglobljanje ali podrobnejša analiza teh procesov pa nista bila avtoričin namen. V uvodu navaja le misel, da zbiranje darov ni in ni bilo namen koledovanja, ta misel pa vključuje idealno podobo

življenja na kmetih. Poznavanje predvojnih razmer namreč razkriva koledovanje v povsem drugačni luči: medtem ko je bilo to na kmetih v bližini mest že marsikje pozabljeno, so koledovanje marsikje najdlje ohranjali revni delavski otroci in s tem družini pomagali preživeti zimo.

Čeprav je bilo koledovanje še dokaj živo do druge svetovne vojne in je pozneje zamrlo predvsem iz političnih razlogov, ima njegovo umikanje iz vsakdanjega življenja vendarle drugo ozadje. To ozadje je delno zaznavno iz uvodov h kolednicam in iz opomb pri posamičnih pesmih, pušča pa še veliko odprtega prostora za nadaljnje raziskave. Na nekatera vprašanja, kot na primer na vprašanja zgodovinskega razvoja nekaterih koledovanj, opozarja avtorica sama, druga pa se nam odpirajo ob prebiranju knjige. Vežejo se predvsem na družbeno ozadje tega pojava, ki ga je moč opazovati od komaj zaznavnega zgodovinskega spomina do danes.

Zbirka *Mi smo prišli nócoj k vam* je predvsem zanimiv in nedvomno uporaben priročnik za vse, ki s koledovanjem želijo vrniti več topline v medčloveške odnose, posebno ob praznikih. Hkrati je pričevalen dokument o bogastvu ljudskega izročila in se tako pridružuje obsežnemu opusu avtorice dr. Zmage Kumer.

Marija Klobčar

ZMAGA KUMER, Eno si zapojmo, Pesmarica slovenskih ljudskih pesmi, Celje, Mohorjeva družba, 1995, str. 264, note.

Kot že v uvodu poudari avtorica, ki je pravzaprav urednica, saj je pesmi izbrala in uredila, je ta knjiga preprosta pesmarica, dana v rabo najširšemu krogu tistih, ki imajo radi ljudsko pesem, ni pa znanstveni prikaz slovenskega ljudskega pesemskega izročila. Tako jo mora tisti, ki jo ocenjuje, tudi razumeti. Gre za nezahtevno knjižico, ki prinaša izbor tistih pesmi, ki se najpogosteje pojejo po Sloveniji ali so se v preteklosti, pa so se pozabile oziroma jih mlajše generacije sploh ne poznajo več in naj bi jih ta »priročnik« ponovno spravil v »kulturni obtok«.

S pesmarico želi avtorica spodbuditi zanimanje za pravo slovensko ljudsko petje, ki je zaradi družbenih sprememb že izgubljalo svoj kontekst in se zato umaknilo v ozadje. Zaradi novega načina življenja so se šege in obredi umaknili iz življenja ljudi, z njimi pa tudi pesmi, ki so bile vezane nanje. Zato naj bi ta knjižica v domove po Sloveniji prinesla čim več že pozabljenih melodij in besedil pesmi ter omogočila ponovni razcvet ljudskega petja. Pesmarica je sestavljena iz predgovora, ki prinaša le nekaj najpomembnejših napotkov ob branju, sledi mu enajst skupin pesmi, razdeljenih po vsebinskem kriteriju, ki pa tokrat ne sledi folklorističnim kriterijem, pač pa uvaja smiselno

zaporedje življenjskega kroga. Pripovedne pesmi da v poseben razdelek, na koncu pa je še nekaj pesmi v razdelku Razno, ki pa so večinoma otroške in živalske in bi jih avtorica lahko tudi tako razvrstila, kar bi morda bilo bolj pregledno. Ob nekaterih skupinah so na začetku komentarji, toda le tam, kjer se je avtorici zdelo smiselno. Morda bi bilo lahko več komentarjev, četudi preprostih, saj bi tako lahko najširšemu krogu predstavila tudi več posebnosti posameznih skupin oziroma tipov ljudskih pesmi. To bi pesmarici dalo še nekaj več kot samo priročniško vrednost, posebno zato, ker je vedenje o ljudski pesmi prav med širšo publiko najslabše.

Včasih je pod pesmijo kratek vsebinski komentar o sami pesmi, toda le pod nekaterimi; še posebno se zdi pomanjkljivo, da so komentarji pri pripovednih pesmih le pod nekaterimi pesmimi, pri nekaterih tudi zelo zanimivih pesmih pa jih ni. Pod pesmijo so razložene manj znane besede ali narečni izrazi, kar je zelo dobro, saj so nekatere pesmi zaradi starejših izrazov in narečne obarvanosti včasih manj razumljive prav mlajšim generacijam.

Ob koncu knjižice sta za boljšo preglednost in lažje iskanje še kazali po tekočih številkah in po prvem verzu.

Eno si zapojmo je avtoričin prispevek k bogatenju in vrednotenju ter spoznavanju slovenske ljudske pesemske dediščine, ki je pomembna za identiteto vsakega naroda, je strokovno neoporečno delo, brez večjih znanstvenih ambicij. Očitno pa je bilo v slovenskem prostoru zelo potrebno, saj je bila knjižica že kmalu razprodana.

Marjetka Golež Kaučič

N. I. TOLSTOJ, Jazik i narodnaja kultura (Očerk po slavjanskoj mifologiji i etnolingvistike) Moskva, Indrik, 1995, 512 strani

V knjigi so zbrani članki in razprave ljubljanskim etnologom in slavistom dobro poznanega znanstvenika in prijatelja Nikite I. Tolstoja. Za objavo sta jih pripravila avtorjeva strokovna sopotnica Svetlana M. Tolstaja in odgovorni urednik A. F. Žuravlev.

Knjiga vsebuje dela s področja slovanske etnolingvistike, ki je veja lingvistike, v navezavi na zgodovino kulture kot tudi mitologije, folkloristike, etnologije, etnično psihologijo in teorijo etnogeneze. N. I. Tolstoj je veliko prispeval k oblikovanju in definiciji te nove komparativne znanosti. Zbornik vsebuje članke, razprave, predavanja in druge objave zadnjih 20 let. Veliko jih je bilo objavljenih v specializiranih publikacijah, tudi v tujini, nekatere je avtor pripravil posebej za ta zbornik. Njegovo težišče je na problematiki etnolingvistike z najrazličnejših stališč in strani: teoretični članki o splošnih metodah s

poglavji Jezik in kultura, Etnolingvistika v krogu humanističnih disciplin, Problemi rekonstrukcije zgodneslovanske duhovne kulture, raziskave o arhaičnih šegah (npr. Iz »gramatike« slovenskih šeg, Sestavine ljudskega gledališča v južnoslovanskih prazničnih šegah, Balkanske šege: struktura in geografija), simbolika predmetov in dejstev (Prim.: Binarne opozicije tipa *desni – levi, moški – ženski*), zarodki slovanske demonologije (Odkod različni hudiči, V kakšnih oblikah se pojavljajo). Vsebuje razprave, ki so posvečene besedi v kontekstu kulture (Kulturna semantika slovanskega *vesel*, Ljudska etimologija in »etimološka magija« itn.), upoštevani sta slovanska frazeologija in »semiotika drobnih folklornih form (= folklornih obrazcev).

Zbornik bo koristen za humanistiko (lingvistiko, zgodovino, etnologijo, folkloristiko, specialiste v kulturologiji) in za vsakega bralca, ki se zanima za zgodovino kulture. Tako so pospremili knjigo v svet njeni uredniki.

Delo bo vsekakor dobrodošlo tudi slovenskim strokovnjakom z navedenih področij, saj je bil avtor eden redkih, ki je v svojih razpravah upošteval tudi slovensko gradivo. Še posebej zaželeni so njegovi članki o slovanski frazeologiji s stališča etnologije in semiotike malih folklornih form, pri nas imenovanih folklorni obrazci. Enako bo koristno za raziskovalce šeg in mitologije, ki pri nas dobiva nov zagon. Ne gre, da bi vsako razpravo posebej obnavljali in zavzemali do nje svoje stališče, saj bo prilika za to pri posameznih specializiranih raziskavah na témo posameznega poglavja iz Tolstojeve knjige. Vsekakor zelo dobro, da je knjiga na razpolago.

Marija Stanonik

MARKO TERSEGLAV, Uskoška pesemska dediščina Bele krajine.
Zbirka ZRC, 11, Ljubljana, Založba ZRC, 1996, 256 str.

Monografska predstavitev uskoške pesemske dediščine v Beli krajini dr. Marka Tersegla na celovit način odstira pogled na problematiko, ki so jo doslej obravnavali predvsem zgodovinarji. Brez raziskovalnih bližnjic razkriva poti in pesemsko izročilo pribegov v Beli krajini in celotno dediščino uvršča v širši zgodovinski in življenjski kontekst.

Avtor, ki se tudi sicer posveča vprašanju medetničnih prepletanj, se je za raziskavo pesemske dediščine belokranjskih Uskokov odločil premišljeno: čeprav živijo med Slovenci že 400 let, je njihova ljudska kultura Slovincem praktično neznan, kar predvsem velja za ljudsko pesništvo. Prepletanje različnih kultur, pesmi in jezikov se najmočneje izraža prav v Beli krajini, zato se je naloga omejila samo na ljudskopesemski repertoar na tem področju. Pokrajine, kjer se je uskoška kontinuiteta že izgubila (Štajerska, Primorska), so vključene le v uvodni, zgodovinski del študije. Bela krajina je

hkrati edina ohranila kontinuiteto kulturnih prepletanj dveh oziroma treh južnoslovanskih narodov, in sicer vsaj od 16. stoletja do danes. Pri presoji sodobnosti avtor upošteva tudi vpliv medijev in nekdanj skupno življenje v Jugoslaviji.

V uvodu je izpostavljena dilema, ali gre v Beli krajini za sobivanje različnih kultur, ki so se v času in prostoru med seboj tako prepletle, da lahko govorimo o Beli krajini kot o posebnem kulturnem področju, ali gre za različne kulture s samosvojimi in tako različnimi tendencami, da vsaka zase predstavlja svoj svet brez notranjih povezav.

Zastavljena vprašanja raziskava, ki je bila hkrati tudi doktorska disertacija, razrešuje z obširno analizo in jo z jasnimi koordinatami postavlja v življenjski kontekst: tako so osvetljeni dogajanje na Balkanu od 14. do 18. stoletja, sama Bela krajina, religiozna podoba pribegov, uskoški priimki in nacionalna in jezikovna podoba Bele krajine.

Osrednji del je posvečen srbsko-hrvaškimi ljudskim pesmim na Slovenskem. Analiza je zasnovana na več tematskih sklopih. Največji poudarek je na izčrpni analizi vsebinske podobe pesmi in na primerjavi z drugimi srbsko-hrvaškimi variantami, ta pregled pa je narejen po posamičnih pesemskih zvrsteh – od raznih vsebinskih tipov pripovednih pesmi do obrednih, plesnih, pivskih, šaljivih, otroških, stanovskih pa do nabožnih in ljubezenskih. Razgrnjena je verzološka podoba, analizirani so jezik, leksika in pesniški izraz. Opozorjeno je tudi na pomen glasbene podobe. Na podlagi vseh teh elementov avtor ugotavlja prepletanja, sorodnosti in različnosti in vzroke za to. Dodani so etnološki in folkloristični komentarji, da nam je razumljivejši miselni in čustveni svet dinarske kulture.

Zaključku in angleškemu povzetku sledi obširno gradivo, prav tako razvrščeno po posamičnih tipih, ki pri pesmih navaja tudi znane srbske in hrvaške variante. Tako je analiziranih 300 srbohrvaških pesmi, ohranjenih v krajih, ki so jih nekoč naselili Uskoki katoliške in pravoslavne vere. Knjiga prinaša t. i. uskoške pesmi, torej tiste, ki naj bi se med begunci ohranile od njihove naselitve v Sloveniji, in tiste, ki so v Belo krajino prišle v novejšem času iz hrvaških in bosanskih krajev, ki so jih prav tako v 15. in 16. stoletju naselili Uskoki. Te objave pa, žal, ne vključujejo tudi notnih zapisov.

Monografska predstavitev belokranjskega uskoškega pesemskega izročila tako prinaša izčrpen vpogled v tisti del slovenskega etničnega prostora, ki je v etnološkem in folklorističnem pogledu povsem samosvoj, torej prostora, ki kljub prepletanjem navzven ustvarja enotno, samosvojo kulturo. Osamosvojitve Slovenije vnaša v ta prostor nove dimenzije, morda pa tudi nove raziskovalne potrebe in možnosti.

Marija Klobčar

ZMAGA KUMER, *Vloga, zgradba, slog slovenske ljudske pesmi.*

Zbirka ZRC, 12, Ljubljana, Založba ZRC, 1996, 156 str.

V nizu obsežnega opusa del etnomuzikologinje dr. Zmage Kumer, dolgoletne sodelavke Glasbenonarodopisnega inštituta v Ljubljani, avtorice 30 samostojnih knjižnih objav in čez 400 razprav, člankov in ocen v domačih in tujih strokovnih glasilih, pomeni to delo izjemen prerez njenega poznavanja glasbene dediščine.

Spoznanja so nanizana v zgoščena poglavja, ki obravnavajo ljudsko pesem z njeno kontekstualnostjo vred od funkcijske do oblikovne in jezikovne razčlenitve in variantnosti kot njene temeljne sestavine. Ljudska pesem je izpostavljena kot kulturni pojav, vreden pozornosti samostojne vede. V iskanju njenih temeljnih sestavin so tudi tistim, ki bi radi prezrli njeno posebno mesto v kulturološki podobi naroda in njen specifični ustroj, ustrezno predstavljeni vezanost na melodijo, vloga posameznika pri njenem oblikovanju, specifični način ohranjanja in sporočanja, mesto tradicionalnosti v odnosu do razvojnega spreminjanja zvrsti, oblik in melodije, spreminjanje oziroma variantnost sama in njena temeljna sporočilnost, ne nazadnje pa tudi njena namenjenost neki vlogi v družbi, ki jo dela tako prepoznavno v odnosu do umetne pesmi.

Spoznanja so zgoščena v definiciji, ki v odnosu do nekdanj statičnega razumevanja ljudske pesmi na eni in preziranja njene specifičnosti na drugi strani opredeljuje ljudsko pesem kot tisti del vokalne glasbene kulture, ki nastaja kot stvaritev posameznika, živi pa v skupnosti, in sicer tisti, za katero je značilna pretežno spontana in nešolana dejavnost z ustrezno ustvarjalno močjo. Čeprav podvržena spremembam, ohranja sestavine, ki pripadajo dediščini minulih dob. Ta opredelitev izpostavlja tudi geografske, sociološke, zgodovinske in jezikovne razločke, ki pomenijo etnične in krajevne značilnosti.

V zgoščenem pregledu zbiranja in raziskovanja ljudskih pesmi avtorica upošteva tisti del zgodovine tega zbiranja v evropskem prostoru, ki je oblikoval odnos do tovrstnega izročila tudi pri nas. Zasleduje različnost gledanj posamičnih raziskovalcev, razpeto med Herderjevo misel o naravni poeziji oziroma prapoeziji narodnega genija in med Meierjevo zanikanje samonikle ljudske ustvarjalne moči. Ustrezno je ovrednoteno tudi samo zbiranje ljudske pesmi na Slovenskem, od enostavnih zapisov do strokovnih okvirov.

V poglavju, poimenovanem Ljudska pesem in življenje, je avtorica skušala slediti tistim, včasih odmevnim in samoumevnim, včasih pa komaj prepoznavnim dogajanjem in trenutkom v življenju, ko nastopa ljudska pesem kot njihova nepogrešljiva sestavina. Zgoščen razgled po ljudskih pesmih ob tem prinaša le opozorila na določene razsežnosti teh pesmi – na časovno in prostorsko dinamiko, delno tudi na socialne razmere in na moč in vlogo ljudskega prava.

Osrednji del knjige, ki zahteva večjo strokovno pozornost bralca, je namenjen izčrpnemu prikazu oblikovne podobe slovenske ljudske pesmi: analizira značilnosti ritma, verzni obrazcev, zgradbe kitic, vrste refrena in predstavlja medsebojno prilagajanje melodije in besedila. Z vseh stališč so poudarjene slovenske posebnosti, ki so ustrezno umeščene v tradicijo evropskega ljudskega pesništva.

Povprečnim bralcem pristopnejši sta zadnji dve poglavji, in sicer poglavje o načinih jezikovnega izražanja v ljudski pesmi, ki razčlenjuje za bralce bolj prepoznavne plati ljudskega pesništva, in poglavje o nastajanju variant. Tudi s tega stališča je pričujoče delo uporaben priročnik za vse, ki potrebujejo sistematičen pregled značilnosti ljudske pesmi.

Knjiga prinaša obširnejši povzetek v angleškem jeziku, od skladno zasnovane predstavitve slovenskih ljudskih pesmi pa odstopa dodatek, ki s tremi tematsko ozkimi segmenti prinaša drugje in v nemškem jeziku objavljena besedila. Ti prispevki se ne skladajo z zasnovo, vsebinsko pa védenje o ljudski pesmi vsekakor dopolnjujejo.

Delo Vloga, zgradba, slog slovenske ljudske pesmi avtorice dr. Zmage Kumer je hkrati »osebna izkaznica slovenske ljudske pesmi« in avtorice same: izraža ne le izjemno poznavanje bogastva in razumevanje strukture pesmi slovenske dežele, temveč tudi avtoričin razgled po dediščini ljudske glasbe drugih evropskih narodov in njen pogled nanjo. Je torej priročnik za razumevanje in spoznavanje strukture in pomena ljudske pesmi in njene sporočilnosti. Knjiga ni prostor za polemiziranje, ne odpira vprašanj, temveč prinaša zaključke, kljub temu pa ne zapira vrat. Z nadaljnimi poglobljanji naj bi namreč lahko odkrili izrazite specifičnosti ljudskega, čeprav pojma ljudstvo ne moremo natančno opredeliti.

Marija Klobčar

BERNARD NEŽMAH, Kletvice in psovke, Ljubljana, Nova revija, 1996, 182 strani

Pred leti je bila na ljubljanski slavistiki izdelana diplomatska naloga o kletvicah v enem od zasavskih rudnikov, če se prav spominjam, predvsem z jezikoslovnega vidika. Bernard Nežmah pa pojav zajema interdisciplinarno, saj še zdaleč ne gre zgolj za jezikovni problem, čeprav mu avtor posveti veliko pozornost, ampak tudi za psihološki in zgodovinski, mitološki. Avtor najprej zavrne predsodek, da gre pri njegovi témi zgolj za vprašanje morale / etike. Problem še zdaleč ni samo moralni / etični. Nakaže vprašanje konteksta pri kletvicah, saj tako izzvenijo čisto nedolžne besede krava, idiot, pri tem poudarja izpostavljenost govorca, saj se s takim govorjenjem veliko bolj

izpostavi kot z lavdativnim (hvalisavim) govorjenjem. Dotakne se tudi razmerja kletvic in humorja, seže do zbadljivk, evfemizmov preklinjanja. Obdela kletvice pri protestantih, Svetokriškem, »kulturnega« preklinjanja, ko se preklinja, ne da bi preklinjali: »jebela«, »koklja te brni«. Posebno vprašanje je jezikovni tabu.

Kletvice obdela slovnično. Kategorialno so to interjekcije ali posebna kategorija? Folkloristi bi dejali, da kletvice sodijo med folklorne obrazce. N. I. Tolstoj bi jih uvrstil med male folklorne forme. Nežmah precizno obdela razmerje med psovko in kletvico, uide pa mu kletvina, ki je najhujša oblika preklinjanja, če definira kletvico kot manj hudo.

Sploh ne gre za vprašanje zgolj nedostojnega izražanja. Marsikdaj gre za jezikovno uresničevanje dejanskega dogajanja: »ustrelil bi ga«, »zadavila bi ga«. Sodi to med kletvine ali psovke? Danes je veliko te vrste izražanja. Opaža zanimivo razmerje med verbalnim in simboličnim znašanjem nad drugimi. Ni res, da pri nas tega drugega ni. Kaj pomeni, ko kdo raztrga fotografijo, vrže pismo v koš itd., kar je substitucija osovraženega bitja s podobo. O tem je svojčas pisal pri nas Anton Trstenjak. Lingvistična interpretacija pojava na sinhroni ravni je lahko pragmatična ali semantična. Le-te se loti Nežmah, ki obdela nekaj kategorij psovok in kletvic. Pri tem mu pomagajo indikacije, ki jih mirno lahko imamo za etnološke, bodisi da gre za ugotovitev ozadja (»briti norca iz koga«), kletvice, ki so v povezavi z mitologijo (pri kletvicah sonca se poraja vprašanje, ali se jih ne bi dalo navezati na pripovedi, ko lovec ali nevesta prekolneta sonce in v hipu okamnita).

Nežmah zastavi metodični dvom, ali so nekatere kletvice, ki jih imamo za tujke, res le tujke, ali niso že praslovanska dediščina. Na koncu je na vrsti analiza simbolične moči kletvic, kaj je z njihovimi tarčami. Avtor v sklepu povzema, da se kletvicam ni mogoče izogniti, ker je v civilizaciji komunikacij vedno več medsebojnih stikov in s tem možnosti za vznemirjenje, ko presežemo prag znosnosti. Sledi angleški povzetek, indeks kletvic in psovok, v indeksu jih naštejemo nekaj čez sto, bibliografija pa obsega okrog 160 enot.

Škoda, da tuji povzetki niso prevedeni v slovenščino. Avtor izhaja iz dejstva, da intelektualec zna vsaj kak tuj jezik, toda za našo generacijo to še ni samoumevno. Lahko bi ob tem začeli preklinjati! To pač ne, smo pa prikrajšani za ugotovitve in teze tujih avtorjev. V delu se soočimo tudi s precej tujkami, ki niso splošno znane, ampak so kalkiran prevod iz tistih jezikov, od koder so prevzete tuje besede. To je moja poglobljena metodična pripomba. Tudi jezik je ponekod slab. Sicer pa je delo v redu. Na malo prostora veliko zvemo o sebi, o človeku nasploh. To je antropološka, globinska študija.

Marija Stanonik

RADO RADEŠČEK, Slovenske legende 2, Idrija, Založba Bogataj, ABC Merkur d.o.o, 1996, 305 strani

Založba Bogataj iz Idrije si je z izdajo Slovenskih legend (2) mag. Rada Radeščka privoščila velik podvig, saj je na tako rekoč 300 straneh drobnega tiska omogočila priti na dan delu, ki sicer utegne biti privlačno branje, včasih že v stilu kriminalke ali pustolovskega romana, ko skuša priti do dna resnici ob posameznih predmetih oz. pojavih folklornih pripovedi, ki se navezujejo na določeno lokacijo. S svojim načinom obravnave je postal prepoznaven koder koli, saj ga od začetkov svojih terenskih objav ne spreminja. Z njim odpira pomembno strokovno vprašanje o razmerju med zgodovino in slovstveno folkloro, med resničnostjo in njeno poetično nadgradnjo, kolikor slovstveno folkloro štejejo za vejo besedne umetnosti, gledano z vidika literarne vede, in kot umetnost narečij, z vidika jezikoslovja. Radešček to razmerje rešuje svojstveno. Rezultati njegovih člankov pač niso dognanja v smislu zgodovinske preverljive metodologije ali folkloristične minucioznosti, ki sledi posameznim motivom skozi čas in prostor in jo zadolžuje predvsem poetika množine, kot bi lahko dejali z eno besedo številnim variantam enega in istega dela.

Mentor pri Radeščkovem magisteriju prof. dr. Stane Južnič sicer nakazuje, da je z nalogo »Transmisija tradicij kot komunikacijski sistem« Rado Radešček »vstopil v vode znanosti«, vendar ne eksplicira katere. Pošteno bi bilo, da bi povedal, da glede na katedro, s katere prihaja priporočilo zanj, gre seveda za sociologijo, ne pa, na primer slavistiko, etnologijo ali njun interdisciplinarni člen: slovstveno folkloristiko. Ta si brez slabe vesti ne more več privoščiti ignorantskega obnašanja do prizadevanj za prečiščeno terminologijo bodisi na teoretični kot žanrski ravni. Presenetljivo je, da je popolnoma ravnodušen do tega tudi omenjeni profesor, kar kaže na presenetljivo omejenost in ozkost, kot da matična stroka za snov, ki jo vsebuje omenjena knjiga, sploh ne obstaja. Taji jo tako uvodničar kakor avtor knjige, kot da bi se zavedala, da imata marsikak pomislek do nje. Radešček se ograjuje od nje tudi tako, da predvideva kot uporabnika knjige predvsem nosilce slovstvene folklore in ljubitelje ter turiste, za stroko mu ni mar. To se bije z uvodno besedo, ki ga želi narediti za strokovno verificiranega raziskovalca. Glede na osnovno izobrazbo in tretjestopenjski študij bi to seveda lahko postal, če bi bil pripravljen spoštovati pravila, ki jih tako delo zahteva. To pa je z znanstvenim aparatom opremljeno besedilo. Radešček delno temu ustreže s krajevnim, osebnim in stvarnim kazalom, s čimer tudi strokovnjaku zelo olajša iskanje podatkov in njihovo preverjanje, stalna praksa je postala pri podobnih zbirkah tudi topografija obravnavanih pripovedi. Toda sicer je Radeščkov način podajanja žurnalističen, o čemer priča že to, da je bilo veliko teh ali podobnih prispevkov, ki sestavljajo navedeno knjigo, objavljenih v časopisju in revijah poljudnega tipa. Temu

ustrezen je tudi stil: priljuden, prikupen za bralca, z veliko dialoga, ki je znamenje neposrednosti. K privlačnosti dela veliko pripomorejo tudi številne fotografije, tako pokrajinske kot portretne, ki obravnavani snovi omogočajo, da postane bolj plastična in nazorna.

Obravnavano delo R. Radeščka pač ni strokovno v strogem pomenu besede, pač pa utegne biti dobrodošel vir predvsem za slovstveno folkloristiko, ki se bo morala do njega seveda obnašati previdno. Le-to vsekakor boli in moti avtorjeva zacementiranost glede žanrskega poimenovanja, s katerim vnaša v slovensko nepoučeno javnost zmedo in zbežanost. S folklorističnega vidika bi ga bilo najprimerneje krstiti za folklorizem, s stališča oblikovanja pa po J. Fikfaku sodi v literarčenje, se pravi, da dobiva največ točk s stališča spretnosti podajanja in predajanja slovstvene folklore na prehodni prostor med literaturo in narodopisje.

Marija Stanonik

ROŽANA KOŠTIAL, *Ljudske iz šavrinske Istre. Čiv, čiv, čiv, sen miken, ma sem živ ...*, Trst, Založba DEVIN, 1996, 158 strani, fotografije

Rožana Koštial je širšemu krogu ljubiteljev ljudske pesmi najbolj znana kot pevka – poustvarjalka ljudskih pesmi. S skupino pevcev in pevk iz dela Istre, imenovanega Šavrinija, se je z domačo – šavrinsko – pesmijo in skladbo predstavila že na marsikateri prireditvi. V knjigi *Čiv, čiv, čiv, sen miken, ma sem živ* nam razkriva del svojega dolgoletnega folklorističnega dela. Po uvodnih besedah dr. Marka Terseglava »gospa Rožana Koštial zapisuje vse, kar se dogaja okrog nje, od običajev in pesmi do vsakdanjega življenja«, v pričujoči knjigi je objavila le del pesmi (pa izštevanka, uganke, nagovore ...), ki jih je nabrala v svojem tridesetletnem zbirateljskem delu. Knjiga prinaša predvsem današnje izročilo, ki večinoma še živi med šavrinskimi ljudmi, in sicer iz krajev: Gažon, Srgaši, Šmarje, Pomjan z Dilci, Koštabona, Puče z Breči, Dolino nad Planjavami, Krkavče, Sv. Peter, Nova vas, Padna in Korte.

V kratkem *Uvodu* avtorica pove, kje živijo Šavrinke in Šavrini, v *Zbiranju in urejanju besedil*, katere pesmi je zbrala in kje jih je zapisovala in posnela, v delu *O razporeditvi vsebine* nam razloži, kako je razporedila vsebinske sklope ter kaj vsebuje posamezen sklop, v *Zapisovanju v knjigi* pove, da je delo nastalo »z namenom ohraniti ... da se ohranjeno vrne med tukajšnje ljudi, da jim bo v ponos in veselje«. Zaradi tega je pesmi zapisala sicer narečno, vendar poenostavljeno, brez posebnih fonetičnih znakov, kakršni se ponavadi uporabljajo pri dialektalnem zapisu. Napisano je tudi, kako so pesmi zapisane, in sicer natančno, upoštevajoč vsa strokovna pravila, ki naj

bi jih tovrstne zbirke ljudskih pesmi vsebovale. Ob vsaki pesmi je tudi naveden informator, njegovi podatki, kje in kdo je bil pesem zapisal. Vendar bi tukaj veljalo omeniti, da čeprav je gospa Koštial napisala k posameznim pesmim na koncu knjige nekaj opomb in ob vsaki pesmi naredila tudi slovarček narečnih besed, je le-ta precej nepopoln. Pesmarice naj bi bile razumljive celotnemu slovensko govorečemu okolju in bi zato bilo najbolje, da se kar se da dosledno, to je ob vsaki narečni besedi, zapiše še enačica v knjižnem jeziku.

Pesmi so razvrščene po vsebini, ob knjižnem izrazu je avtorica zapisala še narečna poimenovanja. Začne z otroštvom: *otroške pesmi* ali *utrúče*, kjer je zapisano recitativno petje, izštevanka, uganke, igre, otroške pesmice, posme-hulje, ... Sledijo *zabavljive* ali kot jih je avtorica razdelila na *prfrknjene* in nekoliko drugačne: *preveráne*. Največ je seveda *ljubezenskih oz. zaljubljenih*, ki so najbolj obsežne tako na Slovenskem kot tudi pri drugih narodih. Izmed teh so najprej nanizane dekliške ljubezenske, nato fantovske, nekaj je tudi mešanih, torej dialogov med zaljubljeni. Med *vsakdanje* ali *ščéte* je Rožana Koštial uvrstila pesmi, ki obravnavajo vsakdanje stvari, kot sta hrana in pijača. *Vojaške* pesmi ali *sodáške* vsebujejo istrske variante starejših pesmi, ki jih bolj ali manj pozna celotno slovensko etnično ozemlje. Pesmi z nabožno vsebino: molitve, nagovori, kolednice – voščilnice so zbrane pod poglavjem *verske* ali *bóžje*. Zanimivo nanizane pesmice, ki so sicer, vsaj nekatere, splošno znane, pa vendar jih je zanimivo videti tudi v istrski narečni različici. Pri dveh kolednicah je avtorica zabeležila tudi zanimiv podatek, da ena med Šavrini še živi, ena pa, da je oživljena. Zadnjih devet pesmi je uvrščenih pod *trijezične* oz. *mišjánce*, kar pomeni, da so bile pesmi zapete v kombinaciji slovenskega, italijanskega in hrvaškega istrskega narečja.

Pesmarica nam prinaša prav zanimive različice splošnoslovenskih pesmi. Nekaj pa jih je samo šavrinskih in pred to zbirko še niso bile objavljene. S tem je seveda zbirka dragocenejša tako za same domačine kot tudi za poznavanje slovenske ljudske pesemske dediščine. Večina pesmi je označenih z noto na levi strani, kar pomeni, da so bile pesmi zapete, vendar publikacija ne vsebuje notnih zapisov. To je nedvomno škoda, vendar kaže, kot je v spremni besedi zapisano, da sta bili časovna in denarna stiska vzrok, da so pesmi zapisane zgolj tekstovno. S tem je knjiga uporabna samo za domačine, ki melodije že poznajo in jim je publikacija v prvi vrsti seveda namenjena. Tisti, ki jim je slovenska ljudska pesem pri srcu, pa s pomočjo te pesmarice žal pesmi ne bodo mogli rekonstruirati. Edina sreča pri tem je, da je avtorica z ostalimi pevki in pevci izdala nekaj zvočnih kaset in zgoščenk, ki vsebujejo tudi nekatere pesmi.

Pesmarica *Ćiv, ćiv, ćiv, sen miken ma sem živ* je po avtoričinih zapisih poljudna, z njo je želela, da ljudje spoznavaajo »... istrski mozaik ...« in je darilo » ... za vse občudovalce take ljudske ustvarjalnosti.« Opremljena je tudi s

starejšimi fotografijami, ki jih hranijo razne javne ustanove in avtorica sama, na koncu pa je poleg že prej omenjenih opomb abecedni seznam informatorjev in pesmi. Knjiga je gotovo dobrodošlo dopolnilo k ne prav številčnim publikacijam o istrski ljudski glasbi, za katere veljajo besede v predgovoru: »Strokovne in ljubiteljske zbirke prispevajo svoj delež k spoznavanju naše duhovne kulture oz. pesemske dediščine.«

Maša Komavec

TRADÍCIE SLOVENSKEJ RODINY, Marta Botíková, Soňa Švecová, Kornélia Jakubíková, Bratislava, Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1997, 242 str., angl. povzetek

Urednica M. Botíková pravi v uvodu o knjigi, ki jo je napisala skupaj s Soňo Švecovo in Kornélio Jakubíkovó, da je povzetek raziskav pretežno o kmečki družini v 20. stoletju, s posegi v preteklost, za sintezo pa še ni čas, saj bo delavske in mestne družine treba še preučiti.

Poglavja o družinskih oblikah, o sorodstvenih nazivih, o družini in vasi, o spremembah v življenju družinskih članov, o delitvi in dedovanju družinskega imetja, o družini v hiši in na dvorišču in o sorodstvenih odnosih med družinami je napisala S. Švecová. Ob pritegnitvi dognanj najvidnejših raziskovalcev, kot so J. Hajnal, P. Laslett, M. Mitterauer, R. Sieder, K. Kadlec, B. Filová, je najprej razgrnila tipologije družin. Po J. Hajnalovem razlikovanju (glede na starost ob poroki, velikost gospodinjev, sestavo družine, razpoložljive delovne moči) zahodno- in vzhodnoevropskih družinskih modelov je imela družina na Slovaškem, v primerjavi s Češko, Moravsko in Šlezijo, več skupnih potez z vzhodnoevropskim modelom, leži pa prav na meji, ki je tekla po Z Karpatih. Praviloma so samo sinovi nasledili hišo, zemljo in gospodarska poslopja. V običajnem dednem pravu je veljala delitev posesti, zato so se razvile značilne družinske oblike, ne samo majhne in razširjene, ampak tudi velike, sestavljene iz več generacij.

Sorodstveni izrazi odsevajo odnose. Z izginjanjem patriarhalnih odnosov in izenačevanjem pomena očetovih in materinih sorodnikov izginjajo razlike med izrazi za očetovo oz. moževo in materino oz. ženino sorodstvo. Na južnem Slovaškem je izrazje vplivano od madžarščine, na severu in v Spišu od nemščine in poljščine, vsi ti jeziki pa so imeli manj diferencirano sorodstveno izrazje od slovaškega.

V preteklosti so bile vasi, še posebej na goratih predelih, gospodarsko in družbeno samozadostne in lastninsko malo razslojene, zato so bile družine odprte in povezane z vaško skupnostjo. V družinskih šegah je imela važno vlogo skupnost sosedov.

Spremembe v življenje družinskih članov od otroštva do starosti je avtorica povezala z družinskim ciklusom. Značilne družine so pogojevale tudi značilne težave, kot je bil npr. položaj mlade vdove v sestavljeni družini.

Javno mnenje je bilo naklonjeno lokalni endogamiji. Kulturna in verska izolacija vasi je bila močnejša zaradi religioznih in etničnih razlik med različnimi vasmii. Do zadnjih desetletij se katoliki niso poročali z luteranci. Dolgo je trajalo, da sta v kakšno slovaško vas prišla madžarska nevesta ali zet.

Sorojenci so si razdelili lastnino največkrat po smrti staršev. Dolgo so se držali običajnega prava. Tako je zakon že l. 1840 predpisal, da morajo dekleta dobiti enake deleže kot sinovi, a ga še dolgo niso upoštevali. Še celo sredi 20. stol. ni bilo nič nenavadnega, da so bratje sestri odrekli pravico do deleža. Razlike med običajnim in legalnim pravom so povsod povzročale težave. Zakon iz l. 1950, ki je vzpostavil sistem enega naslednika, da bi pospešil kapitalistični razvoj poljedelstva in industrializacije, je privedel do sporov, kar pa je prizadelo samo eno generacijo. Druga se je že prilagodila oziroma postarala, mladi pa odšli v industrijska središča.

Izredno zanimivo je poglavje o stavbarstvu, funkciji prostorov, notranji opremleni in dvoriščih, ki so bili urejeni po potrebah družine in se prilagajali tudi spremembam v njeni sestavi.

Sorodstveni odnosi so imeli odločilno vlogo v družbenem življenju vasi. Vsak je bil lahko sorodnik z vsakim, posebno v endogamnih skupnostih, v katerih so živeli očetovi in materini sorodniki in botri. Krvno sorodstvo je ponekod vključevalo četrto stopnjo sorodstva. Poročeni par je štel za sorodnike vse ženine in vse moževe sorodnike, tudi botrina se je prenesla na starše in otroke botrov in krščencev. Očetovo sorodstvo je bilo pomembnejše, saj so po moški liniji dobili priimek, možki so ostali na domačiji, lastnina se je prenašala po moški liniji. Bogatejši kmetje so vzdrževali širše odnose, revnejši so vedeli manj o sorodnikih, raztepenih po svetu.

O uravnavanju rojstev piše M. Botíková. Stalne delitve so posest razdrobile na premajhne deleže in privedle družine v uboštvo. Rešitev je bila tudi v zmanjševanju števila potomcev. To se je pokazalo na prelomu iz 18. v 19. stol., okrepilo pa po odpravi fevdalizma. Spremenila se je sestava družin, število stranskih sorodnikov v njih se je zmanjšalo. Bolj pogosti so bili zeti. Povečale so se pravice žensk do dedovanja. Pogostejši so bili mladi pari, ki so prišli živeti na ženin dom.

Zadnje je poglavje o družinskih šegah, ki ga je napisala K. Jakubíková. Raziskave slovaških etnologov, njihova seznanjenost z izsledki pri sosednjih narodih in z najvidnejšimi dosežki na področju raziskovanja družine so razvidni iz seznama literature na koncu knjige (M. Botíková).

Ob koncu naj posebej opozorim na nekatere poteze družin na Slovaškem, ki so zelo podobne tistim v slovenski Istri (morda tudi v drugih slovenskih

pokrajinah), kjer so tudi delili lastnino in kjer so sestavljene družine prav tako pomenile možnost preživetja. Očitno so bile podobne tudi usode družinskih članov, npr. položaj mlade vdove v moževi družini. Sorojenci so si razdelili lastnino največkrat po očetovi smrti. Tako kot ponekod pri nas v slovenski Istri so vlekli iz klobuka; najprej so sporazumno določili deleže, jih napisali na listke, te dali v klobuk in jih nato vlekli ven. Tudi sorodstveni nazivi in njihove spremembe so podobni, npr.: strýko je sedaj očetov brat, mamin brat in tetin mož, včasih pa je bil mamin brat ujec dever in zolva (tako so starejše ženske, ki so živele po poroki z moževo družino, imenovalle moževega brata in sestro) ipd. Moža, ki je prišel na ženin dom in je bil često iz revne družine, so imenovali »pristupnik« ipd. Značilna je bila sestava vasi iz skupin hiš okrog skupnih dvorišč in tako, kot je bilo možno še pred kratkim opaziti marsikje v Istri, so endogamne poroke v rodbinskih zaselkih označevale prehod od sorodstvene skupine k soseski.

Za slovenske bralce je knjiga zelo zanimiva, saj bodo v strnjem prikazu našli veliko primerjalnega gradiva in si razširili obzorje o eni od osrednjih tem v mednarodni etnološki razpravi.

Mojca Ravnik

SLOVENSKE LJUDSKE PESMI IV, Pripovedne pesmi. Uredili: Marjetka Golež, Zmaga Kumer, Marko Terseglav, Robert Vrčon. Ljubljana, Slovenska matica, 1998, 849 str.

Po petletnem presledku je v zbirki z naslovom Slovenske ljudske pesmi izšla četrta knjiga, ki združuje pripovedne pesmi o ljubezenskih usodah. Uredniški odbor – sestavljali so ga dr. Marjetka Golež, dr. Zmaga Kumer, dr. Marko Terseglav in mag. Robert Vrčon je tako nadaljeval delo, ki pomeni temeljno znanstveno delo te vrste.

Redakcijska načela v četrti knjigi ostajajo enaka, saj naj bi bila podoba vseh knjig čim bolj poenotena. Zbirka tako sledi ustaljenim principom: kljub nekaterim pomislekom laičnih krogov, ki bolj kot znanstveni pristop zagovarjajo antologijski izbor, prinaša delo vse znane variante določenih pesmi. Objavljenih je 36 pesemskih tipov pripovednih pesmi o ljubezenskih usodah s 1073 variantami.

Kljub temu prinaša knjiga določene novosti. Za razloček od prejšnjih treh zbirk upošteva različice, posnete do leta 1996, vidnejša novost pa je v tem, da so ob knjižnih izdajah slovenskih ljudskih pesmi začele izhajati tudi zgoščenke. Zvočna ilustracija k izdajam slovenskih ljudskih pesmi pa ni samo njihovo dopolnilo, temveč dragocen dokument slovenskega ljudskega izročila, ki govori tudi sam zase.

Delo po ustaljenem principu prinaša vse, kar potrebuje znanstvena izdaja. Posamične tipe balad, med katerimi nekateri presenečajo s svojo obsežnostjo, spremljajo znanstveni komentarji. Prav komentarji in različna kazala pa bogastvo slovenskega ljudskega pesemskega izročila približujejo tistim, ki se sicer z glasbenim narodopisjem ne ukvarjajo. Kazala in statistični pregledi, navzven neprivlačni, so izredno informativni in so nepogrešljivi del znanstvene izdaje. S temi besedili je, kakor v predhodnih zbirkah, ta del baladnega izročila razumljiv tudi drugim, ne samo folkloristom.

Celotna zbirka z vsem bogastvom pesmi, ki ga prinaša, in s komentarji, ki to dediščino umeščajo v ustrezen čas in družbeno okolje, vsekakor prinaša zelo dragocen prispevek k razkrivanju podobe ljudske pesmi. Z izčrpnim povzetkom v angleškem jeziku to védenje, vključeno v evropski prostor, predstavlja neslovenskim bralcem in raziskovalcem in jim na ta način razkriva pomemben del naše dediščine.

Marija Klobčar

DVE DOMOVINI, Razprave o izseljenstvu / TWO HOMELANDS, Migration Studies 9, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Ljubljana, Založba ZRC, 1998, 246 str.

Deveti številki revije Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU *Dve domovini / Two Homelands* daje osnovni ton obeleževanje 100-letnice rojstva znanega slovenskega izseljenca v ZDA Louisa Adamiča, sicer »vzorčnega izseljenca« v očeh prejšnjega totalitarnega režima v Sloveniji oz. Jugoslaviji. Temu jubileju je bil tako posvečen odmeven simpozij Inštituta za slovensko izseljenstvo. Prispevki s tega simpozija, ki se ni ukvarjal izključno z Adamičem, pač pa je zajel širše vprašanje delovanja slovenskih in drugih intelektualcev v diaspori, so bili razen v omenjeni 9. številki *Dveh domovin / Two Homelands* objavljeni tudi v posebni publikaciji Inštituta *Intelektualci v diaspori*, ki je izšla leta 1999.

Adamičeva številka *Dveh domovin* ima podobno strukturo kot običajne številke, izjemen je poseben uvodni del, v katerem je objavljenih šest prispevkov z zgoraj omenjenega simpozija. Tako objavlja mag. Rozina Švent iz ljubljanske Narodne in univerzitetne knjižnice prispevek o korespondenci Louisa Adamiča z nekaterimi vidnimi slovenskimi sodobniki, predvsem Ivanom Hribarjem, Edvardom Kocbekom in dr. Antonom Novačanom, objavljeni pa so tudi spomini Adamičevega razrednika dr. Alojzija Westra z II. ljubljanske gimnazije Poljane, ki zadevajo bodočega izseljenca. Adamičev nečak dr. Tine Kurent, upokojeni redni profesor arhitekture, objavlja nekaj stričevih pisem,

Adamičev brat dr. France Adamič, upokojeni redni profesor agronomije, pa predstavlja bratove stike s slovenskimi znanstveniki, umetniki in časnikarji v letih 1921–1941. Upokojeni profesor zgodovine in slovenski izseljenec v ZDA dr. Bogdan C. Novak obravnava Adamičeva prizadevanja, da bi ZDA uradno priznale partizansko gibanje v Jugoslaviji, dr. Jerneja Petrič z ljubljanske Filozofske fakultete Adamičev prevod novele Alojza Kraigherja Martin Klobasa v angleščino, dr. Janja Žitnik z Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU pa Louisa Adamiča kot vsestransko osebnost.

V »normalnem delu« številke je objavljenih nadaljnjih šest razprav, ki obravnavajo zelo pestro izseljensko problematiko. Tako zgodovinar dr. Marjan Drnovšek z Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU predstavlja besedilo spomenice Jugoslovanske izseljenske katoliške akcije, nastalo leta 1931 v francoskem Aumetzu, ki ga primerja z nekaterimi sodobnimi osnutki izseljenjskih programov, nastalih v matični domovini.

Diplomirani sociolog in argentinski rojak Avgust Horvat predstavlja izredno zanimivo, v matični domovini vsem premalo poznano prizadevanje slovenskih predvojnih in zlasti povojnih izseljencev v Argentini za ohranitev slovenstva s slovenskimi šolskimi tečaji, potem ko jim ni uspelo doseči ustanovitve rednih slovenskih šol s pravico javnosti. Navaja zanimivo dejstvo, da predvojni slovenski izseljenci poučujejo v materinščini že svojo četrto, slovenski povojni izseljenci pa v devetih tečajih tretjo generacijo.

Kanadska rojakinja Cvetka Kociančič obravnava v svojem prispevku oblike verskih, socialnih in kulturnih združenj treh glavnih valov slovenskih priseljencev v Kanado (predvojnih v letih 1924–29, povojnih protikomunističnih beguncev v letih 1948–51 in ekonomskih po letu 1956), tako njihove stične točke kot tudi politična in druga razhajanja, vse skupaj pretežno po že obstoječi literaturi in žal na precej (levo) pristranski način.

Upokojeni psihiater dr. Jurij Zalokar s primerom nemškega pastora, pesnika in pisatelja poljskega rodu Johanna Cristopha Biernatzkega (1795–1840) ponazarja negativne in pozitivne reakcije na nostalgijo po domovini prednikov.

Zelo obsežno in tako s tekstom kot preglednimi tabelami se je pereče teme potencialnega izseljevanja znanstvenikov iz Slovenije sredi devetdesetih let 20. stoletja lotila dr. Milena Bevc z ljubljanskega Inštituta za ekonomska raziskovanja. Njena glavna ugotovitev je, da je v okviru raziskovalnega vzorca 10 držav vzhodne in srednje Evrope potencialna zunanja mobilnost slovenskih raziskovalcev zelo visoka tako v absolutnem kot v relativnem pogledu, oziroma preprosteje rečeno, da je »beg slovenskih možganov« zelo velik.

Zadnja od razprav »mešanega oddelka« posega na področje tujega izseljenstva. Tri raziskovalke z argentinske univerze v La Plati dr. Maria Mercedes Maffia, Gabriela Maria Morgante in Elisabeth Monica Fora predstavljajo rezultate začetne stopnje raziskave o priseljevanju, prilagajanju in narodni identiteti

litovske etnične skupnosti v Argentini, ki se je v to državo doselila v več priseljenskih valovih od konca 19. stoletja pa do obdobja po drugi svetovni vojni.

Zvezek zaključujejo poročila o treh mednarodnih znanstvenih simpozijih, ki so se jih aktivno udeležili sodelavci Inštituta za slovensko izseljenstvo (enega od njih, že omenjenega portoroškega, so tudi pripravili), ter o prireditvah ob 100-letnici rojstva Louisa Adamiča ter pet knjižnih ocen oziroma poročil.

Naj za sklep ugotovimo, da revija Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU *Dve domovini / Two Homelands* izhaja sicer šele od leta 1990, vendar pa se je v tem času že povsem uveljavila tako v slovenskem kot tudi v mednarodnem znanstvenem in strokovnem prostoru. O tem priča vedno bolj naraščajoč krog kvalitetnih domačih in tujih sodelavcev, proučevalcev slovenskih in drugih izseljenskih vprašanj. Revija se je razvila v pomembno mednarodno znanstveno vez tudi zaradi dejstva, da je znaten delež prispevkov v njej objavljen v tujem jeziku, pretežno v angleščini.

Andrej Vovko

MARIJA KLOBČAR, Kamničani med izročilom in sodobnostjo. Življenje kamniških meščanov od leta 1880 do druge svetovne vojne, Ljubljana, Založba ZRC, 1998, 262 str., slike

Etnologinja in slavistka Marjanca Klobčar je že diplomsko in magistrsko nalogo (*Društva in prireditve v Kamniku od l. 1914 do l. 1941, Občina Domžale, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja*) posvetila domačemu kraju oz. njegovemu širšemu območju. Tudi monografije Kamnika za doktorsko disertacijo se je, kot pravi v uvodu, lotila z namenom, da bi ga čim bolje spoznala, razumela in odkrila sebi in drugim. Zahtevna naloga bi bila kar prevelika, če si ne bi že s prejšnjimi raziskavami nabrala velikega znanja in izkušenj.

Vsebina knjige zajema vse od najširšega javnega življenja v Kamniku, se pravi od upravno-politične oblasti, gospodarskega in družbenega razlikovanja, prostorske členitve mesta, stavbarstva, naselja, prebivalstvene sestave in društev do zasebnosti, notranje opreme, družinskih odnosov, vzgoje, praznikov in vsakdanjega življenja družin in posameznikov. Vsako poglavje se pne od spodnje časovne meje, ki naj bi bila okrog 1880, do zgornje, ki naj bi bila okrog 1941.

Knjiga priča o tem, kako si avtorica zamišlja etnološko monografijo, oz. da se je v tem delu odločila za monografijo, ki zajame vso etnološko problematiko obravnavanega kraja. V uvodnem poglavju sicer pravi, da se je koncept

dela spreminjal, a si je ves čas »prizadevala za celovitejše zajetje problematike, torej za monografski pristop. Bolj ko sem razkrivala življenje Kamničanov, bolj sem spoznavala temeljno nasprotje, ki ga je zaznamovalo od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne, torej nasprotje med strukturo in mišljenjem starega cehovskega, fevdalnega Kamnika in težnjami sodobne meščanske, kapitalistične družbe.« (str. 10)

Vsebina je razvrščena v poglavjih z mnogimi podpoglavji in poudarjenimi odstavki znotraj njih (preglednost nekoliko motijo raznovrstni naslovi, predvsem tisti z navednicami, saj bralec ne more vedeti, ali gre za izjavo kakega človeka ali za avtoričin vsebinski odtенок).

Prvo poglavje ima naslov Na pragu »boljšega« sveta (s podpoglavjema »Prastara navada« in novi časi in Prostorska členitev mesta). Govori o obdobju, ki je zelo pomembno, da razumemo ves nadaljnji razvoj. »Prastare navade« so bile namreč utemeljene v starih pravicah do bistriškega gozda. Ta je prvotno, tako kot mesto, pripadal deželnemu knezu, užitek pa so imeli kamniški meščani, posestniki zemljišč, ki so oblikovala dominij cesarskega mesta Kamnik. Ti so se v njem preskrbovali z drvni in stavbnim lesom. Upravne spremembe, ki so po marčni revoluciji uvedle politične občine, teritorialno različne od prejšnjega dominija, pa so v razmerje do bistriškega gozda vnesle nasprotje. Sredi 19. stoletja je staro mesto Kamnik postalo sestavni del mestne občine Kamnik. Lastniki bistriškega gozda so branili svoje pravice in leta 1866 ustanovili Meščansko korporacijo. Dve leti kasneje je bila ustanovljena Narodna čitalnica. »Obe organizaciji sta izražali kamniško samobitnost, utrjevali meščansko zavest in v precejšnji meri združevali iste ljudi.« (str. 29) Izraz »kamniški purgar«, ki je v fevdalnem Kamniku pomenil kateregakoli meščana, se je zožil na upravičence Meščanske korporacije. Prvotni pomen je ohranil le za okoličane, ki razmer v mestu niso poznali. Lastništvo bistriških gozdov je bilo navzven najbolj vidno v podobi mesta oziroma v njegovi velikosti, kajti pravice so bile vezane na meščanske hiše. Tudi razslojenost mestnih predelov je bila jasno razvidna.

Poglavje Mesto in izrazi avtonomnosti obravnava izraze državne oblasti na krajevni ravni, od okrajnega glavarstva do sreskega načelstva, mestno občino in Meščansko korporacijo, mestno hišo, vlogo in obseg mestne občine, policaje, občinske slugе in uslužbence in prepoznavnost novega časa v izražanju kamniške samobitnosti. Najzanimivejši je prikaz moči in usihanja, razhajanja in sodelovanja starih in novih institucij, političnega ločevanja Kamničanov, nasprotja med srednjeveško dediščino in liberalno naravnostjo. Najstarejše društvo je bila Narodna čitalnica, iz nje se je izločilo prvo slovensko pevsko društvo Lira, ob koncu 19. stol. pa salonski orkester. O teh društvih pravi avtorica, da so ohranila simbolno sporočilnost mesta, medtem ko so se društva klerikalnega tabora v večji meri navezovala na kmečko okolico.

V poglavju Mestne postave navaja avtorica vse najpomembnejše zakone, od tistih, usklajenih z avstrijsko ustavo l. 1867, do drugih, ki so jih »dopolnjeva-

la nenapisana pravila, nekakšno 'mestno pravo', torej sistem družbenih norm, ki je narekoval mestnemu okolju in stanu posameznikov ustrezno obnašanje.« Ves ta sistem pravil so ljudje sprejemali kot »mestne postave.« (str. 67)

Poglavje z naslovom Kamničani govori o prebivalstvu od štetja l. 1868 do l. 1931, ko je preseglo število izpred petdesetih let, nato pa še o njegovi sestavi in razmerju med tujci in domačini.

Naslednje poglavje z naslovom »Davkoplačevalci za take plačujejo ...« govori o »graščinskih« in o najuglednejših meščanih prek srednjega sloja meščanov, najnižjega sloja davkoplačevalcev – meščanov, delavcev in »zasebnikov« do mestnih in občinskih revežev in beračev, se pravi o tistih, ki so plačevali davke, in tistih, ki jih niso.

Poglavje z naslovom Gospodarji in tisti, ki to niso nikoli mogli postati, prikazuje najprej počasen gospodarski razvoj do sredine 19. stol., nato industrializacijo, stare obrti in nove gospodarske smeri in miselnost, obrtnike, gostilničarje, uradnike, kmete, »furmane«, postreščke, perice, šivilje, čevljarje, mizarje, tapetnike in druge.

V poglavju »V Kamniku so ble take malomestne razmere«, podnaslovljenem Enakost in razločki v materialni kulturi, obravnava avtorica mestne ulice in hiše, prehrano (Zgodba o močniku) in oblačenje, v poglavju Od procesije do promenade pa procesije, žeganje, šege in navade, miklavževanje, božič, štefan dan, tepežni dan, novo leto, svete tri kralje, predpustni čas, pepelnico, postni čas, cvetni teden, veliki teden, purgarski praznik, prvi maj, šege življenjskega kroga, državne praznike, plese, društvene slovesnosti, koncerte, šport, »glumače«, kinopredstave, promenade.

Zadnje veliko poglavje ima naslov »Mi smo bli vsi kot ena velika družina,« podnaslov Družbeni odnosi in podpoglavja Starši in otroci, Meščani med seboj, Omikanost in družbene norme, Soočanje z drugačnostjo (verjetno ta naslov ni najboljši, saj je težišče knjige prav v prikazu mnogih razločkov znotraj samega Kamnika, v tem poglavju pa gre le še za ljudi, ki so prišli v mesto po opravkih, ki so bili v njem zaposleni, za premožne podeželane, letoviščarje in srečevanje Kamničanov s tujimi kraji in ljudmi). Avtorica izredno zanimivo piše o družinskem življenju pri bogatejših meščanih, trgovcih, industrialcih, uradnikih, zdravnikih, advokatih, o kmečkih in delavskih družinah, odnosih, delu, vzgoji, prostem času, sorodnikih.

S poglavjem Novo izročilo, nova sodobnost, nova nasprotja avtorica zaključi knjigo in nakaže novo obdobje z naraščajočim avtomobilizmom, gospodarsko krizo, brezposelnostjo in poglobljanjem strankarskih in ideoloških razhajanj.

Knjigo Kamničani med izročilom in sodobnostjo je težko kratko prikazati. Avtorica je dosegla izreden uspeh že s tem, da je tako raznovrstno, široko in bogato vsebino uravnoteženo obravnavala. S knjigo je izpolnila svoj prvenstveni namen, da Kamničanom napiše podobo njihove preteklosti in da vsem

drugim bralcem približa kulturo in način življenja v Kamniku v poldrugem stoletju. Verjetno je z njo tudi uresničila neko skrajno mejo tega tipa krajevne monografije (kako velik kraj še zmore tako celovito zajeti en sam avtor?). Njena knjiga je zanimiva, slikovita, poglobljena, a ker je želela avtorica zajeti vse, je morala po drugi strani marsikaj preveč na hitro povedati. Tako npr. pravi, da je delavska problematika »vključena le do te mere, kolikor je potrebno za razumevanje celote. Ne samo zato, ker je bilo delavskim vprašanjem, predvsem v povezavi z razvojem dogodkov v drugi svetovni vojni, namenjene že precej pozornosti, temveč predvsem zaradi koncepta raziskave, ki v središče razmišljanja postavlja meščana in njegov pogled na svet. Hkrati sta majhnost Kamnika in povezanost s kmečko okolico povzročali, da tu niso nastala delavska središča, kot so jih poznala velika mesta.« (str. 13) Čigave pozornosti je bilo precej namenjene delavskim vprašanjem, predvsem v povezavi z razvojem dogodkov v drugi svetovni vojni? Etnologov? V Kamniku? Sta res v središču raziskave meščan in njegov pogled na svet? Vsako poglavje v knjigi – naj npr. omenim samo pravice do bistrških gozdov in purgarstvo in sledove purgarske identitete do današnjega časa – bi lahko bilo samostojna knjiga. Razumljivo je, da avtorica tudi vsem zanimivim dejstvom ni mogla posvetiti enake pozornosti.

Odprta vprašanja nikakor ne zmanjšujejo pomena te knjige. Avtorica je z njo osvetlila izredno široko panoramo dejstev za etnologijo Kamnika v poldrugem stoletju, ki prav izzivajo k nadaljnjim raziskavam, primerjavam z drugimi mesti in k obujanju predolgo zanemarjane razprave o etnologiji mest na Slovenskem. To je največ, kar je bilo v tako široko zastavljeni nalogi sploh možno doseči.

Mojca Ravnik

ŽENA Z POHL'ADU ETNOLÓGIE, ur.: Hana Hlôšková, Milan Leščák, Bratislava 1998, 180 strani

V zborniku so objavljeni prispevki s posvetovanja o ženi in ženskem načelu v folklori in v šegah, pojasnjuje Hana Hlôšková v uvodu, toda kazalo prispevkov kaže širšo problematiko, ki utegne koristiti marsikateremu etnologu, sociologu in ne le (slovstvenemu) folkloristu. S tem se tudi Slovaška pridružuje splošnemu gibanju, ki zadnji čas posveča izrecno žen(sk)i posebno pozornost. Slovenska humanistika se ji je med drugim oddolžila s temo na seminarju Slovenski jezik, literatura in kultura na ljubljanski slavistiki. Slovaški zbornik utegne dati marsikatero koristno pobudo slovenskim raziskovalcem družinskega življenja in še posebej primerjalnim študijam o vlogi žene v družini in družbi.

Marija Stanonik

FOLKLOR (Kompleksnaja tekstologija), ur.: V. M. Gacak, Moskva 1998, 320 strani

Uredniški koncept knjige je interdisciplinaren, v njej nastopa 20 avtorjev s članki s področja glasbene, scenske in slovstvene folklorne, in to z zelo pisano problematiko, saj sega od klasičnih tem, ki zadevajo variantnost, klasifikacijo, kompozicijo, verzologijo in stilistiko, do posebnega razdelka, ki se nanaša na eksperimentiranje z novimi tehničnimi možnostmi zapisovanja / snemanja zvočnih (= glasbenih), slovstvenih folklornih pojavov, bodisi, da gre za snemanje zgolj z akustičnimi sredstvi, bodisi že tudi s pomočjo vizualnega dokumentiranja. V naslednjem razdelku o praktičnih novostih pri raziskovanju virov za omenjene folklorne pojave je najti prispevek, ki govori o računalniku in etnomuzikologiji.

Za nas je najpomembnejši četrti razdelek, ker v njem srečamo že znano Bronislavo Kerbelite tudi s že znano temo. Pred leti je izdala samostojno knjigo o klasifikaciji litavske slovstvene folklorne, tu pa gre, kot kaže, za neke vrste nadaljevanje, saj njena razprava pod naslovom *Semantična klasifikacija verbalnih tekstov* podaja katalog litavske zgodovinske folklorne, tokrat živalske pravljice (*Katalog litovskega povestvovatel'nogo folklor – Skazi o životnyh*). Glede na to, da se tudi na Inštitutu za slovensko narodopisje v Ljubljani pripravlja te vrste delo, je opozorilo na vodilno folkloristko na tem področju vsekakor umestno.

Marija Stanonik

SUD'BY TRADICIONNOI KULTURY (Pamjati Larisy Ivlevoj), Sankt-peterburg, Dmitrij Budanin, 1998, 360 strani

Najprej so objavljeni trije članki Larise Mihajlovne Ivleve, nato članki drugih avtorjev v njen spomin. Zbornik je posvečen spominu (1944–1959) bistre in nadarjene raziskovalke, zaljubljene v svoje delo, kakor jo toplo predstavlja urednik V. D. Ken. Iz njegove spremne besede razbiramo, da je bila učenka V. J. Proppa, kar pomeni, da je v folkloristiki nadaljevala njegovo strukturalno zasnovano metodologijo, in to na področju, ki ga je pri nas zastopal pokojni akademik dr. Niko Kuret. Preozko je govoriti v tej zvezi le o t. i. »ljudskem gledališču«, pojem, ki sega širše, je »teatralnost folklorne«, torej scenski in dramatski pojavi v različnih panogah folklorne. Zato ni naključje, da je med članke v poglavju, ki so natisnjeni in memoriam, uvrščen tudi članek Nika Kureta z naslovom *K fenomenologiji maske (Nekaj vidikov)*. Gre za ponatis razprave, ki je bila objavljena v *Traditiones* l. 1995. Pokojna raziskovalka je N. Kureta zelo cenila in bila sta si tudi blizu po svojih strokovnih

interesih, saj je tudi njo privlačevala simptomatika maske. Pri tem svojem raziskovanju je upoštevala Proppa, Putilova in N. I. Tolstoja.

Urednik V. D. Ken najprej predstavlja življenjepis in delo N. Kureta in na koncu pristavlja, da ga je imenovala za enega svojih učiteljev. Odločili so se za objavo članka, ki ga je Larisa najbolj brala. Niso ga mogli pravočasno prevesti v ruščino, pravi urednik. Brala ga je s pomočjo slovarja in slovnice slovenskega jezika. Na koncu je povzetek dela v nemščini.

Tudi za N. I. Tolstoja so predvidevali in on sam je želel napisati članek pokojni Larisi v spomin, a je tudi njega prehitela smrt. Bila je njegova sodelavka v znamenitih ekspedicijah v Polesje, ki jih je vodil N. I. Tolstoj. Larisa je znala zbirati okrog sebe somišljenike, bila je verna, duhovnost je vela z njenega obraza in iz notranjosti. Pomagala je ljudem v stiski. Njena smrt je tragično odmevala v okolju, v katerem je živela in delala.

Marija Stanonik

ТИХИ ПОМНИКИ МИНЛЈИВЕГА ЧАСА, Drobcji o šegah slovesov in pokopališki kulturi v slovenskem etničnem prostoru, Ljubljana, Forma 7, 1999, 205 str., slike

Sodobni človek v veliki meri beži pred smrtjo in vsem, kar je povezano z njo, ter odriva vse to nekam na obrobje dogajanja in zavesti. Slovenci glede tega nikakor nismo izjema, če odmislimo včasih že prav neokusne izbruhe »pokopališke okraševalne mrzlice« okoli vseh svetih oz. dneva mrtvih. Ustvarjalci knjige *Tihi pomniki minljivega časa* so se tega dejstva dobro zavedali, kljub temu pa so pripravili pester in obsežen pregled šeg in navad ob smrti, kulture poslavljanja, mitov, ki imajo svoje korenine tudi v neevropskem prostoru, pokopališč različnih tipov in v različnih delih slovenskega etničnega prostora.

Urednika Neva Brun in Marjan Remic sta si ob pomoči svetovalke etnologinje mag. Helene Ložar Podlogar z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU in velikega števila drugih avtorjev zastavila zelo zahtevno in obsežno multidisciplinarno nalogo, ki sta jo, kot sta se zavedala, lahko izpolnila le delno. V uvodu tako poudarjata, da pušča knjiga odprta še nekatera področja, ki naj bi jih zapolnila načrtovana druga knjiga s to tematiko.

Pričujoče poročilo seveda ne more ustrezno predstaviti vse pestrosti knjige, v kateri sodeluje okoli 50 avtorjev različnih strokovnih področij, predvsem etnologije, pa tudi zgodovine, umetnostne zgodovine, medicine, psihologije in še nekaterih drugih.

Knjigo lahko razdelimo v dva osnovna dela. Prvi je namenjen prispevkom, ki obravnavano tematiko celovito predstavljajo, vsak s svojega stališča, drugi

pa je topografski sprehod po pokopališčih v matični Sloveniji kot tudi v zamejstvu.

Svetovalka publikacije mag. Helena Ložar Podlogar je prispevala obsežen uvodni tekst *Smrt v slovenskih ljudskih šegah in verovanju*. Avtorica, ki je uveljavljena poznavalka teh vprašanj, med drugim pokaže, da že omenjeni današnji strah pred smrtjo tudi v preteklosti nikakor ni bil neznan.

Mlada raziskovalka Mateja Habinc z Oddelka za etnologijo in kulturologijo ljubljanske Filozofske fakultete predstavlja predzgodovino ter šege, povezane z dnem spomina na mrtve, predvsem že omenjene vse svete, etnologinja romologinja dr. Pavla Štrukelj pa šege ob smrti in pogrebe pri Romih v Sloveniji. Etnolog dr. Zmago Šmitek, profesor za neevropsko etnologijo in antropologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti, primerjalno prikazuje predstave podzemlja, neba in zemlje, kot so navzoče v slovenskem in drugih, tudi neevropskih ljudskih izročilih.

Zdravnica dr. Metka Klevišar, pionirka humanizacije smrti na Slovenskem, piše o »umetnosti umiranja«, kulturi poslavljanja danes in o umirajočih kot velikih učiteljih živečih. Arheologinja dr. Ljudmila Plesničar-Gec piše o grobiščih ter z njimi povezanih nagrobnih običajih na slovenskem ozemlju od predzgodovine, predvsem železne dobe, preko antike do zgodnjega srednjega veka, umetnostna zgodovinarica dr. Sonja Žitko pa o nagrobni plastiki poznega 19. stoletja in zgodnjega 20. stoletja v Sloveniji ter deležu tako domačih kot tujih kiparjev. Dr. Marija Stanonik z Inštituta za slovensko narodopisje predstavlja različne vrste nagrobnih napisov na slovenskih pokopališčih kot pomemben vir slovenske preteklosti, Franc Tobias pa različne tipe pokopališč ter vrste grobov. Zgodovinarica in sociologinja Ernesta Drole predstavlja vojaška pokopališča prve svetovne vojne na območju soške fronte.

Topografska predstavitev slovenskih pokopališč, ki jo sestavljalo po obsegu in načinu opisov zelo raznoliki prispevki, se začne v Ljubljani. Umetnostni zgodovinar dr. Damjan Prelovšek piše o starem ljubljanskem pokopališču pri sv. Krištofu in njegovi usodi. Prvi del predstavitev obsega še pokopališča v Mengšu, na Škofljici, v Horjulu, v občini Logatec, Mariboru, Rušah, Hočah – Slivnici, Mežiški dolini, Beltincih in Turnišču.

Irena Lačen Bedenčič predstavlja ptujska pokopališča, pa ne samo v času antike, kot napoveduje naslov prispevka, ampak vse do današnjih dni. Ista avtorica je prispevala tudi pregled pokopališč v občini Jesenice. Med opisi pokopališč, ki izstopajo s svojim obsegom in ravnijo predstavitve, omenimo članke o slovenskem pokopališču na Golovcu v Celju mag. Alenke Kolšek iz celjskega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine, vtise z dolenskih pokopališč mag. Helene Ložar-Podlogar, prispevka Ernesta Ružiča o pokopališču na Gornjem Seniku ter še nekaterih manjših v Porabju ter o pokopališčih v avstrijskem »radgonskem kotu«, nepodpisani članek o pokopališčih na avstrijskem Koroškem kot preživelih znamenjih slovenskega etničnega ozem-

lja, Borisa Pangerca o pokopališčih v občini Dolina pri Trstu ter nepodpisani članek o tržaškem občinskem pokopališču pri Sv. Ani.

Poleg omenjenih so predstavljena še pokopališča v Podlehniku, na Polzeli, v Žalcu, Vojniku, Novi Cerkvi, Frankolovem, Črešnjici, Bistrici ob Sotli, Radečah, v občini Zagorje, Sodražici, v občinah Črnomelj, Postojna in Pivka, v Idriji, Vrtovinu, Piranu, Izoli, Kranju, v občini Bohinj, v Žirovnici, Škofji Loki, pri Sv. Lenartu v Beneški Sloveniji in v občini Devin – Nabrežina.

Publikacijo zaključuje objava intervjuja z arhitektko Zdenko Goriup, dolgoletno sodelavko Ljubljanskega urbanističnega zavoda in Urbanističnega inštituta Slovenije, avtorico edine razstave o pokopališčih v Sloveniji. Iz pogovora razberemo nikakor ne ugodno sliko stanja okrog 1200 pokopališč v Sloveniji, ki imajo po njenih besedah pomembno kulturnozgodovinsko, krajinskooblikovano in arhitekturno razsežnost.

Zbornik prispevkov Tihi pomniki minljivega časa je nedvomno dragocen, koristen in zelo dobrodošel prikaz vprašanj, ki so bila v slovenskem prostoru doslej precej zanemarjena. Predvsem pokopališča, nagrobniki, nagrobni napisi so zelo dragoceni viri za vrsto raziskav, tako etnoloških, umetnostnozgodovinskih, kulturnozgodovinskih, biografskih, narodnostno-etničnih (zamejstvo, izseljenstvo) in še kakšnih. Kljub v celoti zelo ugodnemu vtisu pa velja opozoriti na določeno oblikovno in kvalitetno neuravnovešenost prispevkov o posameznih pokopališčih kot tudi na včasih precej neroden geografski vrstni red njihovega podajanja. Pri precejšnjem številu sicer zelo kvalitetnih prispevkov žal pogrešamo tudi opombe in navedbo literature. Upajmo, da bodo napake in nelogičnosti odpravljene v napovedanem drugem delu publikacije.

Andrej Vovko

MARIJA STANONIK, Slovenijo je Bog nazadnje ustvaril, Vilenica slovenica 99, Ljubljana, Društvo slovenskih pisateljev, 1999, 223 strani

Knjiga z izborom štiriindvajsetih povedk in tridesetih pravljic ni obsežna, vendar ji uspe na zgoščen način predstaviti motivno pestrost posameznih pripovednih žanrov slovenske slovstvene folklorne. Besedila zastopajo vse pomembnejše zbiralce tovrstnega gradiva in pokrivajo večino slovenskega ozemlja.

V uvodnem eseju avtorica predstavi nekatera dejstva, ki se nanašajo na problem slovstvene folklorne. Med drugim prepričljivo zavrne negativne stereotipne predsodke, ki se nanašajo na slovstveno folkloro (češ, da je to nekaj zastarelega in preživelega v razmerju do znanosti in umetnosti, negativno pojmovanje tradicije ...) in dokaže paradoksalnost le-teh; predstavi slovensko

slovstveno folkloro skozi čas in prostor v stiku s sosednjimi narodi in kulturami ter vzpostavi razmerje med snovno mednarodnostjo in tistimi prvinami, ki so domače / narodne; opiše nekatere značilnosti povedke in pravljice, ki sta poglavitna pripovedna žanra; ter se ustavi pri najznamenitejših zbiralcih tovrstnega gradiva pri nas.

Tako kot se je literatura rodila iz knjižnega jezika, sodi slovstvena folklor v čas nastajanja človeške besede. Zaradi svoje posebne artistične oblike, ki se kaže v težnji po oblikovanju in se zato razlikuje od običajnega jezikovnega posredovanja, jo zavestno imenujemo umetnost narečja oz. govornega jezika. V preteklosti se je slovenska slovstvena folkloristika posvečala predvsem folklorni pesmi, šele v zadnjih desetletjih pa se je povečalo zanimanje tudi za pripovedne žanre. To med drugim potrjuje knjižna zbirka *Glasovi*, ki že od leta 1988 na avtoričino pobudo izhaja pri založbi Kmečki glas in izdaja slovenske folklorne pripovedi ter s tem nekako dohiteva folklorno pesem. V 12 letih je v omenjeni zbirki izšlo že 21 knjig tovrstnega gradiva, ki pokrivajo že lep del slovenskega etničnega prostora. Na podlagi te obsežne zbirke avtorica predstavi nekaj ugotovitev, ki se nanašajo na slovenske folklorne pripovedi, hkrati pa nam predoči še nerazčiščena vprašanja, na katera bi bilo mogoče odgovoriti s temeljitimi specifičnimi raziskavami gradiva.

Konkretni primeri besedil so skrbno izbrani iz različnih publikacij tako, da je zaobjet čim širši slovenski prostor, upošteva se časovni razmah od začetkov zavestnega zapisovanja v 19. stoletju do sodobnosti in so zastopani vsi pomembnejši zbiralci. Sistematično so predstavljeni vsi pripovedni žanri: razlagalne, bajčne, legendne in anekdotične povedke ter čudežne, realistične, živalske in šaljive pravljice. Pri tem se vsaka zgodba motivno navezuje na prejšnjo, tako da lahko spremljamo rdečo nit čez celoten izbor besedil. Motivna pestrost gradiva je predstavljena s poudarkom na topografski mednarodnosti. Zbirka besedil predstavi vse plasti v naši duhovni kulturi v preteklosti in danes. Zaobseči želi čim širši spekter snovi, pri tem ničesar ne olepšuje, saj zna biti folklorna pripoved v svojem jeziku tudi robata, ko gre za upovedovanje obscene tematike, ki si jo med seboj, kadar otrok ni zraven, pripovedujejo odrasli. To pomeni, da slovstvena folklor ni le nekaj otroškega in za otroke.

Zaobjeta so tudi temeljna sporočila pri posameznih žanrih. Iz zgodb je razvidna prostorska umeščenost v razgibano slovensko pokrajino in sožitje ljudi z živalmi. Z vsem tem utegnejo pripovedi krepiti spoštovanje do soljudi in ekološko zavest. Estetska funkcija je sicer le ena izmed številnih v slovstveni folklori, pa vendar lahko zaradi načina jezikovnega in nejezikovnega podajanja govorimo o poetiki govornega jezika.

Iz zapisov zgodb lahko razberemo tudi način redakcije, ki se kaže v precejšnji stopnji poenotenja na glasovni ravni, pri čemer pa so v veliki meri (ne pa tudi povsod) ohranjene posebnosti narečne leksike in skladnje. Prav to

je čar, ki ga je še posebej mogoče zaznati v besedilih, ki izhajajo s Primorske. Bralec je sicer prikrajšan za dve bistveni razsežnosti živega folklornega dogodka: za teksturo (dramsko razsežnost pripovedovanja) in kontekst (s tem, ko je pripoved iztrgana iz avtentničnega kraja, časa, prostora ter drugih okoliščin pripovedovanja), kljub temu pa bo ob branju povedk in pravlji vsakdo užival, marsikdo pa se bo ob tem spomnil, da je podobno zgodbo tudi že slišal. Skratka, namen te zbirke je dokazati, da se je pradačna umetnost govornega jezika na slovenskih tleh ohranila vse do danes.

Posebno težo daje knjigi prevod v angleški jezik (spremni esej je prevedla Mia Dintinjana, zgodbe pa Sonja Kravanja), s čemer bo delo dostopno tudi mednarodni strokovni javnosti.

Barbara Ivančič Kutin

ZMAGA KUMER, Zlati očenaš, slovenski ljudski pasijon,
Ljubljana, Družina, 1999, 290 str.

Avtorica v knjigi prvič predstavi celotno bogastvo molitev v obliki pripovedi o Jezusovem trpljenju, splošno razširjenih po slovenskem etničnem ozemlju in navadno imenovanih *zlati očenaš*.

Knjiga je sestavljena iz predgovora, nato iz uvoda, v katerem avtorica predstavi izročilo zlatega očenaša, zlati očenaš na Slovenskem, motiviko in slogovno oblikovanje slovenskih primerov, na koncu še povzetke izsledkov. Dodan je še povzetek v nemškem jeziku. V drugem delu knjige pa je izbor besedil s celotnega slovenskega etničnega prostora, ki pa je razdeljen na štiri razdelke: v razdelku A so predstavljeni primeri Jezusovega trpljenja kot pripovedne molitve in sicer primeri zlatega očenaša, ki ga je molil Jezus naš; V četrtek zvečer; Jezus na vrtu kleči; Petkov žegen; Jezus se je k martri bližal; Jezus krvavi pot poti; Judje Jezusa popadejo. V razdelku B so primeri Pogovora Jezusa in Marije o njegovem trpljenju, pod C so Marijine sanje o Jezusovem trpljenju, v razdelku Č pa je predstavljena »Šentjanževa maša«. Na koncu so različna kazala in pojasnila.

Ta »pomembni izraz duhovnosti slovenskega človeka« je v poglavju o izročilu zlatega očenaša predstavljen skozi preteklost in v evropskem okviru. Avtorica opiše, kam segajo korenine te apokrifne molitve in katera besedila naj bi bila predloga ali zgled za nastanek treh oblik zlatega očenaša. Primerja značilnosti ustvarjanja le-tega z ustvarjanjem ljudske pesmi. Ugotavlja, da šele s širitvijo molitve med ljudmi začne zlati očenaš svojo pot od naroda do naroda. Trdi, da so se posamezni motivi zlatega očenaša pojavili na jezikovno različnih območjih, hkrati pa so pri istem narodu mogoče variante z večjimi ali manjšimi razlikami v besedilu.

Tako avtorica razglablja, na kakšen način se je širila molitev. V začetku se je širila večinoma z ustnim izročilom in ne z rokopisi, saj večina preprostih vernikov sploh ni znala brati, kasneje pa na tiskanih letakih in v rokopisih. Zlati očenaš je ostal apokrifna molitev, saj ni dobil privoljenja cerkve, kar pomeni, da se ni izoblikoval med izobraženimi ljudmi, temveč med verniki. Meni, da je zlati očenaš v Evropi nastal pred reformacijo. Nato ugotavlja čas, ko naj bi se zlati očenaš molilo, in trdi, da so ga molili večinoma ob petkih, ves postni čas ter ob večerih, kar je s socialnega vidika naravno, saj je bil na podeželju le večer čas brez dela ter tako idealen za najrazličnejše molitve.

V razdelku Zlati očenaš na Slovenskem avtorica meni, da je zlati očenaš ena pomembnih sestavin nabožnega pesemskega izročila na vsem slovenskem ozemlju ter zbrano gradivo razvršča v štiri skupine glede na oblikovanost besedila. Največ primerov sodi v skupino, ki ima obliko pripovedi o Jezusovem trpljenju. Ta pa ima več podskupin in te tudi predstavlja. Naslednja skupina ima obliko pogovora, ko Marija sprašuje Jezusa, kaj se bo z njim dogajalo vsak dan velikega tedna in ji ta odgovarja. Tretja skupina se imenuje Marijine sanje, v četrti skupini pa so primeri, v katerih so vrstice iz pripovedi o Jezusovem trpljenju vpletene v različne okvire. Večinoma so vse skupine razširjene po vsej Sloveniji, izjema je le skupina primerov v obliki pogovora, ki so skoraj samo s Koroške. Avtorica meni, da je tudi v teh molitvah kot pri ljudskih pesmih mogoča variantnost, kar ponazarja s primeri zapisov iz porabskih vasi. Besedila molitev so se prenašala večinoma z ustnim izročilom, zapisovalci so večinoma pripisali besedilu, da so se ga naučili od babic, mater itn. Prenašalci izročila so bili tudi berači. Prenašanje po ustnem izročilu dokazuje tudi oblikovanost besedil samih – uvodni verzi, stalne besedne zveze, ponavljanje, popačenke itn. Navaja podatek, da so to molitev molili večinoma ob petkih, pa tudi ob sobotah in nedeljah, celo takrat, ko naj bi se rodil otrok, saj naj bi po ljudskem verovanju zlati očenaš (v ljutomerski okolici) celo olajšal porod. Slovenci smo glede na avtoričine ugotovitve začeli moliti očenaš v predreformaciji, slog slovenskega besedila je tak, da je verjetno nastal še pred 18. stoletjem.

Razširjenost, priljubljenost in trdoživost te molitve pa po besedah avtorice kažejo zapisi ob koncu 70. let ter zadnji zvočni posnetek iz leta 1996, kar pomeni, da je molitev kljubovala vsem cerkvenim in družbenim spremembam na Slovenskem.

Izjemno zanimiv je razdelek o motiviki in slogovnem oblikovanju slovenskih primerov, saj naj bi podrobna razčlenitev besedil te zbirke skušala ob primerjavi s poročili evangelistov pokazati, kje in koliko je prispevala ljudska pobožnost, v čem so skladnosti s pesemskim izročilom motivno ali slogovno. Zapise skupine A, ki opisujejo Jezusovo trpljenje od velikega četrtega po zadnji večerji pa do smrti na križu, avtorica razvršča v sedem podskupin po začetkih besedila, npr. trije primeri skupine A se začenjajo z vabilom k molitvi zlatega

očenaša, ki ga je molil Jezus naš. Kot posebno zanimivost omeni v petih zapisih podrobnost, ki jo poznamo iz legendarne pesmi o sv. Miklavžu in hudobi: svetnik išče v gozdu »lesa krivega in ravnega/za barčico pripravnega« – v očenašu pa Judje iščejo »drevca ravnega, /za Jezusovo martro pripravnega«, t. j. za njegov križ. Očitno je, kar je opazila Kumrova, da je ljudska ustvarjalnost jemala iz svojega že znanega besednega, metaforičnega, ritmičnega idr. zaklada tisto, kar je bilo za neko pesem najbolj ustrezno, malo predruugačila in že imela nov pomen. Avtorica ljudsko pesemsko izročilo naravnost do popolnosti pozna, zato lahko najde tudi take primerjave med pesmijo in molitvijo. Da ta »pesnitev« sodi v ljudsko pesemsko izročilo, je, čeprav do sedaj zanjo ne poznamo nobene melodije, nedvomna, molitev pa se da pojoče recitirati, podobno kot psalme ali liturgične molitve kot neke vrste recitativ.

V celotnem razdelku analizira zapise vseh štirih skupin in podskupin tako vsebinsko kot slogovno, primerja evangelijsko pričevanje z ljudsko domišljijo in nam tako približa pestrost in živost ljudske duhovne ustvarjalnosti. Zelo natančno poroča o tem, kdaj naj bi se zlati očenaš molilo na Slovenskem, saj je ob vsakem zapisu to navedeno. Zelo zanimiv je razdelek, v katerem piše o sklepnem obrazcu molitve, ki vsebuje različna plačila tistemu, ki bo molitev molil, in navaja, da je največkrat to rešitev treh duš iz vic – očetove, materine in njega samega. Pogosto plačilo je, da bodo vsi grehi odpuščeni, sreča na zemlji, zemeljske in duhovne dobrine, da hiša ne bo do tal pogorela idr., seveda v različnih skupinah drugače.

V razdelku Povzetki izsledkov avtorica povzame vsa spoznanja iz prejšnjih poglavij in zaključí s spoznanjem, da čeprav zlati očenaš ni izvorno slovenski, je prav v preoblikovanju tujih predlog, z elementi našega čustvenega, nabožnega in miselnega sveta, z načinom našega pesemskega izražanja, dobil t. i. slovenski nadih in »zato smo z besedili zlatega očenaša prispevali tudi k podobi evropskega duhovnega izročila.«

Knjiga Zlato očenaš torej prinaša v slovenski prostor živo ljudsko molitveno izročilo, pomembno za spoznavanje in vrednotenje slovenske ljudske duhovne kulture.

Marjetka Golež Kaučič

ZMAGA KUMER, Še eno si zapojmo, Celje, Mohorjeva družba, 1999 (nova predelana izdaja), 214 str., note

Prva knjižica *Eno si zapojmo* je bila hitro razprodana, zaradi tega je leta 1999 izšla še druga pesmarica z naslovom *Še eno si zapojmo*, ki pa ni ponatis, saj so v njej mnoge nove pesmi, ki jih v prejšnji ni bilo, nekatere so variante že objavljenih iz različnih krajev Slovenije. Avtorica poudarja, da prav ta variant-

nost prikazuje bogastvo našega pesemskega izročila. V predgovoru ga skupaj z jezikom postavlja kot eno najbolj prepoznavnih prvin slovenske samobitnosti, kar nedvomno drži.

Pesmarica je sestavljena po istih kriterij kot prva, vendar je komentarjev več, so bolj izčrpni, čeprav še vedno ne pod vsako pesmijo. Ponekod so omejeni na razlago zgodovinskega ozadja pesmi ali morda šege ali obreda, ob katerem se je pesem pela. Včasih pa avtorica izpostavi samo tiste prvine (ritmične, način petja, verz idr.), ki so morda še posebej značilne za posamezno pesem. Morda bi kazalo vsaj pod nekatere pripovedne pesmi, kot je npr. *Brat ali ljubi*, le vključiti opisno razlago, ker vsebina glede na motiviko mnogim ni popolnoma razumljiva.

Vsebinska razporeditev pesmi sledi prvi pesmarici, torej se začne z ljubezenskimi lirskimi, nadaljuje s svatovskimi, pivskimi in zdravicami, šaljivimi in zabavljivimi ter mrljiškimi, pripovednimi idr., ki jih ne deli naprej, čeprav bi morda ne bila odveč opomba, ki bi bralcu povedala, v katero skupino sodi pesem. Pred vsakim razdelkom avtorica predstavi skupino pesmi in na kratko njihove značilnosti. Melodije so vse dvo-ali več-glasne, ker bi Kumrova rada poudarila značilnosti slovenskega petja, ki nikoli ni enoglasno ali z inštrumentalno spremljavo, kot je v narodnozabavnih ansamblih, pač pa večglasno ubrano petje. Tudi v tej pesmarici so primeri vzeti iz arhiva GNI. Izbor pesmi je seveda popolnoma subjektiven, vendar se zdi, da je izbrala pesmi, ki predstavljajo vso različnost in raznovrstnost slovenskega ljudskega pesemskega izročila.

Tako kot za prvo pesmarico tudi za to velja, da je neke vrste »slovenska večernica«, ki naj bi prišla v vse slovenske domove in ustvarila pristno ozračje ljudskega petja, ki bo morda kdaj pa kdaj za nekaj časa izrinilo druge vrste zabave in prineslo motive, teme, melodije in vsebine ljudske pesmi v vsakdanje in praznično življenje ljudi.

Marjetka Golež Kaučič

MIRKO RAMOVŠ, Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem. Vzhodna Štajerska (1997, 414 str.); Od Slovenske Istre do Trente – 1. del (1998, 269 str.); Od Slovenske Istre do Trente – 2. del (1999, 255 str.). Vse izdal Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Ljubljana, Založba Kres; kinetogrami, notni zapisi, fotografije

Mirko Ramovš, vodilni slovenski etnokoreolog, je leta 1992 v predgovor k prvi knjigi 'Polka je ukazana' zapisal: »Ko je leta 1980 izšla antologija slovenskih ljudskih plesov 'Plesat me pelji', je bilo zanimanje zanjo tolikšno, da je knjiga že po dveh mesecih pošla, na knjižnem trgu pa še zmeraj vprašujejo po

njej. Zato sem se odločil za novo izdajo, ki bo zaradi obilice gradiva obsegala tri knjige. 1. knjiga vsebuje izbor ljudskih plesov Gorenjske, Dolenjske in Notranjske, v 2. knjigi bodo objavljeni plesi iz Bele krajine, vzhodne Štajerske, Prekmurja in Porabja, v 3. knjigi pa plesi Slovenske Istre in Primorja, Benečije, Rezije, Koroške in zahodne Štajerske. Izkazalo se je, da je količina gradiva še večja od pričakovane in tako na tem mestu poročam že o 4., 5. in 6. knjigi.

Ramovš v 4. knjigi s podnaslovom Plesno izročilo na Slovenskem – Vzhodna Štajerska obravnava plesno izročilo Slovenskih goric, Haloz, Dravskega, Ptujskega in Murskega polja. Po avtorjevih besedah so viri o podobi ljudskega plesa v preteklosti na območju vzhodne Štajerske izredno skopi. Za prvo polovico 19. stoletja izvemo iz ankete, izvedene po naročilu nadvojvode Janeza, da »nižji sloj poje pri plesu po melodiji *štajriša* štirivrstičnice kakor drugod, kitice niso duhovite in kvečjemu žalijo dober okus ...» Iz drugih odgovorov je razvidno, da je bil ples vedno ob žegnanjih, kot najbolj pogosta priložnost za ples pa je navedena svatba. Podobno kot drugod po Slovenskem se tudi na vzhodnem Štajerskem v 19. stoletju in v začetku 20. pojavljajo »ugotovitve«, da so »narodni« plesi pozabljeni; tu da »radi plešejo *valčke* in se posebno stareji radi *štajriš* zasučejo.« Avtor nadalje ugotavlja, da je plesno izročilo vzhodne Štajerske večinoma enako splošno slovenskemu, da ima mnogo skupnega s sosednjim prekmurskim, v nekaterih primerih pa vsebuje posebnosti, ki so značilne le zanj. Tako je v vaseh okoli Ptuja in v Halozah doma lik *koranta*, čigar poskakovanje in potresavanje z životom predstavlja najbolj prvinski izraz človekove gibnosti. Štajeriš, enega najstarejših parnih plesov, plešejo na vzhodnem Štajerskem vedno z robčkom v rokah in večina njegovih variant vsebuje zapletene figure s previjanem, ki jih drugod redko zasledimo. Tudi sicer je v stilu vzhodnoštajerskih plesov opazna težnja k hitremu vrtenju, kar pride še zlasti do izraza pri plesanju vrtenice na mestu – ta je bila na tem koncu bolj priljubljena kot »počasnejša« polka po plesišču naprej. Avtor zaključi predgovor z ugotovitvijo, da je vzhodnoštajersko plesno izročilo figuralno bogato in plesalcem dopušča veliko možnosti, da z njim izrazijo svoj temperament in značaj.

5. in 6. knjiga prinašata plesno izročilo zahodnega dela slovenskega narodnostnega ozemlja, torej plese iz Slovenske Istre, Brkinov, plese z območja med Ilirsko Bistrico in Postojno, s Krasa, iz Vipavske doline, z Gore, iz tržaške in goriške okolice, z Banjške planote, Idrijskega in Cerkljanskega, iz Zgornjega Posočja, Benečije, Rezije in Trente. Podobno kot za druga območja na Slovenskem avtor tudi za to ugotavlja pomanjkanje zanesljivih virov, ki bi nam osvetlili podobo plesnega izročila v preteklosti. Pravi, da večina virov poroča le o tem, da se je plesalo, navaja morda kakšno plesno navado in kdaj pa kdaj tudi kakšen ples, le redko pa je moč zaslediti opis, iz katerega bi lahko zanesljivo izluščili obliko plesa. Prvi skromni podatki izvirajo že iz prve polovice 14. stoletja, nekoliko več se jih je ohranilo iz 16. in 17. stoletja. Iz leta

1827 izhaja prvi doslej znani opis rezijanskega plesa avtorja Quirica Vivianija; pozneje so o rezijanskem plesu pisali še nekateri drugi, kot npr. Sreznjevski in Štefan Kocijančič, čigar opis se skoraj ne razlikuje od podobe, kakršno poznamo danes. V začetku 20. stoletja naj bi na tem koncu ne bilo več »narodnih plesov«, čeprav se je plesalo polko, mazurko, tramplan in valček. Iz časa med svetovnjima vojnama, ko je zahodni del slovenskega narodnostnega ozemlja spadal pod Italijo, skoraj nimamo virov o tamkajšnjem plesu. Znanstveno raziskovanje plesnega izročila se je v teh krajih začelo šele po 2. svetovni vojni, in sicer leta 1949 z ekipami Slovenskega etnografskega muzeja, razmahnilo pa od leta 1950 dalje, ko so se na to območje prvič podali tudi sodelavci Glasbenonarodopisnega inštituta, kjer raziskujejo še danes.

Plesno izročilo zahodnega dela slovenskega narodnostnega ozemlja je sorazmerno enotno ter po tipih enako kot v drugih slovenskih pokrajinah. Posebnosti se pojavljajo deloma v Slovenski Istri in Primorju, rezijanski ples pa ima povsem samosvojo podobo. Ramovš ugotavlja, da se te posebnosti pojavljajo tam, kjer je bil vir drugačen kot drugod na Slovenskem ali pa je izročilo ohranilo samoniklo podobo. Med najstarejše plasti plesnega izročila avtor uvršča gibanje pustnih maškar (brkinski *škoromati*, cerkljanska *te tirjasta* ...), koledniške obhode (novo leto, trije kralji ...), skupinske plese (npr. *kačo zvičaj*), mostno igro *kovtre šivat*, plesa beneških Slovencev, imenovana *tä dowhi ples* in *tä ženski low*, o katerih so na voljo le sila skromni podatki, ter nekatere druge. Prav poseben način plesanja prihaja iz Rezije, čigar natančnega izvora avtor ne pozna zagotovo, je pa prepričan, da ga moramo - glede na obliko plesa - iskati v sredozemski kulturi. Eden najstarejših plesov novejše plasti je *mafrina*, plesali so *štajeriš*, njemu sorodni *lender*; po vsej Sloveniji, razen v Benečiji in Reziji razširjeni *zibenšrit*, *šotiš*, največkrat imenovan npr. *dopaši*, *cotič*, *denček* ali *dencik*; pa *mazurko* in *mrzulin*, imenovan tudi *podegajga*. Ponekod po slovenskem zahodu so bili razširjeni dvodelni figuralni plesi, kot npr. *cotiš*, *špicpolka*, *šuštarska* in *kapcinarska*. Eden redkih plesov, ki je bil razširjen že sredi 19. stoletja in se je med ljudmi ohranil do danes, je *polka*, katero so glede na način plesanja imenovali še *potresavka*, *šaltin* ali *potovčeka*. Podobno velja za *vrtenico* oz. *šaltin*, *poskočno*, *ta čotasto*. Ne polka ne vrtenica, kot tudi ne valček, se niso nikoli udomačili v Reziji. Plesne igre (*pouštertanc*, *zrcalo brisati*, *pašaman* ...) so bile splošno v navadi, spretnostni plesi manj.

Zanimiv je odstavek, ki ga avtor odmerja plesnemu slogu zahodnega dela slovenskega narodnostnega ozemlja. Ugotavlja, da zaradi velikosti območja leta ni bil enoten. V Slovenski Istri, v tržaški okolici in deloma na Krasu so plesi videti lahkotni, polke in vrtenice so poskočne, posamezne korake pogosto spremlja bočno zibanje, s čimer naj bi posnemali valovanje morja, čeprav pravi Ramovš, da je bolj verjetno, da so oponašali meščanski ples. Vpliv mesta se kaže tudi v elegantnih plesih iz okolice Gorice. Zibajoč korak in ločenost

parov privedeta do sproščenosti in lahkotnosti, značilne za rezijanski ples. Povsod drugod opazi avtor enak način plesa kot na Gorenjskem ali Notranjskem, kjer je zibanja mnogo manj, več pa potrkavanja z nogo ob tla in hitrega vrtenja.

V nadaljevanju avtor kratko opiše strukturo plesnih melodij in ritma. Petje ob plesu je bilo, razen v Reziji, redko slišati. Na tem delu slovenskega narodnostnega ozemlja glasbena spremljava ni imela neke enotne podobe. Starejši viri omenjajo oprekelj, klarinet, bas in gosli, v drugi polovici 19. stoletja je oprekelj začela izpodrivati harmonika, medtem ko se je v Slovenski Istri, na Krasu, v Brkinih, v okolici Trsta in Gorice že ob koncu 19. stol. pojavila godba na pihala, ki je spremljala ples na šagrah. Le v Reziji ostaja glasbeni sestav nespremenjen: ples brez izjeme spremljata violina (*cittira*) in mali bas na tri strune ali violončelo (*bunkula*). Uvod zaključí avtor z opisom navad, ki spremljajo plesne zabave (priprava plesišča, vabilo na ples, prvi ples ...).

Kot v prvih se tudi v zadnjih treh knjigah avtor drži enotnega sosledja. Vsako knjigo, ki začne novo pokrajino, uvede s krajšim ali daljšim pregledom vseh zgodovinskih in novejših virov (kolikor je za neko pokrajino pač znanega), ki kakorkoli omenjajo tamkajšnji ljudski ples, poda splošen pregled plesov, označi njihov slog in primerja plesno izročilo obravnavane pokrajine s splošno slovenskim. Sledi prevod uvoda v angleškem jeziku.

Osrednji del vseh knjig zavzemajo podrobni opisi plesov. Vsak plesni tip je uveden z opisom poglobitnih značilnosti osnovnega obrazca in njegovih variant, predstavljena je različnost ljudskega poimenovanja. Sledijo variante določenega plesnega tipa, vsaka od njih pa je označena s podatki o informatorjih, s krajem, datumom in imenom zapisovalca, notnim zapisom melodije, s kratkim splošnim opisom plesa, z opisom začetnega položaja in drže, natančnim besednim opisom plesa ter s kinetogramom.

Z zadnjimi tremi knjigami so tako plesalci, koreografi in drugi dobili obilico doslej večinoma še neobjavljenega gradiva. In kot je bilo slišati od mnogih tujih raziskovalcev na letošnji svetovni konferenci etnokoreološke študijske skupine pri organizaciji ICTM na Korčuli na Hrvaškem, je omenjena zbirka delo, s katerim se lahko ponašajo le redki narodi, prav tako pa tudi zelo dragocen primerjalni vir. Žal je delo zaenkrat med tujimi strokovnjaki še precej neznano, si pa vsekakor zasluži mesto tako na slovenskih kot tujih knjižnih policah, saj postanejo slovenski plesi prav zaradi notnih zapisov melodij ter spremljajočih kinetogramov razumljivi tudi tujim koreologom.

Omenim naj še dve manjši pomanjkljivosti vseh knjig v zbirki, ki ju je med izdajanjem zbirke zaradi enotnosti oblike manj smiselno odpravljati, kazalo pa bi nanje misliti ob morebitnem ponatisu. Bralcu prijazneje bi bilo v »kazala po zaporedju plesov«, »abecedna kazala« in »kazala plesov po pokrajinah« zaporedni številki plesnega tipa in zaporedni številki variante dopisati še številke strani, kjer je moč iskati ples najti. Tako bralcu ne bi bilo treba nato brskati še

po »kazalu po zaporedju plesov«, ki je edino opremljeno s številkami strani. Druga pripomba pa se nanaša na zunanost knjig, ki se med seboj ločijo le po osnovni barvi, fotografiji na naslovnici in seveda debelini. Zunanja oznaka zaporedne številke knjige v zbirki ali pa področje, na katero se knjiga nanaša, bi bila priročajša.

Že zdaj lahko pozdravim naslednjo, sedmo in zadnjo knjigo iz te zbirke, v kateri bodo predstavljeni ljudski plesi Koroške in zahodne Štajerske, in bo ob izidu te številke *Traditiones* verjetno že na naših knjižnih policah.

Delo bo s tem na nek način zaokroženo, pa vendar se že kaže potreba po nadaljevanju oziroma predstavitvi vsebine zbirke v drugi obliki. Zapis plesov s kinetogrami, notami in besedami ima zaradi natančnosti mnogo prednosti, po drugi strani pa mu prav ta natančnost in zapletenost omejujeta širšo uporabo. Na seminarjih za vodje folklornih skupin se vse pogosteje kaže, da večina slušateljev, pa tudi drugih, ki jih slovensko ljudsko plesno izročilo zanima, nima potrebnega znanja za natančno branje na ta način opisanih plesov. Tako je vse pogosteje slišati zahteve po predstavitvi vsebine knjig na videokasetah. Menim, da bi bil videozapis uporabno dopolnilo knjižni zbirki tako za strokovno javnost kot za bolj laične uporabnike.

Marjeta Tekavec

DVE DOMOVINI, Razprave o izseljenstvu / TWO HOMELANDS, Migration Studies 10, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Ljubljana, Založba ZRC, 1999, 278 str.

Ton deseti številki revije Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU dajeta dva dogodka, en žalosten in en vesel. Številka je posvečena spomenu akademika prof. dr. Ferda Gestrina, pionirskega, vsestranskega in plodnega raziskovalca slovenske preteklosti, dolgoletnega zavzetega predsednika oz. člana znanstvenega sveta Inštituta ter odgovornega urednika revije *Dve domovini / Two Homelands*. Vesel dogodek pa je desetletnica izhajanja omenjene revije, ki ji je posvečen uvodni prispevek sedanje glavne urednice dr. Janje Žitnik z zgoščenim pregledom v tem obdobju opravljenega dela.

V zelo bogati in vsebinsko pisani stalni rubriki *Razprave* in članki objavlja takrat še mag. Zvone Žigon (medtem je že doktoriral) predstavitev priseljavanja Slovencev v Venezuelo, kamor jih je v letih 1947–60 prišlo med 550 in 650. V prispevku poudarja povezovalno vlogo tamkajšnjega slovenskega duhovnika nedavno umrlega Janeza Grilca.

Sociolog Avgust Horvat iz Argentine nadaljuje s svojimi prikazi prostovoljnih osnovnošolskih in srednješolskih tečajev med slovenskimi izseljenci v

tej južnoameriški državi. Tokrat predstavlja začetek, razvoj in sedanje stanje srednješolskih tečajev v povojni slovenski emigraciji.

Etnologinja dr. Breda Čebulj Sajko z Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU objavlja prispevek o etnični identiteti prve povojne generacije avstralskih Slovencev, pri čemer jo posebej zanimata vprašanji teoretične opredelitve pojma identitete ter osebno doživljanje razvoja in spreminjanja etnične identitete posameznih avstralskih Slovencev.

Dr. Bogdan Kolar z ljubljanske Teološke fakultete predstavlja dejavnost krajevne »lože« sv. Jožefa št. 148 v Bridgeportu in nato v Fairfieldu, najstarejše podporne in zavarovalne organizacije slovenskih izseljencev v ZDA Kranjsko slovenske katoliške jednote, znane tudi s kratico KSKJ. V tej krajevni organizaciji so prevladovali slovenski priseljenci iz Prekmurja, njihova dejavnost pa ni bila zgolj podporno-zavarovalniške, ampak tudi narodnoohranjevalne in družabne narave.

Naslednji razpravi sta posvečeni slovenskima izseljenkama, ki sta delovali na kulturnem in znanstvenem področju. Irena Milanič z univerze v Trstu predstavlja in analizira literarno delovanje slovenske izseljenke v ZDA Mary Jugg Milek (1909–1982), predvsem njene pesmi, objavljene v letih 1932–43 in knjigo *Immigrant Woman*, objavljeno leta 1976, dr. Igor Maver z ljubljanske Filozofske fakultete pa znanstveno in literarno delo leta 1991 veliko prezgodaj umrle avstralske Slovenke Irene Birsas, predvsem njeno knjigo člankov, esejev in razprav *Slovenians in Australia*, ki je izšla tri leta po smrti avtorice.

Na področje neslovenske izseljenske problematike sodi prispevek Michaela Stammersa, kustosa britanskega pomorskega muzeja Merseyside v Liverpoolu, ki predstavlja, kako so britanski potencialni izseljenci prihajali v stik z informacijami o Novi Zelandiji in možnostih za priseljevanje, ki so se jim tam ponujale.

Naslednje poglavje 10. številke revije je posvečeno objavi prispevkov z okrogle mize Tisk in izseljenstvo, ki so jo na letnem srečanju AEMI – združenja ustanov za proučevanje evropskih migracij – pripravili v Portorožu med 29. 9. in 2. 10. 1999. Objavljeni sta uvodni besedi Knuta Djupedala iz norveškega izseljenskega muzeja iz Ottestada in Adama Walaczeka s krakovskega inštituta Polonia, prispevka sodelavcev Inštituta za slovensko izseljenstvo dr. Drnovška in dr. Žitnikove o tisku in množičnem izseljevanju Slovencev ter o slovenski izseljenski literaturi, periodičnih in drugih publikacijah. Na koncu tega poglavja je objavljena zelo obsežna in zanimiva diskusija, v kateri je z daljšimi ali krajšimi prispevki sodelovalo 10 razpravljalcev, nekateri izmed njih večkrat.

V poglavju revije, namenjenemu objavljanju virov in gradiva, razmišlja dr. Tine T. Kurent, kaj se bo zgodilo z gradivom prof. Henryja Christana, leta 1997 umrlega temeljitega proučevalca življenja in dela Kurentovega strica Louisa Adamiča, oziroma kateri znanstvenik ali ustanova bosta nadaljevala in končala njegovo monografijo o Adamičevem življenju. Kustos Centra za raziskovanje

zgodovine priseljevanja (Immigrant History Research Center – IHRC) na univerzi Minnesota Joel Wurl kratko predstavlja slovensko-ameriško zbirko virov tega centra, Antonio Perotti pa nekoliko obširneje periodični tisk, predvsem časnike italijanskih priseljencev v Francijo med fašističnim obdobjem od 1921 do 1945, ki ga hrani zgodovinski arhiv Informacijskega in študijskega centra mednarodnih migracij v Parizu (Centre d' Informations et d' Etudes sur les Migrations Internationales de Paris – CIEMI).

V tokrat zelo obsežni rubriki Poročila in razmišljanja je objavljenih sedem prispevkov o raznih mednarodnih strokovno-znanstvenih srečanjih, ki so se jih udeležili sodelavci Inštituta, poleg tega pa še predstavitev mednarodnih strokovnih in znanstvenih organizacij za proučevanje izseljenskih vprašanj, študijskega obiska pri slovenskih izseljencih prekmurskega porekla v ZDA ter promocije Slovenije, Louisa Adamiča, Ivana Cimermana in Frana Levstika na japonskih staneh interneta. V rubriki knjižnih ocen je predstavljenih 10 novejših publikacij oz. zbirk z delovnega področja Inštituta, med katerimi velja posebej opozoriti na izčrpno oceno Slovenske izseljenske književnosti v treh knjigah urednic dr. Janje Žitnik in dr. Helge Glušič, ki so jo prispevale kar tri ocenjevalke.

Že zgolj na podlagi tega skopega orisa vsebine lahko zaključimo, da prinaša tudi najnovejša, jubilejna deseta številka Dveh domovin / Two Homelands obilje novih in zanimivih raziskovalnih spoznanj, ki niso omejena samo na nekaj strok. Avtorji prispevkov, glede na usmeritev Inštituta obravnavajo predvsem vprašanja slovenskega izseljevanja, ne zanemarjajo pa tudi izseljenskih vprašanj drugih narodov, ki so slovenskim v marsičem sorodna in podobna. Iz vsebine te številke revije lahko poleg drugega lepo razberemo, kako se slovenski raziskovalci izseljenskih vprašanj uspešno vključujejo v mednarodna znanstvenoraziskovalna prizadevanja na tem področju.

Andrej Vovko

MARIJI: Brezjanski romarji. Izbral in uredil Jože Dežman, fotografije Tomaž Lauko, Skriptorij KA, Radovljica, 1999, 303 str.

Sredi poletja, ko se zgrinjajo na Brezje, najbolj priljubljeno slovensko božjo pot trume romarjev in drugih obiskovalcev, je izšla leta 1999 imenitna knjiga s preprostim naslovom Mariji. V njej je Jože Dežman, kustos Gorenjskega muzeja iz Kranja, sicer zgodovinar po izobrazbi, sistemiziral vpise iz romarskih knjig, kamor številni romarji vpisujejo svoje prošnje, zahvale, trenutne intimne prebliske, celo pesmi. Urednik najprej na kratko in pregledno predstavi fenomen romanja in pri tem operira s številkami: Od l. 1800, ko je bila v cerkvi sv. Vida na Breznici postavljena kapelica Marije Pomagaj, je verjetno to Marijino svetišče obiskalo več kot trinajst milijonov romarjev. V

zadnjih desetletjih jo je po razpoložljivih podatkih obiskalo okrog 220.000 romarjev. Ob postanku v cerkvi številni v njih zapustijo s svojega duhovnega vidika dragocen spomin, kot neubesedeno prošnjo ali zahvalo. To ni kdove kako umetniške vrednosti, ugotavlja J. Dežman, toda na kratko lahko povemo, da se tukaj, zgolj strokovno gledano, pripravlja impozantna zbirka t. i. ljudske umetnosti, praviloma na marijansko temo. O tem bi seveda morali svoje reči umetnostna zgodovina in etnologija.

Jože Dežman pa se je posvetil ubesedenim izrazom marijanske pobožnosti. »Največ zapisanih besed je shranjenih v več stotih romarskih knjigah,« pravi. »Knjige so začele nastajati leta 1957. Uvedli so jih potem, ko so prenovili kapelico, da ljudje ne bi več pisali po zidovih in slikah. Romarjem so se priljubile. V skoraj petih metrih zvezkov je več sto tisoč romarskih zapisov – od podpisov do prošenj in zahval. Če so spredaj navedene številke napeljale k misli, da so »Brezje najpomembnejše slovensko duhovno središče,« ga k tej trditvi navede vsebina teh zapisov. Iz njih se nam enkratno odpira duhovno življenje Slovencev v vsej njihovi pristnosti trenutnega navdiha in razpoloženja, ko ni časa za izumetničeno frazarjenje ali umetniško piljenje. Čutiti je nekaj urednikove zadrege zaradi manjkajočih ločil in pomanjkanja znanja pravopisa. Toda če pomislimo, da misli zapisujejo ljudje večinoma v naglici, saj za njimi že čaka drugi na vrsto ali tudi želijo, da bi drugi ne opazili, da je kaj zapisal, tretji spet slabo vidi, ker bi moral natakniti na nos druga očala, je del teh pomanjkljivosti pripisati čisto opravičljivim okoliščinam. Seveda so tudi taka lahko izjemna kost za slaviste, predvsem z vidika literarjenja, ki kategorialno zadnji čas dobiva vedno bolj izrazito fiziognomijo v strokovnih razpravah, ki se navezujejo na slovstveno folkloro.

Teoretično podstavo je dobilo v razpravah o pesnjenju med drugo svetovno vojno, nov zagon mu je dala odlična diplomatska naloga Danice Teraž, izredne študentke na mariborski slavistiki, o nagrobnih napisih v občini Sevnica in s tukajšnjo knjigo opisane romarske knjige prihaja na razpolago tretja vrsta gradiva, ki se poraja v človekovih mejnih življenjskih položajih in priznati je treba, da je ravno to gradivo najbolj neposredno, najmanj razumsko ali ustvarjalno ali tradicijsko predelano, čeprav seveda še zmeraj ostaja znotraj določenih vzorcev izražanja, kar se da lepo razbrati iz objavljenih primerov. Škoda, da jih urednik ni preštel, verjetno jih je več tisoč. Zanimivo bi bilo vedeti, ali jih je v smiselne skupine Mariji, Zdravje, Ljubezen, Družina, Promet, Učenje in delo, Za dom, srečno pot in pravico, Skupnost, Zgodovina, Vera, Pesem, razvrščal »na roke« ali s pomočjo računalnika. Znotraj teh je snov razvrščena še bolj na drobno, kar pripomore k njeni večji preglednosti. Ti vpisi so vsekakor prvovrsten vir za raziskovanje slovenske ljudske religioznosti zadnjih štirideset let in še za celo vrsto tem iz slovenske duhovne kulture. Lahko smo hvaležni Jožetu Dežmanu, da s svojo knjigo opozarja nanje in s tem dviga v kulturološko zavest novo sestavino slovenske množične ustvarjalnosti.

Knjigo je oblikoval Boris Ahac, fotografije je oskrbel Tomaž Lauko, založil jo je Skriptorij KA, Hiša odprtih vrat, Radovljica, d.o.o. in v seriji Gorenjski kraji in ljudje pri Gorenjskem muzeju v Kranju, posebne zasluge zanjo pa ima seveda Frančiškanski samostan na Brezjah, ki je dovolil objaviti rokopisno gradivo in dal na razpolago fotografije iz svojega arhiva.

Marija Stanonik

ROŽANA ŠPEH, Šupeter je na lepa vas, Zbirka ljudskih pesmi iz slovenske Istre, Ljubljana, Založba KRES, 1999, 288 strani, notne transkripcije, fotografije

Avtorica Rožana Špeh je po poklicu profesorica in poučuje na sečoveljski osnovni šoli. Poleg tega je organistka in zborovodkinja in, kot se predstavi v predgovoru, tudi zavzeta zbiralka ljudskih pesmi iz domače svetopetrške ter iz okoliških vasi, razsejanih po severni Istri. Plod tega dela se nam predstavlja v precej zajetni knjigi, kjer je zbranih 205 pesmi. Kjer se je ohranila melodija, je zapisana tudi melodična transkripcija. Vse je zapisano v istrskem – domačem narečju, v takšnem, kakršno se sliši med Istrani. Pesmi so razvrščene po vsebini, ob vsaki je tudi kratek uvod, v katerem so razložene različne priložnosti, ki so jih spremljale določene pesmi. Tako je v vsebinskem sklopu *kolednice* zapisano, kdaj, kako in kdo je koledoval; kakšne pesmi pozna istrsko otroško izročilo, je zapisano v osemtridesetih pesmih v poglavju *Otroške pesmi*. Vsakdanjika si ne znamo predstavljati brez zvonjenja, sploh pa ne večjih cerkvenih praznikov, ko se iz zvonikov sliši praznično zvonjenje, imenovano pritrkavanje oz. *klenpenanje*, kot mu pravijo v Istri. Iz oponašanja zvonov so nastale različne pesmice, ki se razlikujejo od vasi do vasi, od pokrajine do pokrajine. Ljubezenske pesmi so pri vseh narodih najbolj pogoste. Rožana Špeh jih je razdelila na več skupin: domače istrske, istrske variante splošno slovenskih, dvojezične, tiste, ki vsebujejo italijanske besede, in ljubezenske pesmi, ki so prišle od drugod, ne da bi se kaj dosti spremenile. Sledi poglavje svatovskih pesmi, ki so in še spremljajo svatovske šege, zapisanih je tudi nekaj mrliških pesmi, v drobcih ohranjenih do današnjih dni. Pripovednih pesmi naj bi se v Istri ohranilo malo, z nekaterimi različicami so zbrane v poglavju *Pripovedne pesmi*. Kar nekaj pesmi z nabožno vsebino je zbranih v poglavju *Nabožne pesmi, ljudske molitve in ponarodele romarske pesmi*, ki so se in se še pojejo največkrat ob bogoslužju in ob verskih obredih. Sledijo žalostne vojaške pesmi, tri domoljubne pesmi so zapisane v poglavju *Ljubi domači kraj*. Tako kot v kratkih uvodih k posameznim poglavjem imajo nekatere posamezne pesmi tudi razložene šege, ki so spremljale pesmi. Na koncu vsake pesmi sta navedena informator in kraj zapisa zapete pesmi. Na

koncu knjige je dodanih še enajst zborovskih priredb nekaterih istrskih pesmi, ki so jih umetniško obdelali slovenski skladatelji in skladateljica. Zbirke ljudskih pesmi navadno nimajo dodatkov z zborovskimi priredbami, vendar se je avtorica odločila zanj predvsem zaradi priročnosti in uporabnosti, ker je ravno v Istri in na Primorskem veliko število ljubiteljev zborovskega petja.

Na štiridesetih straneh Uvoda Rožana Špeh razloži geografsko lego slovenske Istre, njeno zgodovino, ki je prikazana predvsem skozi pričevanje informatorjev. To pomeni, da natančneje zajema obdobje zadnjega stoletja, piše o istrski arhitekturi in o organizaciji vaškega življenja včasih in danes, o razporeditvi bivalnih prostorov, o domačih delih. Vse skupaj pa je pojasnjeno tudi z domačimi – narečnimi izrazi. Izvemo tudi nekaj podatkov o istrskih pridelkih, o oljkah, o pridelavi vina včasih in danes, o vzgoji trt, o preteklem gojenju sviloprejk in konoplje

V poglavju *Delo za vsakdanji kruh* nam upodobi, kakšno je bilo delo za preživetje severnoistrskih vaških prebivalcev, solinarje, njihovo delo in njihove družine. Čeprav so bile istrska hrana in prehranjevalne navade ter priprava hrane včasih tako ob delavnikih kot ob praznikih skromne, je iz poglavja *O prehrani* razviden za tiste čase kar razkošen jedilnik. O domačem zdravljenju in o urokih govori v poglavju *Zdravilstvo*; oblačila od zibelke do groba so opisana v poglavju *Noša vsakdanja in praznična*. Istrani so si včasih svetili večinoma z oljem, kot je opisano v delu knjige *S čim so svetili*. *Govorica Istranov* na kratko opisuje vse tri jezike: slovenskega, hrvaškega in italijanskega in istrska narečja, ki jih pozna slovenska Istra. Navedene so razlike med preteklostjo in sedanostjo. V *Življenjskih šegah* je na kratko opisan krst otroka, sicer se temu dogodku najverjetneje tako kot v ostalih predelih slovenskega prostora nikoli ni posvečalo veliko pozornosti. Enega največjih mejnikov v ljudskem življenju je vedno pomenila poroka, ki jo je Rožana Špeh opisala precej podrobno z vsemi šegami, ki so ta pomembni dogodek v preteklosti, ponekod pa še danes, spremljale. Nekaj besed je tudi o obsmrtnih šegah.

Zanimiv je opis šeg v koledarskem letu, ki predstavi, katere dogodke sta in še spremljata glasba in pesem (obredi koledovanja, pustni sprevod, procesije, dnevi raznih zavetnikov ...) opisan je potek, kdaj so pritrkavali, kdaj krasili vasi ..., *Versko življenje* pove, da je bilo predvsem včasih zaupanje v božje varstvo v Istri zelo močno, poleg tega pa kar pomembno tudi za ljudsko pesem, saj je bila v obdobju fašizma, ko je bila slovenska beseda povsem prepovedana, cerkev marsikje edini prostor, kjer so govorili in peli slovensko. Zapisana je tudi vloga pesmi v ljudskem življenju Istranov. Na koncu knjige so kazala, kot je v navadi pri tovrstnih zbirkah: po tekočih številkah, seznam pevcev, pevk in krajev, kjer so bile pesmi posnete ali zapisane, slovar narečnih besed in uporabljena literatura, vse dokaj natančno zapisano, opomba bi bila potrebna le ob slovarju narečnih besed. Le-ta vsebuje kar precej besed, ki so prevedene v slovenski knjižni jezik, pa vendar je ostala še kakšna narečna beseda

neprevedena in s tem marsikomu tudi nerazumljiva. Predvsem pri zbirkah, ki jih delajo domačini v domačem kraju, je potrebno biti še posebno pazljiv, saj le-te berejo tudi bralci iz drugih delov Slovenije.

Zbirka, ki je nastala kot *prispevek h kulturi naroda ...*, je gotovo dosegla svoj namen, krasi jo tudi lična podoba, obogatena z umetniškimi fotografijami, ki so pomensko podnaslovljene. V knjigi, ki je *zrasla iz ljubezni do rodne Istre, do njenih ljudi*, se ta ljubezen čuti, mestoma je kar malce nostalgичna, sicer pa je knjiga nastala na podlagi pripovedovanja informatorjev na terenu, ki ponavadi mislijo, da je včasih bilo vse lepše.

Maša Komavec

KOROŠKI ETNOLOŠKI ZAPISI (Glasilo Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik) 1, Celovec 1999, 83 strani

Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik iz Celovca postaja vedno bolj prepoznaven in samostojen med slovenskimi etnološkimi ustanovami. Sicer z minimalno zasedbo, vendar je njegova vloga usklajevanja številnih znanstvenih projektov in pobud s terena za slovensko etnologijo izredno dobrodošla, za slovensko narodno skupnost na avstrijskem Koroškem pa naravnost neprecenljiva.

Znamenje njegove vitalnosti je nov podvig omenjenega Inštituta, nova strokovna revija **Koroški etnološki zapisi**. Naslov je skrbno izbran, saj pove, prvič, da se nanaša na slovensko etnično ozemlje v Avstriji, drugič, iz katere stroke izhaja in tretjič, da je vsakdo povabljen k sodelovanju v njej, ne le strokovnjaki, ampak tudi vsi slovenski rojaki, ki čutijo, da bi lahko prispevali kaj koristnega, četudi gre le za preprost zapis – kot vir! – dokument o bitju in žitju naših rojakov na Koroškem. Prvo številko je uredila mag. Martina Piko, za neoporečno jezikovno podobo je poskrbel dr. France Vrbinc, v imenu izdajatelja Narodopisnega društva Urban Jarnik je zanjo odgovoren dr. Pavel Apovnik, njen izid pa sta podprla Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu in BKA Urad zveznega kanclerja na Dunaju.

Po prezgodnji smrti znamenitega slovenskega koroškega narodopisca Pavleta Zablatnika se v njegov spomin že nekaj let organizirajo Zablatnikovi dnevi, ki so pojem za strokovno srečanje na posamezno témo iz širokega diapazona področij, na katerih se je sukal duhovnik, etnolog, nekdanji ravnatelj slovenske gimnazije v Celovcu, predsednik celovške Mohorjeve in še kakšni za Slovence pomembni koroški ustanovi. Tako je bil leta 1998 Zablatnikov dan posvečen témi: *Etnologija v vzgojnem procesu*. Na njem je sodelovalo deset udeležencev domačinov ali drugih iz Slovenije, ki so praviloma delovno povezani z etnologijo in Slovenci na Koroškem. Po vrsti: Polona

Sketelj, Terezija Kapus, Uši Sereinig, Lajko Milisavljevič, Engelbert Logar, Martina Piko, Marija Makarovič, Peter Fister, Breda Vilhar, Herta Maurer-Lausegger, Naško Križnar. Referati s tega posvetovanja tvorijo jedro prve številke novega etnološkega glasila, ki mu odpirata vrata v svet predsednik Narodopisnega društva dr. Pavel Apovnik in mag. Martina Piko, znanstveni vodja omenjenega Inštituta. Iz objavljenega govora dr. Petra Fistra ob odkritju spominske plošče na rojstni hiši dvornega svetnika dr. Pavleta Zablatnika dne 22. 5. 1998 se imamo priložnost poučiti o njegovi vsestranski delavnosti in prizadevanju za ohranjanje narodnostne istovetnosti koroških Slovencev. V rubriki *Na terenu* sodeluje Tom Priestly, véliki prijatelj koroških Slovencev, sicer jezikoslovec, ki se je že dodobra poglobil predvsem v narečje slovenske vasi Sele, tokrat pa sodeluje z vsestransko analizo o sociolingvističnem položaju slovenščine na avstrijskem Koroškem. Sledita rubriki z ocenami o novih knjigah in člankih, ki zadevajo koroško etnološko in slavistično problematiko, in dvoje poročil o skrbnem urejanju arhivskega gradiva (zapuščina duhovnika Vinka Zaletela, slovenski nagrobni napisi na južnem Koroškem). Sledi povzetek v nemščini.

Marija Stanonik

TAKO SMO ŽIVELI (Življenjepisi koroških Slovencev) 7. Uredila Marija Makarovič, Izdajatelj: Krščanska kulturna zveza in Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik v Celovcu, Celovec, Ljubljana, Dunaj, Mohorjeva družba, 1999, 231 strani

Čas je že, da tudi Traditiones zaznamujejo izhajanje znamenite serije, ki jo je zasnovala dr. Marija Makarovič v času svojega angažiranja pri Krščanski kulturni zvezi in tedaj nastajajočem Slovenskim narodopisnim inštitutom Urban Jarnik v Celovcu. Za preprostim stavkom *«Tako smo živeli»* se skriva toliko neponovljivih življenjskih usod, avtoportretov in portretov, če z likovno govorico ponazorimo z lastno roko ali po pripovedovanju zapisane življenjepise koroških Slovencev. Marija Makarovič je kot odlična in vsestranska etnologinja, v metodologiji terenskega dela v svoji stroki v marsičem orala ledino in različne načine, kako se ljudem pri zbiranju gradiva tudi človeško čim bolj približati, preizkusila na lastni koži. Sicer neformalno, a zato nič manj resno, je vzgojila kar nekaj mladih naslednikov / naslednic, dokler ni ugotovila, da lahko informatorji sami postanejo posredovalci v dvojnem pomenu besede: ne le z vsebino gradiva, ampak tudi glede na način njegovega jezikovnega oblikovanja. To je še posebej pomembno na slovenskem etničnem ozemlju, kjer živijo Slovenci le še kot narodnostna manjšina, saj tako dobivamo ne le prvovrstno gradivo za (slovensko) etnologijo, kulturno antropologijo, sociologijo, t. i. ustno zgodovino in

zgodovino sploh, ampak tudi za različne panoge slovenskega jezikoslovja in deloma literarne vede in slovstvene folkloristike. Gotovo ima za jezikovno podobo objavljenih besedil veliko zaslugo tudi slavist France Vrbinc, toda upam, da organizatorji projekta shranijo tudi izvirne zapise, ki jih utegnejo raziskave v prihodnosti obravnavati ne le kot pomemben, ampak tudi pristen vir jezikovne kulture v tekočem obdobju. Uradu koroške deželne vlade in Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije vsekakor gre zahvala, lahko pa si štejeta tudi v čast, da podpirata ta pomembni projekt. Na koncu je slovarček manj znanih narečnih imen in za večinski narod obzirna informacija o vsebini knjige: povzetki posameznih življenjskih zgodb v nemščini.

Doslej je izšlo že sedem knjig. Vsaka vsebuje okrog deset življenjskih zgodb, kar pomeni, da jih je otetih pozabe že približno sedemdeset. To ne pomeni samo toliko in toliko abstraktnih zgodb, ampak tudi jezikovnih dokumentov in vmes potresenih biserov besedne umetnosti. Marija Makarovič se zelo dobro zaveda: četudi utihne (kar Bog ne daj!) slovenščina na Koroškem – v naši slovenski zibelki! – bodo te knjige pričale, da je ob koncu drugega in na začetku tretjega tisočletja po Kristusu še živela, čeprav jo je veliko ljudi prodalo za skledo leče. Pa ne, da se nam tu spet razkriva struktura, ki jo pozna že Stara zaveza?

Marija Stanonik

ANTONIO QUALIZZA, *Se zmisleš ... Canti popolari*. Srednje (Stregna), Comune di Stregna, 1999, 222 strani, transkripcije, fotografije

Vsesplošna in obenem tudi glasbenoizdajateljska dejavnost zamejcev v Beneški Sloveniji je izredno bogata, o čemer smo se lahko prepričali tudi ob predstavitvi njihove založniške dejavnosti februarja letos v Prešernovi dvorani SAZU. Glasbene izdaje se osredotočajo predvsem na dve zvrsti, tisti dve, ki sta s stališča poustvarjanja najbolj dostopni: zborovska in ljudska pesem. Med slednjimi je tudi zbirka ljudskih pesmi *Se zmisleš* Antonia Qualizze. Kot pravi v uvodu Pavle Merkù, je nastala iz potrebe po zbirki, ki bi obsegala realne zapise ljudskih pesmi, ne pa, kot se je v preteklosti delala škoda ljudski pesmi s prirejanjem pesmi za zборе, za narodnozabavne skupine in podobni trendi v različnih obdobjih.

Zbirka je pregled beneških ljudskih pesmi iz Nadiške doline. Zanimiv – v beneških izdajah pogost – je uvod v narečju. Pesmarica je natančna in pregledna, razdeljena na posamezne tipe pesmi, pri čemer si je avtor za oporo verjetno vzel tipologijo iz Merkùjeve zbirke, le da ji je dodal še razdelek pesmi s pripovednimi poetičnimi teksti.

Večini pesmi so pripisani komentarji, ki razlagajo vsebino besedila, opisujejo zgodbo in njen pomen, vendar pa bi bila ob tem dobrodošla tudi kakršnakoli pojasnila s terena, ki bi posamezno pesem še bolj vpela v prostorski, časovni in življenjski kontekst. Žal navajanje informatorjev in krajev snemanja ni sprotno in tudi razlaganje narečnih izrazov je preveč prepuščeno naključju. Pesmarica iz Nadiške doline je s svojo zasnovo dostopna uporabniku, daje pa tudi vpogled v (današnji) repertoar ljudskih pesmi tega področja. Del pesmarice predstavljajo seveda pesmi, ki so tipične beneške ali omejene celo na posamezne kraje, velik del pa na Slovenskem splošno znane pesmi, seveda z dialektalnimi in ritmično-melodičnimi spremembami (npr. *Pri farni cerkvi, Pujmo na Štajersko, Regiment o ciesti gre, Terežinka je zguoda ustala, Usi so prihajali, Usi so pušji beli, Jest bon šu na planine, Mi Slovenci vince ne prodajmo, An hribček bon kupu, Še kikico predala bon, Barčica po morju plava, Lipa zelenela je*). Prav slednje kaže na močno prepletanje različnih vplivov v Beneški Sloveniji, kljub precejšnji individualnosti njene glasbene kulture. Umesitev variant, prav tako pa tudi avtorjevo seganje preko področja ljudske pesmi (molitve, legende in pravljice, zago-vori, reki, pregovori, parodije) še povečata raznolikost pesmarice in poudarita njen uporabniški pomen kot tudi njen prispevek k načrtnemu zbiranju in ohranjanju ljudske duhovne kulture.

Urša Šivic

LEOPOLD KRETZENBACHER, Sterbekerze und Palmzweig-Ritual beim »Marientod«. Zum Apokryphen in Wort und Bild bei der koimesis, dormitio, assumptio der Gottesmutter zwischen Byzanz und dem mittelalterlichen Westen. Wien 1999, 65 str. + 10 barvnih slik (Österr. Akad. der Wiss., Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 667. Band).

Svojo zanimivo, kakor vedno temeljito razpravo začenja avtor z ugotovitvijo, da mnogi drobni motivi na srednjeveških slikah ostajajo nepojasnjeni, ker se zdijo umetnostnozgodovinsko nepomembni, kvečjemu »folkloristični dodatek«. Poznavalcu ikonografskega izročila pa pričajo, koliko bolje je srednjeveški človek – v nasprotju z današnjim – poznal svet legend in njih likovne upodobitve razumeval v okviru »odrešenjske zgodovine«.

Eden takih »drobnih motivov« je mrtvaška sveča in palmova veja na upodobitvah Marijine smrti, ki jih je avtor vedno znova videval v času svojih terenskih potovanj po deželah »med Jadranskim in Črnim morjem, od Istre do Cipra«, se pravi pri pravoslavnih narodih južnovzhodne Evrope. Nekatere teh upodobitev je znova videl na razstavi o »zakladih Svete gore« (= Atos) v Solunu 1997.

Razprava se začne z opisom Marijine smrti na grški ikoni iz 19. stol., ki je uporabljena tudi za naslovni ovitek knjige. Marija leži na mrtvaški postelji, okrog nje so apostoli, v ozadju v spremstvu angelov Kristus, ki drži v levici Marijino dušo v podobi povitega dojenčka. V ospredju, blizu mrtvaške sveče na visokem svečniku, pa se držita Marijine postelje dve roki, ki ju je angel pravkar odsekal na tleh ležečemu možu.

Tu je slikovno prikazano izročilo, ki je navedeno v znani zbirki srednjeveških legend Zlata legenda (Legenda aurea) Jakoba de Voragine iz 13. stol., češ da je takrat, ko so apostoli nesli Marijo k pogrebu, pristopil judovski veliki duhovnik, zgrabil za mrtvaški prt, hoteč oskruniti truplo, pa sta mu roki oleseneli in odpadli.

Na nekaterih variantah slike Marijine smrti drži eden od apostolov v roki palmovo vejo, na opisani grški ikoni pa ta motiv manjka, čeprav je znan iz pripovednega izročila. Predloga za apokrifno legendo o Marijini smrti in povečanju naj bi bila nastala ob koncu 4. stol. ali v 5. stol. V eni od variant Marija prosi Sina, naj bi ji tri dni prej sporočil, kdaj bo umrla. Po treh dneh pride k njej angel in ji prinese palmovo vejo kot znamenje zmage nad smrtjo. Pri pogrebu nosi palmovo vejo sv. Janez, ki jo drži tudi na nekaterih upodobitvah ob umirajoči Mariji. Palmova veja ni posebnost te legende, saj jo ima na neki sliki iz 14. stol. v roki angel, ko pride Mariji oznanit božje materinstvo.

Zanimivo je, da so tudi v slovenskem pesemskem izročilu sledovi teh legend. Tako v pesmi o Marijinem povečanju prosi Marija Jezusa tri dni odloga, da bi si sešila mrtvaško srajco. Obstaja tudi pesem o Marijinem pogrebu, v kateri pravi Jezus, ko ustavi pogrebce, svoji mrtvi materi: »Niste zaslužili, da bi v črni zemlji gnili!«. Zato jo vzame v nebesa (gl. K. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, 1–4, Ljubljana 1895–1923, št. 404–411). Razen tega je motiv Marijine smrti upodobljen v mnogih slovenskih cerkvah (gl. Lev Menaše, Marija v slovenski umetnosti, Celje 1994, str. 263–280).

Vse to znova potrjuje, da smo bili Slovenci v srednjem veku – čeprav še brez lastne književnosti – vendar enakopravno dejavni v duhovnem življenju tedanje Evrope in nikakor ne zamudniki. Čeprav je bila šolska izobrazba le redkim dostopna, pa preprosti verniki versko niso bili neuki, saj so se marsičesa naučili in si zapomnili iz razlage fresk v cerkvah in iz pridig.

V nadaljevanju razprave avtor podrobno obravnava vse dosegljive latinske in grške spise, ki vsebujejo legendarno izročilo o Marijini smrti, med njimi npr. latinsko zbirko pridig iz 8. stol., ohranjeno v Karlsruheju v rokopisu iz 11. stol. Seveda upošteva tudi doslej znane upodobitve obravnavane snovi.

Za zgled, kako vsebinsko bogato se pokaže izročilo, če znamo opaziti in razumeti podrobnosti, je upodobitev Marijine smrti iz 15. stol. v Dortmundu: mrtvaški sveči, ki jo Marija drži skupaj s sv. Janezom, je vtisnjen novc. Avtor ob tem opozori, da so v grški antiki dajali umrlim v usta novc, da bi mogli

plačati brodnino ob prehodu v kraljestvo mrtvih. Toda v tem primeru je po avtorjevem mnenju novec prišel na svečo pod vplivom ljudskih pogrebnih obredov s flamsko-burgundskega območja.

Zanimivo je tudi, da se med relikvijami v nekaterih starih zbirkah najde vosek Marijine mrtvaške sveče ali delček kamna, na katerem je prejela palmovo vejo.

Nadalje avtor opozarja, da je vsaka srednjeveška likovna upodobitev neke religiozne snovi povezana s pripovednim izročilom in tedanjo teološko književnostjo. Tako je treba za obravnavano snov npr. upoštevati latinski spis »Vita beatae virginis et salvatoris rhythmica« iz 13. stol., ki je bil prvič natisnjen 1888. V njem sta omenjena Jud, ki je poskusil oskruniti Marijino truplo, in palma, ne pa tudi sveča. Med spisi, ki jih avtor v tej zvezi navaja, je za nas važna omemba pesnitve brata Filipa iz kartuzije Žiče iz 14. stol. Palmova veja je v njej omenjena, tudi tisti poskus oskrunitve trupla, sveča pa spet manjka.

Seveda ne gre prezreti tabelnega slikarstva iz poznejšega časa. Tako je med znanimi evropskimi slikarji Marijino smrt naslikal tudi Hans Holbein st. (1465–1520), sicer precej po svoje, palmovo vejo in svečo pa vendar ohranil.

Čeprav avtor ob koncu pravi, da je upodobitev Marijine smrti – v besedi in sliki – toliko, da je nemogoče vse upoštevati, posveti vendar še nekaj prostora freski iz 13. stol. v srbskem samostanu Sopočani, sliki iz 15. stol., ki je danes v londonski narodni galeriji (do 1926 je bila v zbirki Vambianchini v Tridentu), ter freski iz 15. stol. Tomaža Beljaškega na cerkvi Sv. Peter v lesu (St. Peter in Holz).

Razprava, ki je prava zakladnica podatkov, spoznanj ter priča o avtorjevem neprekosljivem poznavanju ikonografskega gradiva, apokrifov in strokovne literature, izzveni v povabilo, naj bi to, kar smo vajeni imenovati »kultura krščanskega Zahoda«, še naprej prizadevno spoznavali in jo kot dragoceno »dediščino« ohranjali za prihodnost.

Zmaga Kumer

MARIJA CVETEK, Bohinjske pravljice, Ljubljana, Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov, 1999, ilustratorji: Marija Lucija Stupica, Rudi Skočir, Kostja Gatnik, Matjaž Schmidt, Kamila Volčanšek, Jelka Godec Schmidt, Dušan Muc, Črtomir Frelih, 90 str., 16 ilustracij

Umetniška izdaja osemnajstih ljudskih povedk iz Bohinja in okolice je rezultat sodelovanja med Zvezo društev slovenskih likovnih umetnikov in Marijo Cvetek, ki je že leta 1993 izdala zbirko bohinjskih povedk pri založbi Kmečki glas v seriji Glasovi. Knjigo je tedaj poimenovala »Naš voča so včas zapodval« in izšla je brez ilustracij. Tokrat je avtorica povabila k sodelovanju

osem slovenskih slikarjev in slikark, kajti likovna interpretacija je pomemben del knjige, še posebej, če je namenjena otrokom. Pravljica namreč popelje otroka v domišljjski svet, dosega njegovo podzavest in dobra ilustracija mu pomaga, da pripoved še močneje doživi. Na nek način ilustracija vsaj delno nadomesti pripovedni dogodek in neposredno okolje pripovedovanja.

Da bi odkrili svet ljudskih vrah in pripovednega izročila s tega konca slovenske dežele, so umetniki nekaj časa preživeli v Bohinju in njegovi okolici. Tako so »in situ« doživljali pokrajino in pripovedi, ki so jih ilustrirali. Vsak od ilustratorjev si je iz zbirke »Naš voča so včas zapodval« izbral po dve zgodbici, ki so potem z ilustracijami in v narečni ter poknjženi obliki izšle v knjigi, ki je pred nami.

Knjiga nima kazala, kar je pomanjkljivost, res pa je, da je zelo pregledna, saj je vsaka enota, kot je značilno za umetniške izdaje, natisnjena na svoji strani. Prva zgodba je aitiološka, in pripoveduje kako so dobili Bohinjci svoj Bohinj. Sledijo pripovedi, ki so si jih izbrali ilustratorji sami.

Marija Lucija Stupica, je kot prva izbrala povedko »Pravljica o zakletem modrasu« in bajčno pripoved »Ima tako bele lase kot kakšna vila«. Obe zgodbici je priznana ilustratorka otroških knjig zelo detajlno, poduhovljeno in poetično, otroškemu okusu dopadljivo ilustrirala v stilu, ki je zanjo tako značilen in otroku tako zelo blizu.

Slikar Rudi Skočir si je izbral zgodbi o junaštvi: »Kofčarjev Štefan« in »Korajža ni drek«. Njegov slikarski stil je realističen, odločnih potez in trden. Rudi Skočir je tudi upodobil Zlatoroga in divjega lovca na platnici knjige, kar v knjigi ni napisano, vsekakor ne v kolofonu. Med vrsticami je njegovo avtorstvo omenjeno v spremni besedi Judite Krivec Dragan.

Kostja Gatnik je izbral strašljivi zgodbici o »Nočni jagi« in »Ahtoh (avba, zavijačka) nad ognjiščem« in ju ilustriral v nekoliko razpršenem, stiliziranem, pa hkrati učinkovitem ekspresivnem stilu.

Sledita ilustraciji Matjaža Schmidta, ki si je izbral šaljivo strašljivi zgodbi: »Dve človeški glavi sta se peljali mimo« in »Hudičev most«. Obe ilustraciji sta dovršeno izdelani, poseben čar jima daje kanček humorja, ki veje iz njiju. Delno domišljjsko, delno z dovršeno natančnostjo je upodobil svet narave in ljudi, ki je tako zanačilen za Schmidtove ilustracije.

Kamila Volčanšek se je predstavila v značilnem nekoliko naivnem in hkrati humornem stilu z ilustracijama povedk »Vas bodo škorenjsce!« in »Zvedanje (tisti, ki ga nosi luna)«.

Natančno izrisano, s številnimi nadrobnostmi in žanrskimi detajli je pričarala Jelka Godec Schmidt domače vzdušje babičine pripovedi o izdelovanju bohinjkega sira, ki mu pravijo »Boh« in za bohinjko pokrajino značilno šaljivko o tem, kako so v Bohinju dež preganjali: »V Bohinju ima dež mlade«.

Dušan Muc je v miniaturnem stilu ilustriral pripovedi »Praprotni cvet« in »Bohinjec je šel po svetu«. V oddaljene, v nenavadne perspektive razpete

krajine je vnesel sanjave vizije, ki so komaj razločljive in se zde že kar fantastično zasenčene.

Zadnji ilustraciji je izdelal domačin Črtomir Frelj, ki je nekoliko ekspresivno pa vendar dovolj realistično poslikal šaljivi zgodbi o trmastem »Krucmanovem juncu« in o starem možu, ki je na vprašanje ali kot Bohinjec zna plavati, odgovoril: »Ne vem, če še znam.« Z izrazito slikarskim pristopom je popestril repertoar zbranih ilustracij.

Zadnja zgodba med izbranimi pripovedmi »Hud čas je vpil« oz. »Čas je prišel, človeka pa ni« je, kakor prva, brez ilustracije.

Kot predstavnica Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov, ki je knjigo založila, je o »Bohinjskih pripovedih v podobi« pisala Judita Krivec Dragan. Spremno besedo »Bohinjskim pravljicam na pot v svet« je napisala Marija Cvetek. »Posvetitev« pa Jože Dežman.

Resnično umetniška izdaja zbirke bohinjskih povedk, oz. »pravljajc«, kot jim pravijo domačini, ni namenjena le otrokom pač pa, morda predvsem, odraslim. V njej ni pravljic in zgodbic, ki bi otrokom pričarale pravljčni svet, predstavljene so povedke, kot so se ohranile, ali pa na novo nastale dandanes, zato so lahko tudi okrnjene, morda se zde suhoparne, in vendar nosijo v sebi svoj, bohinjski pa hkrati davni svet. To je knjiga, ki jo lahko poklonimo komurkoli, še posebej tistim, ki so jim narečja bohinjskih vasi blizu, saj se je avtorica knjige, jezikoslovka Marija Cvetek, zelo potrudila, da jih je kljub zahtevnim glasovnim in izgovornim značilnostim približala bralcu in pripravila sicer poenostavljen, pa vendar zelo veren način zapisa teh govorov, kar je na koncu knjige kratko in jedrnatost predstavila in razložila.

Monika Kropelj

TONE CEVC, Lončene posode pastirjev: sklede in latvice iz poznega srednjega in novega veka iz planin v Kamniških Alpah. Ljubljana, Založba ZRC, 2000, 124 strani z ilustracijami, tabelami, kartami in risbami

Tone Cevc, priznani slovenski etnolog, ki se že tretje desetletje intenzivno ukvarja z raziskovanjem bivalne kulture pastirjev na Slovenskem, nam v svoji raziskavi tokrat predstavlja lončene posode pastirjev. Avtor, s sodelovanjem arheologinje Janje Železnikar opredeljuje lončeno gradivo, najdeno v planinah Kamniških Alp (pod tem imenom avtor obravnava širše geografsko območje Kamniško-Savinjskih Alp). Vsebina je razdeljena na več poglavij. V poglavju Planine oziroma podpoglavju Planine v Kamniških Alpah v poznem srednjem in novem veku najprej predstavi dosedanje raziskanost, nato s pomočjo arheoloških in zgodovinskih virov osvetli zemljepisni, zgodovinski in etnološki

značaj planin v poznem srednjem in novem veku. Na podlagi arheoloških virov pa ugotavlja prisotnost človeka v visokogorju Kamniških Alp že od pozne bronaste dobe dalje.

Planšarstvo kot posebna gospodarska oblika izrabe planin pa naj bi se uveljavilo šele v srednjem veku.

Naslednje poglavje *Keramika* se deli na dva obsežna sklopa: *Najdišča in najdbe keramike v planinah* in *Časovna, tipološka in tehnološka podoba skled in latvic iz 15.–20. stol.* V prvem sklopu avtor seznanja bralca z načrti za arheološke raziskave planin, ki imajo v Švici in Avstriji že več kot 25-letno zgodovino, malo manj pa tudi pri nas. Leta 1999 je bilo prvič pri nas arheološko raziskano tudi novoveško najdišče z odkritjem pastirske kočice iz 17. stoletja na Veliki planini.

V tej razpravi je upoštevano lončeno gradivo, pridobljeno v planinah v zadnjih treh desetletjih bodisi z naključnimi najdbami na površini bodisi z načrtnim raziskovanjem v obdobju 1973–1995 ob pomoči jamarjev in krasoslovcev; večji del pa z arheološko-topografskimi pregledi planin v letih 1995–1999 s pomočjo manjših sond 0,5 x 0,5 m in globine pol metra.

V raziskavi se je avtor omejil predvsem na latvice in sklede, posode, ki so jih pastirji v planinah uporabljali pri predelavi mleka v mlečne izdelke. V študijo je zajetih več kot 80 lončenih predmetov.

Do sedaj znani viri kažejo, da so pasli živino konec srednjega in v začetku novega veka v več kot dvajsetih planinah.

V drugem sklopu pa avtor in arheologinja Janja Železnikar ob zelo natančni tehnološki in tipološki analizi skled in latvic izluščita dve osnovni skupini: 1. z izvihanim ustjem in 2. s pokončno oblikovanim ustjem (obe z več podskupinami) in s primerjanjem gradiva iz maloštevilnih drugih slovenskih raziskanih najdišč iz tega časa in raziskanih planin v Avstriji in Švici omenjeno gradivo tudi datirata.

Pomembna je ugotovitev, da lončenina, ki so jo pastirji uporabljali, ni posebna zvrst lončenine, ampak del širšega inventarja kmečke kulture. Časovno sta zajela keramiko od 15. do 20. stoletja.

V podpoglavju *Kje in kako so se pastirji oskrbovali z lončenino* avtor ob primerjalni analizi glede na fakturo izdelkov ugotavlja za nekatere primerke nastanek bodisi v gornjegrajsko-zadreckih ali kamniških lončarskih delavnicah.

V poglavju *Sklede in latvice v življenju pastirjev* pa skuša avtor ob primerjalni analizi virov iz 19. in 20. stoletja določiti vlogo oziroma uporabnost obravnavanih lončenih posod pri pripravi mlečne hrane, predelavi mleka v mlečne izdelke in pri shranjevanju mleka. Po številu in vrsti glinastih posod se da sklepati, kakšno je bilo planinsko gospodarstvo v določenem času.

Zadnje poglavje je pripravila arheologinja Janja Železnikar in obsega natančen kataložni zapis in risbe obravnavanih lončenih predmetov.

Knjiga ima tudi povzetek v nemškem jeziku izpod peresa Helene Ložar Podlogar.

Delo je opremljeno s številnimi barvnimi in črno-belimi fotografijami, preglednicami, zemljevidi in risbami.

Ta knjiga je velik prispevek k raziskavam poselitve slovenskih planin, ki se jim avtor posveča že vse svoje življenje in na tem področju tudi orje ledino v našem prostoru.

Tone Cevc je kot etnolog s konkretnim sodelovanjem arheološke stroke pri svojih raziskavah, z njeno specifično metodo raziskovanja in interpretacije gradiva, napravil odločilen korak k poznavanju lončenine preteklih obdobj.

Etnologi smo v preteklem obdobju s svojim načinom dela raziskovali predvsem keramično gradivo, nastalo v 19. in 20. stoletju, tako po nastanku kot uporabi vezano predvsem na podeželje. Tudi lončeno gradivo, ki ga hranijo etnološke zbirke slovenskih muzejev z redkimi izjemami ni starejše od 19. stoletja.

Arheološka stroka pri nas, z izjemo raziskovanja srednjeveškega naselja Otok pri Dobravi in celjskega gradu, v svoje delovno področje ni vključevala obdobj, mlajših od zgodnjega srednjega veka. V zadnjem desetletju 20. stoletja so se začeli tudi arheologi zanimati za obdobja visokega in poznega srednjega ter tudi novega veka.

Tudi potreba po interdisciplinarnem sodelovanju etnologov, arheologov, umetnostnih zgodovinarjev in zgodovinarjev je v strokovnih krogih vedno bolj prisotna. Korak k zblíževanju je bil storjen tudi na posvetovanju o preučevanju visoko- in poznosrednjeveške ter zgodnjersrednjeveške keramike na Slovenskem, ki ga je organiziral Narodni muzej v Ljubljani leta 1997.

Ivica Križ

LEOPOLD KRETZENBACHER, Der »Drache« als Stadtwappen in Ljubljana/Laibach und in reicher Erzähl-Überlieferung in den mehrsprachigen Südost-Alpen, v: Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, Bd. 54/103, Wien 2000, str. 195–200

Članek se začne s sliko zmaja na ljubljanskem Zmajskem mostu, ki ga je fotografiral sam avtor 1998. Sledita kopiji dveh poštnih znamk z upodobitvijo »celovškega lintverna« (1997) in »dunajskega baziliska« (2000). S temi slikami uvede avtor svoj članek o mitičnem bitju, znanem iz antike, večkrat upodobljenem, predstavljenem z vseh stališč na razstavah (München, Dunaj) in obdelanem v raznih monografijah, v Ljubljani pa uporabljenem za mestni grb. Omenja tudi, da je bil ljubljanski Zmajski most zgrajen 1901 po načrtu G. Zaninoviča in da o zmaju v ljubljanskem grbu poroča Valvasor v svoji Slavi

vojvodine Kranjske. Z nekaj stavki seznanjeni avtor bralce z zgodovino Ljubljane ter navede Valvasorjevo poročilo skupaj z bakrorezom, na katerem dva putta držita grb: na vrhu trdnjavskega stolpa sedi zmaj. Podobno kakor naj bi bil celovški zmaj v zvezi z močvirjem na južni strani mesta, tako – domneva avtor – bi moglo biti tudi ljubljansko barje vzrok za sprejetje zmaja v mestni grb.

Na koncu svojega članka opozori avtor na članek Iv. Grafenauerja, Zmaj iz petelinjega jajca (obj. SAZU 1956), in na zanimivo podrobnost, da je pivovarna Union uporabila zmaja iz mestnega grba na svojih reklamnih etiketah in podstavkih za kozarce. Skoraj odveč je omeniti, da je članek podprt z izčrpnimi opombami, ki navajajo vso dosegljivo literaturo v zvezi z ljubljanskim zmajskim grbom.

Zmaga Kumer

LEOPOLD KRETZENBACHER, Jonas, »Prophet« wider seinen Willen, ruht aus unter einer Rizinus-Staude. Zur Wandmalerei in der »Alten Apotheke« in Olimje bei Podčetrtek (ehemals Windisch-Landsberg) in der historischen Untersteiermark, v: Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, Bd. 54/103, Wien 2000, str. 37–54

Avtor, ki je v mnogih svojih delih upošteval slovensko narodopisno izročilo in Slovenijo dobro pozna, je tudi tokrat segel po temo za svojo razpravo na slovensko območje. Kakor pove na začetku, ga je v 80. letih pot zanesla v Olimje in mu tam v stari lekarni zbudila zanimanje Lerchingerjeva freska, ki predstavlja preroka Jona, počivajočega (ali spečega?) v senci »nenavadnega drevesa«. Za bralce avstrijskega narodopisnega časopisa se je avtorju zdelo potrebno pojasniti, kje je Olimje, da je bil tam najprej pavlinski samostan, pod Jožefom II. razpuščen, dolgo obdobje zapuščen, zdaj pa obnovljen in v posesti minoritov. V opombi navaja literaturo o samostanu vse do najnovejših del. Za tiste, ki jim je sv. pismo tuj svet, pa povzame svetopisemsko zgodbo o preroku Jonu, poslanem oznanjat pokoro v mesto Ninive.

V Jonovi zgodbi je zanimiva podrobnost, ki je delala preglavice prevajalcem sv. pisma, namreč kako imenovati rastlino, ki jo Septuaginta (grški prevod Stare zaveze) imenuje »to keetos«. V zgodbi je to nekaj hitro rastočega, da more že po eni noči delati senco, enako hitro pa tudi usahne, ko ji črv spodje korenino. Tu avtor navaja razne poskuse poimenovanja. Luter je v svojem prevodu biblije rastlino imenoval »Kürbis« (= buča), Zwingli se je odločil za ricinus in to je ostalo tudi v najnovejših izdajah nemške biblije. Dalmatin je bil za slovenski prevod v zadregi in si je skušal pomagati tako, da je ob glasovni naslonitvi na nem. Busch (= grm) uporabil slov. buča, kar ustreza Lutrovemu »Kürbis«.

Avtor upošteva tudi razne upodobitve Jona v senci in tu je spet nova težava, katero rastlino predstavlja upodobitev. Na nekaterih primerih, npr. na mozaiku v Ogleju, je res neke vrste buča, na sliki iz 4. stol. v Rimu pa naj bi Jona ležal v senci ricinusovega grma. Na Lerchingerjevi sliki v Olimju, ki jo avtor navaja na 39. strani svoje razprave, dela Jonu senco neka rastlina z velikimi listi in okroglimi sadeži, podobna upodobitvi v srednjeveškem rokopisnem kodeksu in predstavlja vrsto melon iz Indije in Palestine. Obiskovalcu Olimja, ki ogleduje slike znamenitih zdravnikov iz antike in srednjega veka, se vsiljuje vprašanje, zakaj je slikar uvrstil mednje tudi Jona in od kod mu tista melona. Rešitev vprašanja se še naprej zastavlja raziskovalcem.

Zmaga Kumer

HANS M. TUSCHAR, Kunst am Rande / Umetnost z roba. Volkstümliche Bilder und Tafeln in Südkärnten. Ljudska umetnost na južnem Koroškem, slike in tablice (izdajatelj: Krščanska kulturna zveza) založnik: Mohorjeva založba / Hermagoras. Celovec–Ljubljana–Dunaj, 2000. 147 str., slike

Od nekdanj so ljudje na različne načine zaznamovali mesta usodnih dogodkov: iz kamna so sezidali kapelico, postavili križ ali leseno tablo, z nekaj besedami ali s sliko opisali dogodek. Današnjim križem in kamnitim ploščam ob krvavih avtomobilskih cestah ni treba pojasniti: govorijo brez besed.

Hans Tuschar, tehnik po stroki, sicer pa velik ljubitelj planin in gorski vodnik, se je po mnogih letih vrnil na Koroško in na svojih poteh opazil, da drug za drugim izginjajo in propadajo prav tista znamenja, ki so tako tipično koroška in jih je pred leti še lahko ujel v svoj objektiv. Ni mu bilo vseeno: nekaj primerkov te ljudske umetnosti je sam obnovil, druge ohranil na fotografijah in jih v knjigi ponudil Krščanski kulturni zvezi oz. celovski Mohorjevi založbi.

Umetnost z roba je imenoval svojo knjižico. Za tak naslov ga je nagovorilo več stvari: spominske table, znamenja, pomniki stojijo *ob robu poti* ali v njeni bližini, ustvarila jih je nespretna, »nebogljena« roka v spomin na en ali drug dogodek iz usod preprostih ljudi, torej *ljudi z roba družbenega življenja*. Za nas pa, ki ob takem znamenju postojimo, pa so priče nekega resničnega, čeprav oddaljenega minljivega časa.

Ko listam po mikavni knjižici in vedno znova odkrivam detajle ljudskega izražanja v sliki, se sprašujem, kje neki so končala podobna znamenja, spominske table, votivne slike na naših, z državno mejo obdanih tleh. Tu ne mislim na tiste podobe, ki jih hvaležni verniki še vedno darujejo iz zaobljube, v zahvalo za rešitev in jih vidimo v mnogih slovenskih romarskih cerkvah. Te slike so ohranjene, zanje so poskrbeli skrbniki teh cerkva. Znamenja širom

dežele pa so ali propadla ali pa so bila izropana. Koroška je znala vsaj deloma ohraniti ta ljudski zaklad, saj je, kakor v uvodu zapiše avtor, »Večini Korošcev – neglede na nemški ali slovenski jezik in neglede na politično ali svetovnonazorsko usmeritev – skupno eno: globoko občutena in iskrena povezanost z domovino in ljudsko kulturo«, ki se kaže tudi »... v zelo osebni ljubezni do 'male kulture' ...«. Znamenja ob poteh, križi in kapelice, predvsem v gorskem delu jezikovno mešanega območja, so se ohranili do današnjega dne in z besedo in sliko pričajo o časovno sicer oddaljenem in vendar kulturno še vedno živem izročilu, pričajo in ponazarjajo dogodke, ki so bili za posameznika (nesreče pri delu) ali za celotno skupnost (naravne ujme) usodni. Hans Tuschar želi z dvojezično knjižico prebuditi zanimanje za te ljudske umetnine, ki govorijo o nesrečah, pa tudi o rešitvah in prikazovanjih, o legendah in pripovedkah, ki so se prenašale iz roda v rod; prepričati želi ljudi o njihovi kulturnozgodovinski vrednosti, predvsem pa še pravočasno s fotografijo ohraniti to, kar lahko še vidimo, če znamo »... hoditi po deželi z odprtimi očmi in budnimi čuti.«

Knjiga je razdeljena v dva dela: v prvem je predstavljenih 66 lesenih tablic, votivnih podob, križev, upodobitev na stenah cerkvic in hiš od Šmohorja, tja do Djekš, po vseh treh koroških dolinah. Ob vsaki sliki na tablici je razlaga, kdaj in zakaj je nastala; če ni razlage na tabli, jo je poiskal v ljudskem izročilu ali v matičnih knjigah, kjer je navadno vpisan tudi vzrok smrti. Ponekod je na fotografijo zajet tudi skromen, z dogodkom povezan napis, največkrat nemški, nekaj pa je tudi slovenskih ali dvojezičnih. Verze, ki jih je avtor vključil med razlagalno besedilo, je na šaljiv način spesnil sam in jih tudi sam prevedel v slovensko koroško narečje in priznati mu moramo, da zelo dobro in občuteno, s poslušom za melodijo jezika. Na jezikovno mešanem južnokoroškem področju namreč na spominskih tablah ne najdemo, v nasprotju z nemškim alpskim svetom, smešnih, celo robotih rekov. Nekaj tablic je obnovljenih, nekatere bi bile še potrebne obnove in zaščite, štirinajst postaj križevega pota neznanega umetnika za hišno kapelico pri Hocu na Srednjem Kotu, ki je že sama »pravi biser kmečke umetnosti«, je avtor sam preslikal. Tablice je namreč nekdanji lastnik domačije prodal nekemu trgovcu iz Roža, ta pa naprej znanemu slikarju Wernerju Bergu, po njegovi smrti so ostale v Galiciji za javnost nedostopne. Tri znamenja so iz 16., pet jih je iz 17. in štiri iz 18. stoletja, največ datiranih tabel pa je iz 19. in 20. stoletja, prikazujejo pa nesreče ob delu v gozdu, ob podiranju dreves in tovorjenju hlodov v dolino, ob naravnih nesrečah, kot so potresi, plazovi, neurja in požari, nesreče na lovu in pri krivolovu, utopitve, napadi divjih zveri pa tudi nekaj upodobitev o prikazovanjih svetnikov ali o strahovih, ki so nastale po ljudskem izročilu. Nekaj tablic ima slovenske napise: *Leta 1801 je bil LINARD GALLOB TRUPPI od GAŠPAR MELHARJA ŠIMAN v ZAGORIČAH na nepreviden način ustreljen* piše na tabli z medvedom v pasti, ki se mu je lovec približal, neprevidni tovariš pa ga je po nesreči ustrelil.

Gregor Jerolič p. d. Ferjancev na Polani, rojen leta 1869 je padel 13. marca 1934 ob 6. uri zjutraj na potu v cerkev v deroči potok in utonil. Pokopan je bil 16. aprila 1934 v Podgradu. V miru počivaj. Jožefa Kropivnika, p. d. Podnarja, (z njegovo smrtjo se je končal Koprivnikov rod) je v zgodnji zimi leta 1904 zasul plaz z vrtače. Ob macesnu na poti v Mačensko planino v Rutah (Bistrica v Rožu) se lahko ustavimo ob lepo obnovljenem znamenju, ki prikazuje nosečo ženo z jerbasom na glavi in košaro v roki, pred njo lebdi angelček, ki drži venček, v ozadju pa drugi trobi na trobento; dvojezični napis, obdan s tipičnim cvetnim ornamentom, pove: *Tu je rodila 1. 8. 1915 BARBARA MARKL svojo hčerko Ano, ko je nesla »košto« na planino.* Drug skromen napis *»Tukaj se je ponesrečil Waldhauser Hansi 1920–1927 sam ne pove tistega, kar spoznamo s slike.* Hanzija je na paši pičil gad. Zanimiva pripovedka je upodobljena v znamenju na Podnu: v tamkajšnjem »zasanjanem bajeslovnem ribniku« (iz njega izvira Žabnica) naj bi, tako govori obsežen nemški napis, brez sledu izginila volovska vprega, nekaj tednov za tem pa naj bi bili jarm našli na Gorenjskem, v Blejskem jezeru. Na znamenju, postavljenem Jožku Travniku, ki ga je 14. januarja 1924 zasul snežni plaz, pa, z razliko od skromnih napisov drugod, lahko preberemo še molitvico:

*Gospod, ki si človeški rod odrešil
in tisočerin bolno že srce utešil,
varuj tudi nas, da smrt nesrečna
ne zadene in ne kazni večna.
čuj nas in naše zemlje rod!*

Nekatere spominske table so ljudje redno obnavljali ali po zgledu stare postavili novo; križ pod Olšno v Lepeni, z leseno tablico, na kateri je upodobljena nesreča štirih drvarjev, ki jih je ubila strela, so obnovili kar trikrat: leta 1900, 1969 in 1998. Na njem beremo: *Tukaj so štirje Hrevelnikovi hlapci Jožef in Peter Majnik, Matevž Pasterk in Tomaž Rapovt od gruma zadeti smert storili 18. rožnika 1870. Smert pride ko tat – torej čujte nas nepripravljene rajne. Molite za nas.* Štirje mrtvi fantje ležijo pod smreko, v katere deblo so zasajene sekire, po smreki šviga strela do korenin. Osrednji motiv na tabli pa je Križani. Na leseni votivni tabli v znamenju v Remšeniku, ki prikazuje nesrečo dveh drvarjev, pa je nekdo z nožem poškodoval slovenski napis, da ga ni moč prebrati. To je le nekaj slovenskih utrinkov. Te podobe pa so lahko tudi dragocen vir raziskovalcem ljudskega življenja. Na njih so upodobljena orodja, vozovi in sani, plotovi, mlini, način spravljanja lesa v dolino, ljudska arhitektura in notranja oprema, skoraj nepogrešljiv vir so za raziskovalca oblačilne kulture in ne nazadnje tudi za tistega, ki ga zanimajo ljudsko izročilo, predstave bajnih bitij in ljudsko verovanje nasploh.

V drugem delu avtor z *nekaj predlogi za pohode* povabi, da v knjigi predstavljene table »... brez večjega napora med hojo po lahkih in zanimivih

poteh ...» sami odkrijemo istočasno pa še podoživljamo koroško pokrajino in spoznamo ljudi. Na koncu knjige Hans Tuschar navede še literaturo, ki jo je uporabljal pri svojem delu, s koordinatami označi geografsko lego objektov (na notranji strani platnic je namreč zemljevid Koroške, na katerem so s številkami v rumenih krogih označeni vsi opisani objekti) in se ob sklepu zahvali vsem, ki so mu kakorkoli pomagali pri nastajanju tega zahtevnega dela, ki je lahko prav mikavno knjižno darilo.

In za konec: – Ob hudomušni, komaj leto dni stari tabli na eni izmed hiš v Holbičah, s tipičnim cvetnim ornamentom, ki priča, da tradicija še živi, se moramo prizanesljivo nasmehnuti: predstavlja na klopi sedeča, objeta zaljubljenca, nad njima v rdečem srcu letnica 1999, desno od srca se smehlja Amorček z lokom in puščico, spodaj pa je na traku napis: *Tukaj v Holbičah sta srečna Danica in Hanzl!* In kaj premoremo pri nas? – prebodela srca in začetnice imena kot rane v drevesnih deblih in grafite po možnosti na obnovljenih pročeljih. Sicer tudi predmet za etnološko raziskavo, vendar z grenkim priokusom.

Helena Ložar - Podlogar

SODELAVCI TEGA ZBORNIKA – Collaboratores huius voluminis

Jurij FIKFAK, dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Marjetka GOLEŽ KAUČIČ, dr., višja znanstvena sodelavka, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Barbara IVANČIČ KUTIN, profesorica slovenskega jezika in sociologinja kulture, asistentka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Marija KLOBČAR, dr., asistentka z doktoratom, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Maša KOMAVEC, profesorica glasbe, asistentka, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Ivica KRIŽ, univ. dipl. etnolog, kustos, Dolenjski muzej, Muzejska 7, 8000 Novo mesto

Monika KROPEJ, dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Zmaga KUMER, dr., znanstvena svetnica v pok., Kristanova 10, 1000 Ljubljana

Helena LOŽAR-PODLOGAR, mag., razvojno-raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Mojca RAVNIK, doc., dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Marija STANONIK, izr. univ. prof., dr., znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Urša ŠIVIC, univ. dipl. muzikologinja, asistentka, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Marjeta TEKAVEC, mag., asistentka z magisterijem, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Andrej VOVKO, doc., dr., znanstveni svetnik, Inštitut za biografiko in bibliografijo ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Za strokovno vsebino prispevka odgovarja vsak avtor sam.

